

HALHATATLANOK

A görög mitológia az európai kultúra bölcsője

Halhatatlanok

Az ókori görög hitvilág az európai műveltség bölcsője

Sokan utaznak manapság Görögországba, ahol a műemlékeknél a görög istenvilág számtalan legendájával találkozhatnak. A görög hitregék és istenalakok ismerete az általános műveltség része, az európai műveltség alapja. E kis füzet célja szerint elsősorban a görög mitológia istenalakjainak a rendszerezésével, az istenek családfájával (a theogóniával) foglalkozik az ismeretterjesztés szintjén; segít eligazodni az ókori görög istenalakok rendkívül népes világában.

Az ókori görögök emberközpontú társadalmának hitvilága szinte tükörképe társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális történelmüknek. Ember alakú isteneik emberek módjára viselkedtek. Hellász lakóinak hite jó és gyarló emberi tulajdonságokkal felruházott istenek, félistenek, szellemek, és nimfák százaival népesítette be a ligeteket, a bérci tetőket, a mély szakadékokat és a kék tenger titokzatos víz alatti világát. Görögországban számtalan, mítosz és hitrege kapcsolódik majd minden városhoz, hegyhez, szigethez, folyóhoz, sziklához. Vajon milyen kép alakítható ki az egyes mondákból a hellén hitvilág rendszeréről, amely évszázadokon át alapjául szolgált és szolgál ma is az európai népek irodalmának és képzőművészetének? Milyen istenalakok és mitikus hősök népesítették be az alvilágot, a tengert, a földet és az eget?

A titánok lázadásakor Aphrodité (Vénusz, a Szépség istennője) és kisfia Erósz (Ámor, a Szerelem istene), hallá változva menekültek, s hogy ne veszítse el fiát a tengerben, az istennő összekötötte magukat; ennek emléke a „Halak” csillagkép. Két összekapcsolt hal. A kecskeszarvú Pán, a pásztorok kis kecskeszarvú, kecskelábú istene is követni akarta példáját, de neki, mint kevésbé erős istennek, csak félig sikerült hallá változnia. Ezen a többi isten – még szorult helyzetében is – jót derült. Ennek emléke a „Bak” csillagkép. Felül bak, alul hal.

Diké (Justicia) az égre emeli igazság-mérő mérlegét: ez lett a „Mérleg” csillagkép.

Héra az égre emeli a nemeai oroszlánt, miután azt Héraklész megölte: az „Oroszlán” csillagkép.

• Írta és összeállította: Dr. Tózsza István

Az Alvilág birodalma

A régi görögök szerint a halottak szellemei az alvilágban, Hádész birodalmában testetlen szellemalakként lebegve élnek tovább. A Hádész olyan messze van a föld felszínétől lefelé, mint az égbolt felfelé. Bejárata messze nyugaton, a „világot körbefolyó”, „mélyörvényű” Ókeánosz (Atlanti-óceán) partján (még a Héraklész oszlopainak nevezett gibraltári sziklákon is túl, vagyis az antik világ végén is túl, valahol a mai portugál partok mentén) van egy feketenyárfa-ligetben. A holtak szellemeit a szárnyas sarujú, „lélekkísérő” Hermész isten kalauzolja a ködben derengő ligethez. Hádész birodalmát a jéghideg vizű, „gyűlöletes” **Sztüx** folyó határolja. Ez az alvilág szent folyója, az ő vizére esküsznek az istenek. Vize halálos mérge a földi ember számára. Sztüx az anyja az Erőnek (Kratosznak), az Erőszaknak (Biének), a Becsvágyat, Versengést és Féltekenységet megszemélyesítő Zélosznak, valamint a Győzelemnek (Nikének, vagy latinul Viktóriának). A holt lelkeket az Éjszaka egyik fia, a zord **Kharón** révész szállítja át a Sztüx vizén, rozoga ladikján. A kapzsi Kharónt a holtak a temetésükkor a szájukba dugott pénzdarabbal – az obulussal (a kapupénzzel) – fizetik ki. Akik nem tudnak fizetni, pl. a temetetlenek, az idők végezetéig bolyonganak a Sztüx partján, vagy megpróbálnak lejutni az Alvilágba valamelyik mellékbejáraton át. Ilyen mellékbejáratnak tartott a néphit sok, mély szakadékban végződő, vagy vulkáni kengőzők miatt mérgező levegőjű barlangot, hasadékot.

A holtak szellemeire egy rettenetes, háromfejű kutya, az „érchangú” **Kerberosz** vigyáz. Kerberosz a lernai vízi kígyó (a Hidra) és az oroszlántestű, asszonyfejű, thébai szárnyas Szfinx testvére, ugyancsak szörnyeteg külsejű szülőktől származik: a kígyótestű asszony (Ekhidna) és a Kábító Füstöt okádó, Zeusra támadó, százfejű óriás (Tüphón) gyermeke. A Földanya fia, Tüphón (a tájfun) – akire Zeusz Szicília szigetét dobta – ma a füstölgő Etna tűzhányó alatt fekszik.

*Hermész a „lélekvezető” az Akherón folyónál, a holtak szellemei között.
Adolf Hirémy-Hirschl: Akherón lelkei (Dorotheum palota, Bécs)*

A halottak szellemét **Zagreusz** – Zeusz és Démétér istennő egyik gyermeke, az égbolt egykori ura, akit a titánok öltek meg – vezeti az alvilági bíróság elé. **Mínosz**, **Rhadamanthüsz** és **Aikosz** ott ül, ahol az út háromfelé ágazik. Aiakosz (Zeusz és egy Aigina nevű vízi nimfa fia, a trójai háború két görög hősenek, Akhilleusznak /Achillesnek/ és Aiásznak /Ajaxnak/ a nagyapja) az európai halottak alvilági sorsa felől dönt. Rhadamanthüsz az Ázsiából és Afrikából érkezőket vallatja ki, míg a vitás esetekben testvére, Mínosz, a főbíró dönt. E két utóbbi Zeusz és egy föníciai királylány – a kontinensünknek nevét adó Európé – gyermeke volt. Az Európé név jelentése: „ami a fűzfának jó” vagyis: vízzel jól ellátott hely. Mínosz alapította meg életében a hatalmas krétai birodalmat Zeusz szülőföldjén, Kréta szigetén. A krétai (knósszoszi) birodalom hanyatlását természeti katasztrófa (a Szantori-szigeten bekövetkezett vulkánkitörés és az azt követő szökőár) okozhatta, alapot adva az „elsüllyedt” Atlantisz legendájára.

Akik életükben jók voltak, bal felé indulnak, az elíziumi almaföldek felé. Az **Elízium** nem tartozik szorosan Hádész birodalmához. Az ide kerülő szellemek az **Akheron** (Fájdalom) folyón kelnek át. **Mnémoszüné** (az Emlékezet) tavából isznak és bármikor újra szülehetnek a felvilágon. Az Elíziumot, az alvilági mennyországot, Zeusz és Hádész atyja, **Kronosz** (latinul Szaturnusz) titán, az Idő „álnokszívű” istene kormányozza. Kronosz jelképe a sarló és a hosszú életű varjú meg az időnek ellenálló, kemény somfa. Nevéből származik az időmérő

óra (kronométer) és az időrendiség, a kronológia. A korabeli görögök erkölcsi felfogását tükrözi az a tény, hogy a királyi család tagjai – még ha életükben rosszak is voltak – az elíziumi mezőkre, afféle mennyországba kerülnek haláluk után. Maga Kronosz is, aki megölte apját, Uranoszt, az Égbolt istenét, vagy a spártai Szép Heléna, a trójai háború egyik okozója. Akik háromszor születtek újra és mindannyiszor jónak találtattak, azok a Fekete-tenger egyik kopár szigetére, **Leukére**, a Boldogok láthatatlan tündérvilágába kerülnek, ahol örökös vigalom, zene, tánc és vadászat tölti ki szüntelen nappalból álló életüket. Leukén, a legnagyobb halandó görög, a trójai háború véreskezű hőse, Akhilleusz uralkodik a Szép Helénével. Leukét, a „Boldog lelkek szigetét” utóbb a Duna-delta közelében, a Fekete-tengerben fekvő kicsiny, kopár zátonyszigettel, a Kígyó-szigettel (Insula Serpilor) azonosították.

A Léthe, a Feledés vize és a Styx, a Gyűlölet folyója Hádész birodalmában

Akik életükben sem jók, sem rosszak nem voltak, azoknak egyenesen kell tovább haladniuk az **Aszphodéloszi** hamumezőkre. A legtöbb halandó ember szelleme itt bolyong, denevér módjára csapongva és csivitelve. Az egyhangú, végtelen hamudombok fölé gomolygó, sötét köd borul, nem változik itt az éjszaka és a nappal. A halottak szellemei céltalanul, kedvtelenül vagy teljes közönybe merülve lebegnek a hamumezők fölött. Egyedül a legendás vadász, Orion szellemének van kedve még itt is szellem-szarvasokra vadászni. A szellemek egyetlen öröme, ha a fenti világon véráldozatot mutatnak be rokonaik az emlékükre. Ha ihatnak az áldozati állat földre csurgatott véréből, rövid ideig újra embernek érezhetik magukat. Inni a **Léthe** (a Feledés) folyó vizéhez járnak, csapatostul.

A Léthén túl kezdődik az örök sötétség, az **Erebosz** birodalma. Ott, ahol egy magányos, fehér cédrusfa vett árnyékot a Feledés vizére, egy hatalmas, rettentés ércműzög mögött van az alvilág fejedelmének, az „éjfürtű” **Hádész**nek (latinul Plútónak) a palotája. Hádész, a tenger főistenének, Poszeidónnak és a világ

urának, Zeusznak a bátyja. Atyjuk a „nagy” Kronosz, anyjuk a „széphajú” Rhea istennő. Minden, ami a föld alatt van Hadészé, ezért gazdagnak is nevezik. Ő a leggyűlöletesebb az istenek között, s mivel mindenki meghal (előbb utóbb az ő alattvalója lesz) imádkozni sem érdemes hozzá. A „kérlelhetetlen” Hadésznek nem voltak oltárai és templomai Görögországban, de ha valaki mégis „imádkozik” hozzá azt úgy teszi, hogy öklével a földet döngeti. Szent állata a fekete kos, szent növényei a menta és a mirtusz, amelyekkel temetéseken az enyészet szagát igyekeznek elnyomni az emberek.

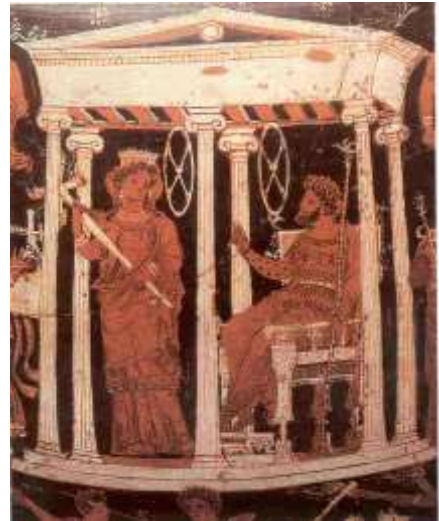
Átkelés a Styx folyón az Alvilágba (Joachim Patinir, Prado, Madrid) középen Kharón ladikja

Amikor egyszer a „gabonaszóró” Démétér istennő és Zeusz lánya a szép **Perszephoné** (nevének jelentése „pusztulást hozó”) Nüsza mellett egy réten virágot szedett, megnyílt a föld és éjfekete lovakkal vontatott kocsiján Kronosz legidősebb fia dühögött a felszínre. Így rabolta el Hadész saját unokahúgát, Perszephonét, a „lányistent”, akit az alvilág királynőjévé tett. (Perszephoné másik nevén Koré, a „pusztulásra ítélt lányság” istennője.) Perszephoné szent gyümölcse a belül vörös, vagyis a görögöknél a halál színét viselő gránátalma. Alvilági barátnője **Hekaté** a bűbájosság és a boszorkányság istennője. Hekaté a „jó nevű” csillag istennő, Asztéria és Perszész titán lánya. Asztéria Létó istennő testvére, így Hekaté két hatalmas olimposzi istenalak – Apollón és Artemisz – unokatestvére. A „ragyogófátylas” Hekatée a halottak minden kincse; s Prothüraia néven ő a vajúdás istennője is. Szobrot állítottak neki a kincsekkel eltemetett halottak kriptáiban, s a házak ajtaja elé, hogy az asszonyok vajúdása rövid ideig tartson. Három megjelenési formája van: oroszlán, szuka és kanca. Szent fája a fekete-

nyárfa, kedves állata az éjjel surranó menyét, s éjféلكor, keresztútnál fekete kutyát áldoztak neki az emberek.

Jan Brueghel: Aeneas és Sybilla az alvilágban
(Szépművészeti múzeum, Budapest)

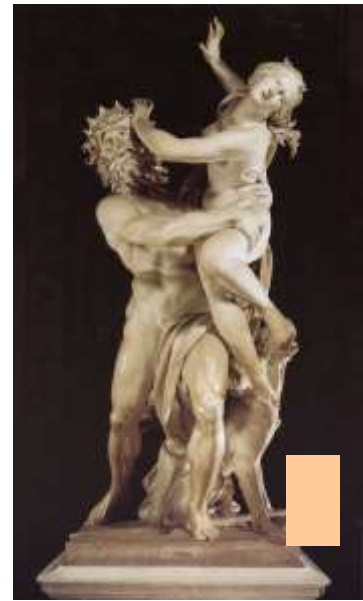

Hádész palotája

Az Ereboszban laknak a bosszúállás és a lelkiismeret furdalás istennői, az **erinnűszök** (latinul fúriák). Ezek kutyatestű, denevérszárnyú banyák, akik a vérbosszú jegyében szöges korbácsaikkal hajszolják halálra a rokongyilkosokat. Amikor Kronosz titán egy sarlóval megölte apját, az égbolt istenét (Uranoszt), annak tengerbe csöpögő véréből született **Alléktó** (a Szüntelen), **Tisziphóné** (a Megtorlás), és **Megaira** (a Harag), azaz a három erinnűsz. Itt él még az Éjszaka istennője, a „sötét” **Nüx**. Ő a szilárd, „széles mellű” Földanya istennő (Gaia) nővére, együtt emelkedtek ki a kavargó ősananyagból, Khaoszból, a lét kezdetén.

Amikor Hélios napisten már végighajtott tüzes szekerével az égen, s Atlasz titán és Nüx, az Éjszaka gyermekei – a gibraltári sziklákon élő alkonyat istennők (a **heszperiszek**) – vörös fényekkel festik meg a nyugati égboltot, Nüx és Hekaté istennők felszállnak az alvilágból és ráborítják éjszínű fátylukat a világra. Ahogy Shakespeare írja a Macbeth-ben Szász Károly tolmácsolásában: „*A világgosság sűrűsödik, szárnyal a denevér, a varjú ködös erdejébe repül, melyre éjszínű fátylát borítja Hekaté*”. Nüxöt az Erebosztól, az örök sötétség istenétől származó gyermekei követik. Az Éjszaka gyermekei: a „vasszívű” **Thanatosz**, a Halál könyörtelen istene; a Halál öccse, a „szárnyas” **Hüpnosz** (innen a hipnózis szó), az Álom istene. A Halál és az Álom szent madara a gyorsan suhanó fecske. A „piros ajkú” **Kér**, a Gyilkosság és a Gonoszság istennője; **Momosz** a Butaság; **Mammon** a Pénz és a Kapzsiság istene; **Erisz** a Viszály istennője, akinek a fanyar kökény a szent növénye. **Apaté** a Csalás istennője; a „rémületes” Öregség (**Géras** – innen a gerantológia az öregedéssel foglalkozó tudomány); az örült Düh (**Mánia**); a Szeretkezés (**Philotész**); a Nyomor (**Mizéria**); a Hiba (**Error**); a Hiszékenység (**Kredulitosz** – innen a kredit /hitl/ szavunk) és a Káröröm, az Irigység (**Battusz**), akinek vipera a jelképe. A Koholmány és a Rosszindulat

(**Malevolentia** – innen a maliciózus /rosszindulatú/ kifejezés); **Pénia**, a Nélkülözés, Ínség és Kíváncsiság istennője. Az Éjszakával jelennek meg az alvilági démonok is, mint pl. a számarlábú, „gyermekölő” **Empúza**, vagy a kéjsóvár, vérszívó **Lamia**. Az Éjszaka lánya még a Rhamnuszban székelő **Nemeszisz**, a Vérbosszú és a Büntetés-végrehajtás istennője, akinek a hattyú a szent állata, és **Aither** a levegőég megszemélyesítője (az ő nevéből ered az „éter” szó). Az Éjszaka gyermekei természetesen – mint tapasztaljuk – gyakran napközben is az emberek között maradnak, s nem mindig térnek vissza az Ereboszba, amikor a „rózsaujjú” Hajnal istennő végigvonul az égbolton, bátyja, a Napisten jöttét jelezve.

Hádész elrabolja Perszephonét: Christoph Schwart festménye (Fitzwilliam Múzeum, Cambridge) és Lorenzo Bernini szobra (Borghesia Galéria, Róma)

Az Aszfodéloszi mezőket alulról az **Aornisz** (a „madár nélküli”) folyó határolja. Azok a lelkek, akik bűnösnek találtattak az alvilági bíróság előtt, erre tartanak. Átkelve a folyón, megérkeznek a **Kokütosz** (Jajveszékelés) folyóhoz. Itt kezdődik a Hadész legmélyebb része, a **Tartarosz**, a büntetőmező, vagyis maga a Pokol. „Pokolfajzatnak”, vagyis tatároknak nevezték a mongol hódítókat középkorban. A Jajveszékelés folyónál bűnhődik a negyvenkilenc **Danaida** lány – akik férjeiket a nászéjszakán ölték meg –; egy hatalmas, lyukas hordót kell vízzel telihordaniuk. Itt áll ki „tantaluszi kínokat” az éhező és szomjazó **Tantalosz**, aki térdig vízben áll, a fele felett gyümölcsöktől roskadozó faág van, de egyiket sem érheti el. Tantalosz Zeusz egyik legkedvesebb halandó fia volt, aki Kis-Ázsiában vendégül látta az isteneket, saját fiát tálalva fel nekik, ezért bűnhődik. A Sztüx és a Kokütosz folyók találkozásánál ül egy oszlophoz kötözve a két **Aóleusz** fiú, akik a Sztüx vizére esküdtek, hogy feleségül veszik a szűz Artemisz istennőt, s akiket sem isten, sem más ember meg nem ölhetett – a jóslat szerint. Egymással végeztek, amikor a fehér szarvas képében közöttük átsuhanó Artemiszre nyilaztak. A Tartarosz mélyén van a „lángoló tűzfolyam”, a **Püriphle-**

gethon. Partján bűnhődik egy forgó tüzes kerékhez láncolva **Ixión**, aki Zeus feleségére, a fehérkarú Hérára vetett szemet. **Szisziphusz** a ravasz korinthoszi király „sziszifuszi munkát” végez: fel kell görgetnie egy kőtömböt egy hegyre, de a kő minduntalan visszagurul a csúcsról. Bűne, hogy elárulta és kínos helyzetbe hozta Zeuszt egy szerelmi kaland alkalmával, sőt – amikor ezért az Alvilágba kellett mennie – kétszer is visszaszökött a felvilágra, túljárva Hádész és Thanatosz eszén. **Titüosz** óriásnak a máján egy keselyű lakmározik örökösen. Ő Apollón isten anyját, Létót támadta meg egyszer. A Tartaroszban szenvednek Uranosz és a Földanya visszataszító külsejű gyermekei, a százkarú óriások, a **hekatonkheirek**: Güesz (a Föld Szülötte), Kottosz (a Taszító) és Briareosz (az Erős); a „föld szülöttei”, a félig kígyótestű, hatalmas óriások, a **gigászok** is – akik az olümposzi istenekre támadtak. Köztük van Mimasz (az Utánzás), Alkúóneusz (az Agresszivitás), Enkeládosz (az Etna vulkán) és Hippolitosz (a Lódobogás). Ugyancsak az istenek elleni támadásuk miatt kerültek pokolra **titánok** (nevük jelentése: „nagyra törő”), s a földön ők személyesítették meg a természet nyers erejét, mint pl. Kriosz (a Fagy), Iapetosz az ősi ember, Hiperiön (a Léggör, a Nap atyja), a pökhendi Menoitosz (a Megsemmisített Erő), a hőslelkű Atlasz – akinek kővé vált teste az égboltot tartja a vállán az észak-afrikai Atlasz-hegység képében –, Perszész, Pallasz és Asztraiosz (a csillagok atyja). Négy titán nem került csak a Tartaroszba: a távoli Ókeánosz, az óceán, az Elíziom kormányzója Kronosz, az idő, a tűz feltalálója, az emberiség nagy segítője Prométheusz titán (nevének jelentése: „előre gondolkodó”) és öccse Epimétheusz, az emberek ősatyja (a „későn gondolkodó”). Ők ketten – Iapetosz titán és Ázsia istennő fiai – az emberek nagy tanítói és ősei.

Héraklész felhossa Kerberoszt az Alvilágból (Lorenzo Mattielli)

A pokolbeli révész Michelangelo Sixtusi kápolnában található „teremtés” c. festményének részletén Khárönt mintázza

Csak kevesen jártak olyanok az Alvilágban, akik vissza is tértek onnan: a híres dalnok, Apollón és az egyik múzsa fia, **Orpheusz** járt lent, hogy meghalt szerelmesét – Eurüdikét – visszakönyörögje Hádészról. Mindenkit elérzékenyítő dalával el is érte a célját, de útban a felvilág felé, a tilalom ellenére hátranézett, hogy követi-e kedvese, s ezzel örökre elvesztette. A legnagyobb görög hős, a később megistenült **Héraklész** a híres tizenkét munkája során járt lent, hogy a

Kerberosz kutyát a felvilágra vigye. A felvilágra vonszolt szörnyeteg a napfénytől megijedve csaholni kezdett, s szétfreccsenő nyála helyén nőtt a mérgező sissakvirág növény. A rettenhetetlen Héraklész az Alvilágban járva kiszabadított egy **Thészeusz** nevű athéni hőst egy rettenetes kő-székből Hadész palotája előtt. Poszeidón fia, a krétaiak uralmát lerázó és a labirintus Minótauroszt megölő athéni Thészeusz barátját, a lapitha **Peririthoost** kísérte le Hadész birodalmába azzal a vakmerő céllal, hogy elrabolják Perszephonét Peririthoos számára. A lapitha királyt már Héraklész sem tudta kiszabadítani, így az ma is ott ül kővé válva a palota előtt, a Feledés székében. Bolyongásai során **Odüsszeusz** is eljutott az Alvilágba, igaz, ő csak az Akherón torkolatáig, ahol meghalt ismerősei szellemeivel beszélhetett. A szépség istennőjének, Aphroditének egyik halandó fia – **Aeneas** – járt még az Alvilágban, amikor a lerombolt Trójából Itáliába menekült új hazát keresve. A Libanon-hegyi vadász, **Adonisz** – akit Árész hadisten vadkan képében, féltékenységében ölt meg – a telet Perszephoné kedveseként az Alvilágban tölti, míg a tavaszt a felvilágon, a „mosolygószemű” Aphroditével. Adonisz kiömlő vérére a kökörccsin emlékezteti az embereket. Az istenek közül Dionüszosz a Bor és Mámor istene hozta fel és tette halhatatlanná az anyját, **Szemelét**; és Aphrodité fia, Erósz – a Szerelem nyilas istene – hozta fel kedvesét, **Pszükhét** (a Lelket). Az Alvilágból származik a madarak közül a bagoly (innen a bagoly „halálmadár” szerepe; ugyanis régen a nagybetegek éjszaka is világító ablakához vonzotta a fény ezt az éjjeli ragadozó madarat). **Aszkhalaposz** Hadész szolgája volt, és ő közölte a rossz hírt Démétér istennővel, miszerint Perszephoné megevett egy szem gránátalma magot Hadész palotájában, s ezzel „törvényesen” is az Alvilág fejedelmének a feleségévé vált. (A görögöknél akkor vált feleséggé az új asszony, amikor először evett a férje házában.) Démétér dühében egy hatalmas sziklatömböt hengerített Aszkhalaposzra, s a szerencsétlent Héraklész szabadította meg, amikor az Alvilágban járt. De Démétér résen volt, s bagollyá változtatva engedte a felvilágra Aszkhalaposzt. A bagoly „huhogása” azóta a rossz hír előrevetítését, terjesztését jelenti az európai kultúrában („vészmadárként huhogni”).

A holtak lelkei inni járnak a Léthe vizéhez; háttérben az Elízium.

Minél többet isznak, annál inkább feledik őket az élők.

John Roddam Spencer Stanhope: A Léthe vize (Art Gallery, Manchester.)

Így képzelték el az ókori görögök az Alvilágot, amely mélyen a földjük hóborította ormai, lankás hegyoldalai, „nyájszerető” dombjai és ligetei, égszínkék tengere és zöld szigetei alatt terül el.

Tiziano: Sziszifusz az Alvilágban

Waterhouse: a Danaidák az Alvilágban

Hekaté ábrázolásai: ókori vázafestményen -- Hekaté és Kerberosz --, antik szobron három megjelenési formájában, és modern festményen, mint boszorkánykirálynő (Whelan)

Nyx, az Éjszaka istennőjének ábrázolásai: ókori domborművön (Pergamon, Berlin); de Morgan festményén (Nyx és Hypnos, az Álom istene); valamint a modern művészetben (Vallejo)

*Stanhope:
Khárón és Psykhé*

*Rosetti: Persephóné a gránát-
almával*

*Leighton: Persephóné visszaté-
rése az Alvilágból (M. Leeds)*

Héraklész oszlopai, a Gibraltári sziklák, a görög világ nyugati határa: ezen túl kezdődött Hádész birodalma

A Pokol, a Tartarosz ábrázolása (Dore illusztrációja Milton: „Elveszett Paradicsom”)

Az alvilági árnyak az aszphodéloszi hamuzókön, háttérben a Tartarosz (színpadi díszlet a Faust Walpuris éj jelenetéhez).

A tenger világa

A tengerek mélyéről viszonylag ma is keveset tudunk. Az ókori Görögország Földközi-tengeren hajózó népei titokzatos szörnyetegek, istenségek lakhelyének képzték a számukra még teljesen megismerhetetlen víz alatti világot. A tengeri viharokban, a szelekben, a szivárványban, az örvényekben természetfeletti erők megnyilvánulását látták.

A tengerek istene és legfőbb ura Zeusz egyik bátyja, a „messzire morajló” **Poszeidón** (latinul Neptunusz). Víz alatti palotája az Égei-tenger mélyén, az euboiai (mai nevén: eviai) partok közelében van, a legenda szerint Onkhesztosznál. Szent állatai, a lovak által vontatott hintóján jön a tenger felszínére, s háromágú szigonyával vihart támaszt, vagy éppen lecsendesíti a hullámokat. A „földrázó” Poszeidón kelti a görög földön gyakori földrengéseket is. A tengeri kikötővárosokban még Zeusznál is jobban tisztelték a tenger „kékfejű” főistenét. A vízi nimfákkal és tengeri istennőkkel (ókeániszokkal) folytatott szerelmi kalandjaiból számos gyermeke – főleg halandó mondabeli alak és tengeri óriás – származik. Triton és Glaukosz nevű gyermekeinek felesége, a „kék szemű”, „sokszóhajú” **Amphitrité** habléány az anyja; ő Poszeidón törvényes felesége. Az „erős” **Triton** a Vihar istene. Atyja parancsára kagylótrombitáját fújva szabadítja rá a szeleket a hullámokra. A „tengerzöld” **Glaukosz** a Hajózás és a Halászat istene. A tenger „sötéthajú” urának egy Naida nevű nimfától született fia **Próteusz**, a tengeri bölcs, a Halak és a Fókák változó alakú istene, aki a Nílus-delta szigetein sütkérezik naphosszat. A Földanyától született a „földrázó” isten rettenetes lánya, a mindent elnyelő tengeri örvény istennője, a **Kharübdisz**, akitől Odüsszeusz is csak nehezen tudott megmenekülni. Poszeidón fia Eurüalé nimfától a „hegyekben lakozó” **Orion**, a legendás vadász, akibe kis híján beleszeretett Artemisz istennő; Orionnak ezért kellett elpusztulnia. Halála után az őt üldöző óriás skorpióval együtt csillagképeket neveztek el róluk: a Nyilast és a Skorpiót. A szelek urának, a Lipari-szigeteken lakó „tarka” és „mozgékony” **Aiolosznak** is Poszeidón az apja, az anyja pedig egy amazon, Melanippé.

Poussin: Neptunus és Amphitrité nászmenete

Ott, ahol a tiszta tengervíz sötétzölddé váló mélysége már eltakarja a szemünk előtt a vízi növényeket és a tengerfenék szikláit, kezdődik Pontosznak, a Mélytenger istenének birodalma. **Pontosz** a Földanya (Gaia) fia, Uranosz (az Égbolt) ikertestvére. Anyjától három fia és egy lánya született: a „nagy” Thaumasz, az „erős” Phorküsz, az „öreg” Néreusz és az „acélszívű” Eurübia.

A mindent elnyelő, örvénylő tengeri szörny, Kharübdisz, a Földanya gyermeke

Thaumasz a Tengeri Csodák (természeti jelenségek) istene, a szivárvány „széllábú” istennőjének és a madártestű, tengeri szörny-nővéreknek, a háрпиáknak az atyja. Felesége egy **Élektra** nevű habléány. Az ő nevéből ered az elektromosság szó. Az „aranszárnyú” **Írisz**, a Szivárvány, az istenek követe: vele küldenek üzenetet egymásnak az égi lakók. A bűnösöket a fúriák elé kergető **háрпиák** négyen vannak: a „gyorslábú” Podargé, a „háborgó” Aellópusz, a „gyorsröptű” Oküpeté és a „sötét” Kleino.

A háрпиák

Írisz, a Szivárvány istennője, Zeusz követe

Phorküsz a Tengeri Szörnyek ura és felügyelője. Neki és feleségének – a Tengeri Borzalmak **Kétó** nevű, „széparcú” istennőjének – a gyermekei a gorgók és a grátiák. A **gorgók** a mai Líbia tengerpartján tanyázó tengeri istennők: az „erős” Szthenó, a „széles tengeren messzire kóborló” Eurüalé és a „részkező” Medúza, aki nagyon szép volt, és Poszeidón szeretőjeként Athéné templomát választotta találkahelyül. Ezért Athéné istennő ijesztő külsejű, kígyóhajú asszonyszörnyeteggé változtatta; akit Zeusz fia, Perszész győzött le, s fejét, a mindenkit kővé dermedtő Gorgó fejet Athénének ajándékozta, aki a pajzsára erősítette azt, ellenfelei vesztére. A Gorgó fejet mintázó domborművek a házak kapuján – a nem kívánt vendégek távoltartására – Európa-szerte elterjedtek. Medúza és Poszeidón utóda **Pegazusz**, a művészeknek az Ihletet hozó szárnyas ló, a művészet istennőinek, a múzsáknak a kedvence. Szívesen legelészik Görögországban a Parnasszus és a Helikon hegyeken – innen e nevek kapcsolata a művészetekkel és a szépirodalommal. A **grátiák** szintén a görög földtől távol, Afrikában, Líbiában élnek (nem tévesztendő össze a gráciákkal – ez utóbbi a báj istennőinek latin neve). A három grátia jóstehetségű, széparcú vénasszony, ősz hajú tengeri istennő: a „rettenetes” Deinó, a „sáfrányleplű”, „harcias” Enüó és a „darázs” Pephredó.

*A szépséges Medusa,
Poszeidón kedvese
(modern bronz-szobor)*

*... és utódjuk, a művészeti Ihlet, a szárnyas ló
(Boeckhorst: Hermész segít Bellerophontésznek
felnyergelni Pegaszoszt)*

Néreusz – Tengeri Bölcs – feleségével, egy **Dorisz** nevű tengeri istennővel, az Ajándékkal, az Adriai-tenger mélyén él egy zöld kristálypalotában. Ötven lányuk van, ők a **néreiszek**, vagyis a habléányok. A két leghíresebb néreisz a „hangosan zúgó” Amphitrité – Poszeidón felesége – és az „ezüzlábú” **Thetisz** istennő, a Rendező Elv. Thetisz egyszer Zeust is megmentette, amikor idejében figyelmeztette, hogy az istenek Héra vezetésével szövetkeztek ellene. A habléányra maga Zeusz vetett szemet, de Prométheusz titán figyelmeztette, hogy születendő gyermeke hatalmasabb lesz apjánál. Ezért egy halandó királyhoz (Peleuszhoz) adták feleségül. Ez a lakodalom pecsételte meg Trója sorsát: Eriszt, a viszály istennőjét nem hívta meg Thetisz, mire az egy – a heszperidák kertjéből származó – aranyalmát gurított a vendégsereg közé „a legszebbnek” felirattal. Három istennő, a „hatalmas” Héra, a „szűz” Athéné és a „mosolyszerető” Aph-

rodité támasztott igényt az almára, amelyet később a trójai Parisz királyfi – mint döntőbíró, s mint a legszebb halandó férfi – természetesen Aphroditének ítél, városára haragítva ezzel a két másik istennőt. Thetisz fia egyébként a leghíresebb halandó görög hős lett, a Trója alatt elesett **Akhilleusz** (latinul Achilles), aki a történelmi korban a makedón világhódító, Nagy Sándor példaképe volt. Mivel születése után az anyja levitte az Alvilágba és bokájánál fogva a Sztüx vízébe mártotta, egész teste sebezhetetlen volt, kivéve a sarkát, ahol Thetisz tartotta. Innen ered az „Achilles sarka” – mint valaminek a sebezhető, gyenge pontja – elnevezés. Egy másik habléány **Krataisz** volt, a Hullámok Szilaj Erejének istennője és megszemélyesítője. Phorküsztól született utóda az ugató, vinnyogó tengeri szörnyeteg, a hajósok réme, a **Szkülla**. A Messiani-szorosban tanyázó kutyatestű szörnyvel Odüsszeust is összehozta balsorsa bolyongása során. **Kümó** a Hullámnak, **Éióné** a Fövénynek, **Pszamathea** a Homoknak, **Nészó** a Szigetnek az istennője, megszemélyesítő habléánya. Néhány más, haltestű, szépséges habléány neve: a Barlanglakó (**Szpeió** – innen a barlangászat tudományos elnevezése a szpeleológia), a tengerlakó (Halia), a Szélcsend (Galené), az Úszó (Plótó), a Vágykeltő (Erató, lásd „erotika”), a „Messziresháló” (Euagóra) és a „Szépenhaló” (Leiaagóra)). A Tenger Habjának, tejfehér **Galateának** Poszeidón egyik küklpsz-fiától (Polimhémosztól) született három fia Keltosz, Illürosz és Galasz a kelta, illír és gall népek névadói – a görög mitológia szerint.

„Néreusz kristálpalotája”, az Adriatenger mélyén

Poynter: Vihamimfák a barlangjukban

Néreis, (habléány, sellő) Néreusz és Dorisz lányai

Az „acélszívű” Eurübia és a Fagy (Kriosz titán) házasságából három további titán született: a „csillagos” Asztraiosz (a csillagok és a szelek atyja), a „hatalmas” Pallasz, az alvilági Sztüx folyó férje és Perszész (Hekaté apja).

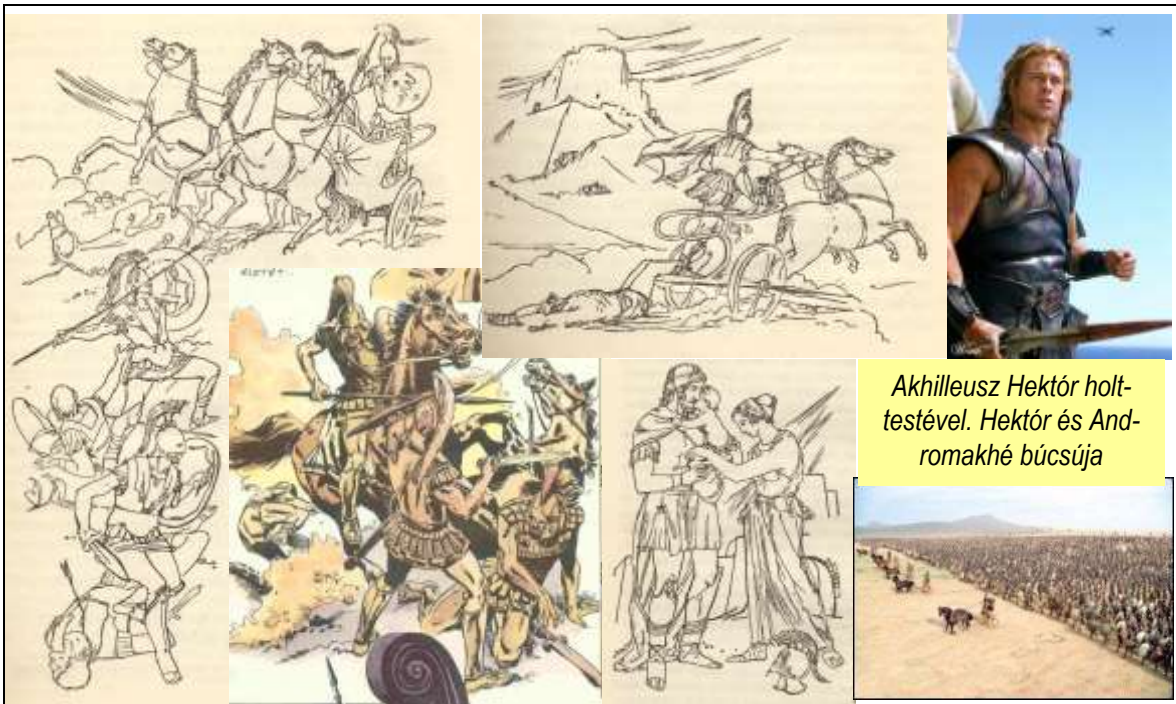
A Földanya és az Égbolt gyermekei közül a legidősebb, legméltóságtelegebb titán a „világot körbefolyó” **Ókeánosz**, a világtenger istene és megszemélyesítője, ami a görögök egykori hite szerint az Atlanti-óceán volt. Felesége az „ezüstös” **Tethüsz** titanisz, a tenger (a Földközi-tenger) istennője és

Bloemaert: Thetisz és Péleusz lakodalma. Creti: Thetisz belemártja a Styx vizébe a gyermek Akhilleuszt

Akhilleusz volt Nagy Sándor példaképe. Pompeji freskókon Akhilleusz és tanítója Kheirón kentaur; Briszéiszt elviszik Akhilleusz sátrából

Akhilleusz Hektór holttestével. Hektór és Andromakhé búcsúja

Jelenetek a trójai háborúból

megszemélyesítője. Tethüs a „vizek anyja”: az ő gyermekének tartják az összes folyót (illetve a folyók isteneit), a patakokat, tavakat és forrásokat (illetve a források szellemeit és nimfáit), valamint a tengeri istennőket, az ókeániszokat. A földtörténetben Tethüs óceánnak nevezik az északi és déli kontinenscsoportot egykor szétválasztó óceánt, melynek jelenkori, összezsugorodott maradványa a Földközi-tenger. A Duna folyamistenét pl. „szépvízű” **Isztrosznak** nevezték el a görögök, a Pó folyóét **Eriadnusznak**. Az **ókeániszok** közül a legismertebbek: a szépséges és szeszélyes **Tükhé** (latinul: Fortuna) a Véletlen és a Forgandó Szerencse istenasszonya; jelképe a forgást szimbolizáló kerék és gömb, valamint a bőségszaru. További híres ókeániszok: Métisz az Értelm (Athéné istennő anyja); a „bőkezű” Dorisz (a habeányok anyja); a „szépbokájú” Ázsia (Prométheusz, Atlasz és az egész emberiség ősanja); Admété a Leigázhatatlan Tenger jelképe; a Zátony (Petraia) és a „messzire vándorló” **Eurünomé**, aki a Báj, az Ajándékozó Kedv és a Hála istennőit, a khariszokat szülte Zeusznak. A **khariszok** „szépkoszorús”, kedves istennők, latin nevükön gráciák (nevükből ered a köszönet és kegy /grácia/, valamint az adomány /grátisz/ kifejezés). Ők a Teljeség és Virulás (Auxó), a Tündöklés és Uralom (Hégemóné /innen a hegemonia kifejezés/), valamint a Boldogság és Jókedv (Euphroszüné). A khariszok eredetileg négyen voltak; a negyedik khariszt feleségül adták Hüpnoszhoz, az álom istenéhez. Az ő gyermekei az Álomkép (Morpheus – innen a morfiúm szó), a Látomás (Prophetor – innen a látnok, vagyis a próféta elnevezés) és a Képzlet (Phantaszosz – innen a fantázia szavunk).

Kalüpszó barlangja a mai Lastovo szigetén az Adriai-tengeren

Egy másik ókeánisz **Kallirhoé**, a Tengeráramlás istennője (az ő leánya volt Ekhidna, az alvilági Kerberosz, a Hidra és a Szfinx anyja). A tengerből – **Libüé** (Líbia névadója) ókeánisztól és Poszeidontól – származtatták a görögök az egyiptomi birodalmat. Libüé két fia Agénor (a föníciai királyság alapítója, Európé atyja), valamint Bélosz, akinek a Nílus folyó nimfája (Ankhióné) szülte Agüptosz királyt, Egyiptom névadóját. A „fénylő” **Aithra** ókeánisz és Atlasz titán lányai a **hüaszok**, az Esőcsillagok istennői. Közülük a legismertebb az „elrejtő” Kalüpszó – a „szépek szépe” – messze nyugaton, az ibolyaszínű tengeren, Óügié szigetén lakik. *„Hatalmas barlangját égerfák, feketenyárfák és ciprusok sűrűje takarta el. Lombjaik közt széles szárnyú bagoly, sólyom és tengeri varjú fészkel. A barlang előtti réten négy kristályvizű forrás fakad, s vizével öntözi a rétet, amelyen sűrűn nő a petrezselyem, virágzik a zeller és az ibolya. A barlang bejáratát szőlőindák függönye fedi. A széphajú Kalüpszó bent ül a barlangban, szövőszéke mellett, aranyvetélővel szövöget, s énekel szép hangon. A tűzhelyen ég a tűz és a cédrus égő hasábjainak jó illata betölti a szigetet”* – amelyet utóbb a dalmáciai Lastovóval azonosítottak. Ilyen idillikus környezetben képzeltek el Homérosz jellemezésében a görögök isteneiket. Nem csoda, hogy Odüsszeusz kerek hét esztendeig maradt Kalüpszó vendége e távoli szigeten.

Raphaello: Galatea diadalmenete

Vallejo: Ókeániszok

Az egyik legnagyobb görög folyó (az Akheolosz) és egy királylány (Deinaneszi-ra) gyermekei a kopár zátonyszigeteken éneklő, lánytestű madarak, a **szirének**. Ők a halál angyalai; a pusztulásra ítélt hajótöröttek hallucinációin alapul legendájuk. Az embert énekükkel a halálba ringató sziréneket gyakran ábrázolták sírkamrák falán, vagy temetési urnákon. Négyen vannak: a Daloskedvű (Molpé), a Behízgelő (Peisszioné), az Elbűvölő (Thelxiepeia) és a Ragyogó (Aglaiphoné). A monda szerint, aki meghallja éneküket, bűvöletbe esik és inkább éhen pusztul, semhogy tovább hajózzon. Emlékezetes Odüsszeusz esete, aki evezős társai fü-

lébe viaszt dugott, magát meg az árbochoz kötözte, hogy meghallgathassa a szirének csábító énekét, miközben elhajóztak a zátónysziget mellett.

Canova: A három grácia (khariszok, a Báj istennői)

A szirének megkísértik Odüsszeuszt (Draper festménye)

A szépséges **Aphrodité** (latinul Vénusz) születési legendája is a tengerhez kapcsolódik. Anyja **Dioné** titanisz, a földet megtermékenyítő Eső istennője, apja a „fellegettorlaszó” Zeusz. A tengerbe hulló eső után egy osztriga kagyló héjában merült fel a habokból Aphrodité, a Szépség és a Szerelmek istennője a dél-görögországi Küthéria-sziget közelében. Ezért illetik Aphroditét a „hab szülte”, a „felmerülő”, a „küthériai”, vagy a „tengeri” jelzőkkel is. Küthéráról szent állatai – galambok és verebek – kíséretében végigvonult a tengeren kelet felé, egészen Ciprus szigetéig, ami úgy megtetszett neki, hogy lakhelyéül választotta. Cipruson, a „szerelmek szigetén” van a legerősebb hagyománya az Aphrodité kultusznak. A rózsa, a mirtusz és az alma Aphrodité szent növényei.

Botticelli: Vénusz (Aphrodité) születése

Aphrodité leánya az Összhang (**Harmónia**) szerencsétlen sorsú istennője lett az első thébai király (Kadmosz) felesége. Fia Aktaión, szarvassá változott és saját kutyái falták fel, mert véletlenül megpillantotta Artemiszt fürdés közben. Egyik lányát, Szemelét, Zeusz villáma égette el, amikor valódi alakjában láthatta az istenek urát. Kadmosz és Harmónia leszármazottai (a „Hetven Théba ellen” szereplői, Oidipusz és fiai, Antigoné) adják a legnagyobb görög sors-tragédiák témáit. Harmónia **Ínó** nevű lánya pedig – férje örült dühe elől menekülve – kisfiával, Melikertésszel együtt egy szirtről a tengerbe vetette magát. A tenger „sötét-hajú” ura, Poszeidón megszánta és a hajótörötteket segítő istenalakokká változtatta őket: Ínó lett a „fehérfátylas” **Leukothea** istennő, aki a vízbe esett, hullámmal küzdő embert fátylával a felszínen tartja és a part felé sodorja. Melikertész pedig **Palaimon** néven, delfinen lovagolva, vagy éppen delfin képében segít a bajbajutottaknak partot érni! Ősi megfigyelés, hogy a delfinek fuldokló embereket tudnak megmenteni a tengeren.

Ilyen teremtményekkel népesítették be az ókori görögök a tenger hullámzó, rejtelmes világát.

Poszeidón antik szobron, és Bernini alkotásain

A három főistenség: Poszeidón, a tenger, Zeusz, a föld és ég, Hadész, az alvilág ura: testvérek

Az Artemisszión-foknál talált ókori Poszeidón szobor és Poszeidón lakhelye Euboeia partjai előtt

Thetisz, a legszebb néreis (Akhilleusz anyja) figyelmezteti Zeust

A koppenhágai „kis hableány” szobor (Erichsen, 1913) a világon legtöbbet fotózott nőalakja (Andersen mesefigura)

Poszeidón és fia, Triton vihart kavarnak

Poszeidón és Amphitrité

Tykhé (Fortuna) istenasszony is ókeánisz

Az égi lakók; a föld és az ég istenei

Görögország földje, az európai kultúra és mitológia bölcsője (Olümpia, ahol Héraklész először rendezett „olimpiai játékokat” az argonauták „aranygyapjú” expedíciójának indulásakor)

A görög teremtésmítosz egyik népszerű változata szerint kezdetben a „mindent megelőző”, kavargó ősanyag létezett, a **Khaosz**. Ebből emelkedett ki **Gaia** a földistennő és nővére az Éjszaka (Nüx). A Földanya egyedül hozta világra két első gyermekét, az Égboltot (**Uranoszt**) és a Tenger Mélyét (**Pontoszt**).

A Föld és az Ég első gyermekei három egyszemű óriás, a három **küklópsz**: a „kegyetlen” Argész, a „villámló” Szteropész és a „mennydörgő” Brontész (gondoljunk csak a földön valaha élt legnagyobb testű szárazföldi állatra, a „mennydörgő” gyíkra: a Brontosaurusra). Poszeidontól született a Földanya „szárnyaló” lánya, a csupa lyuk rézpalotában élő **Fáma**, a Hír és a Rémhír istennője. Az antik görög szigetvilágban a hírek legtöbbször valóban a tengeren, hajóval érkeztek. A Föld és az Ég többi gyermeke istenszerű lény volt: hat titán és hét titanisz. A legfiatalabb fiú az Idő titánja (**Kronosz**) volt, aki anyja biztatására végzett atyjával, Uranossal, s ő lett a világ ura. A többi titán a „mélyörvényű” **Ókeánosz**, a világóceán; a „fent lakozó” **Hüperión**, a Nap atyja; **Iapetosz**, az Ember-ős; **Koiosz**, az Éggömb; és **Kriosz** a Fagy. Nővéreik a titaniszok: a „széphajú” **Rhea**, az istenek anyja, a „Tölgy-istennő”, akinek szent fája a tölgy; a „messze világító” **Theia**, a Nap anyja; az „aranykoszorús” **Tethüsz**, a vizek

anyja; **Dioné**, az Eső; **Mnémoszüné**, az Emlékezet, a művészetek anyja; az „érinthesetlen” **Phoibé** a Tiszta Ragyogás; és Themisz .a Törvény Rendje.

					
<i>Koiosz, az Égbolt</i>	<i>Hyperión a Magasság</i>	<i>Kriosz, a Fagy</i>	<i>Iapetosz, az Ember</i>	<i>Ókeánosz, az Óceán</i>	<i>Kronosz, az Idő</i>

A titánok (Nagyratörők) a természet vad erőit személyesítik meg

						
<i>Theia, a Fény</i>	<i>Phoebe, a Ragyogás</i>	<i>Dióne, az Eső</i>	<i>Mnémoszüné, az Emlékezet</i>	<i>Themisz, a Törvény</i>	<i>Téthysz, a Tenger</i>	<i>Rhea, a Tölgy</i>

A titánizok a szelídebb, hasznosabb értékeket személyesítik meg

Kronosznak és Rheának hat halhatatlan istengyermeke született. Az első ötöt Kronosz lenyelte, nehogy őt is valamelyik gyermeke fossa meg hatalmától. Rhea titokban, egyedül szülte meg hatodik, legfiatalabb fiúgyermekét az árkádi-i Lükaión-hegy egyik barlangjában. Az istennő fájdalomában a barlang földjébe vágta ujjait a szüléskor, s az így kikapart földből lettek a **daktilusok** (az ujjak): az Acélkés (Kalmisz), a Leigázó (Damnamenusz) és az Üllő (Akmón). A Bronzkor és a Vaskor határán ezek a vasmegmunkálással kapcsolatos megszemélyesítések jelképezték az új isten születését, amikor a vasfegyverzetű, hódító, férfi-istentisztelő dór és jón görög törzsek leigázták Hellász anyaistennőket imádó, bronzfegyverzetű őslakosságát. A megszületett gyermeket Rhea Kréta szigetén a Dikté-hegy barlangjában rejtette el. A barlang előtt két fegyveres ifjú (a két kurész) állt pajzzsal és dárdával, s hogy a rettenetes Idő-titán meg ne hallja a gyermek sírást, ércfegyvereiket zörgették. A Méhek nimfájának, Melisszának a lányai gondoskodtak a gyermekről: Adrasztea és Amalthea. A kis **Amalthea** kecske alakjában táplálta a Krétán felnevelt leghatalmasabb görög istent, Zeust, a villámok urát. A zsenge Amalthea szarva lett később Tykhének a Szerencse istennőjének a Bőségszaruja, bőréből pedig Zeusz védően kiterjesztett pajzsa, az aigisz (innen a valaminek az „égisz /oltalom, védelem/ alatt” kifejezésünk). Az Adrasztea és az Amalthea ma a Jupiter bolygóhoz legközelebb keringő, legkisebb holdcscák neve. **Zeusz** (latinul Jupiter) kultuszának központja Dodona volt. A világ urának a jelképe – stílusosan – a villám (a legrémisztőbb, legpusztítóbb erejű, mindennapos természeti jelenség); szent állata a levegő ura, a sas és a görögföldön a legerősebb állatnak tekintett bika. A „sötétfelhős” Zeusz megölte atyját, az Időt és kiszabadította testvéreit: két bátyját, Hadészt és Poszeidont,

valamint három nővérét, a „tehénszemű” Hérát, a „gabonaszóró” Démétért és végül az elsőként született Hesziát.

Gaia, a Földanya istennő

Kronosz (Szaturnusz) az Idő istene

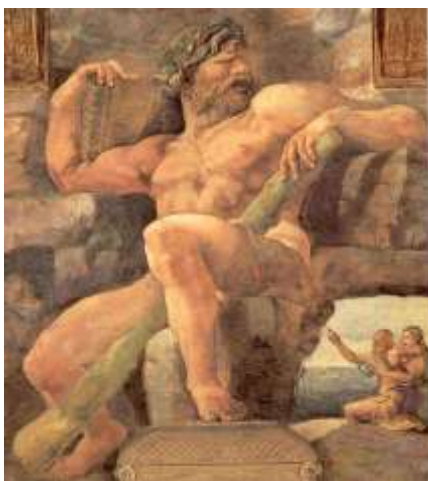
*Kronosz kasztrálja apját, Uranoszt.
Az Idő felfalja a gyermekeit, az Idő mindent elemészt.*

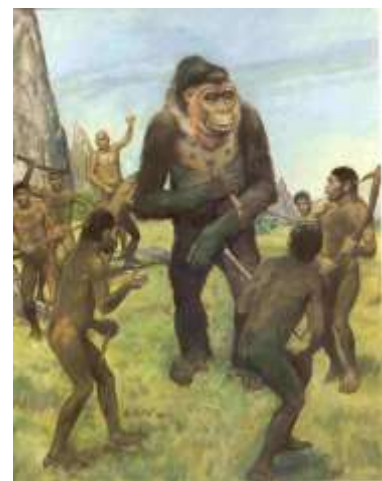
Goya: Szaturnusz felfalja gyermekeit

Rhea követ ad át a pólyában Kronosznak Zeusz helyett

Küklópsz (Romano: Polyphemus) és gigász (Goya: Kolosszus) a Föld óriás szülöttei

Az egykori, valódi óriások léte az emberek társadalmi tudatában maradt fenn (Burian: Gigantopithecus)

*Kronosz és Rhea a világ második uralkodó párosa
Uranosz és Gaia után*

*Hesztia (Vesztia) az első-
szülött lányuk*

A „tisztos” **Hesztia** (latinul Vesztia) örök szűz maradt. Ő lett a Házi Tűzhely a Megtisztító Tűz, a Biztonság és a Vendégbarátság oltalmazó és sérthetetlen istenasszonya, a legidősebb, s egyben a legfiatalabb a hat testvér között. Nemcsak az otthon, a ház védelmezője volt Hesztia lángja, hanem tágabb értelemben a városházáé és az államé is. A görög „Ádámnál és Évánál kezdeni” szólás így szól „kezdjük Hesztianál”, hiszen, mint egy titán és egy titanisz első leszármazottja, ő volt az első igazi istenség, az istenek első nemzedékének első képviselője.

Zeusz (Jupiter) az istenek ura és felesége, Héra (Júnó) klasszikus és ókori ábrázolása

Az istenek ura, a „fellegtorlaszoló” Zeusz a „hókarú” Héra úrnőt vette feleségül. Az „oltalmazó” **Héra** (latinul Júnó) a Család és a Házasság istennője. Szent madara kakukk (mert Zeusz kakukk képében csábította el először) és a páva (amelynek foltos tollazata a Héra szülővárosának nevet adó százszerű óriás,

Argosz szemeit jelképezi). Szent növénye a körte és a galagonya. Tejét a fehér liliom virága és a Tejút jelképezi az égbolton. Kultuszának központja Számosz szigete. Gyermekai között találjuk az ifjúság „tündérbokájú” istennőjét, **Hébét** – aki később a megistenült Héraklész felesége lett, s jelképe – a fiatalság szimbóluma – a zöld fejes saláta. Szintén Héra és Zeusz lánya a „megsegítő” **Eleithüa**, a Szülés istennője (latinul Lucina), aki az Amniszoszi barlangban él Krétán. Az isteni uralkodó házaspár két fia: a „nagynevű” kovácsisten, a „nappal is ragyogó” **Héphaisztosz** (latinul Vulcanus), valamint a Háború istene, **Árész**.

Az ókori népek szerint a tűzhányók belseje az istenek kovács műhelye. Ott készít az ügyes Vulkán isten fegyvereket a halhatatlanoknak. Szőrös mellű hatalmas segédei a „kerekszemű” küklopszok és az alvilági Sztüx folyó egyik fia, az Erő. Régen a kovácsok a felpattanó szikrák elleni védekezésül egyik szemüket „tartalékként” elfedték, ezért nevezik „egyszeműeknek” a kovács-segéd küklopszokat a legendában. Héphasztoszt az „aranytrónusú” Héra egyszer dühében ledobta az égből, egyenesen Lémnosz szigetére, ezért sánta. Az ókorban a kovácsnak kiszemelt erős gyermekek lábát ugyanis megnyomorították, nehogy később a kovácsmesterséget elhagyva katonának álljanak.

Boucher: Vénusz (Aphrodité) és Vulkánosz (Héphaisztosz)

Thetisz kérésére Akhilleusz fegyvereit kovácsolja Héphasztosz (Romano)

A Kovácsmesterség torzonborz, sánta istene egyébként a szépséges Aphrodité férje, de nincs tőle gyermeke. A Szépség istennője (Zeusz és az Eső lánya) furcsa módon Héphasztosz bátyjához, azaz egyik sógorához, a Háború és a Harc férfias, de kegyetlen istenéhez, **Árész**hez vonzódik. Az „ércbeborított” **Árész** (latinul Mars) a harcias, északi thrák törzsek körében nagyobb tiszteletnek örvendett, mint Görögországban. A viláгурalomra törő Rómában viszont latin

megfelelőjét, Mars hadistent még Jupiter (Zeusz) főistennél is jobban tisztelték. Az „emberpusztító” Árész az amazonok törzsének az ősapja.

Árész (Mars)

Amazonok harca Héraklészsel: ókori váza

Vallejo: Amazon

Amazon mozifilm: Xéna

Amazon

A mondabeli Amazóniában, Kis-Ázsiában, a Fekete-tenger déli partvidékén élt a lóháton támadó, nyilakkal és dárdával felfegyverzett harcias nők, az **amazonok** népe. Évente egyszer találkoztak férfiakkal a szomszédos néptörzsekből, s csoportos orgiákon gondoskodtak az utódokról. A megszülető fiúgyermeket visszaküldték az illető, szomszédos törzsekbe, ahol sorsolással osztották szét őket az „apák” között. A lány gyermekeket megtartották, bal mellüket leégették, hogy később ne akadályozza őket a kard viselésében. Az ókoriak ugyanis a rövid kardot nem a derekukon, hanem a vállukon átvett szíjon, a hátukon hordták. Az amazonok legendájában valószínűleg a pre-hellén őslakosság anyaistenőinek templomait őrző fegyveres női papok emléke él. Ők nem adták át harc nélkül a hatalmukat a férfiuralmat képviselő görög hódítóknak. Thészeusz, Hé-

raklész, és Akhilleusz is harcolt az amazonok (Hippolité, ill. Árész lánya, Pentheszileia) ellen, s bár utóbb szerelemre gyulladtak a királynők iránt, a harc hevében mégis megölték őket.

A „vad” Árész és az „édes mosolyú” Aphrodité fia a Szerelem pajkos, nyilas istene, **Erósz** (latinul Amor). A „szárnyaló” Erósz nyilát áldozata szívébe lövi, s így kelti fel abban a szerelmet és vágyat, amelyet egyik kistestvére, a játékos kedvű **Himerosz** (latinul Cupido) személyesít meg. A nyíllal átlőtt szív, mint a szerelem jelképe, mindenütt elterjedt az európai civilizációval.

Erósz (Ámor - Cupido) a Szerelem istene

Rennie: Hümenaios (a Nászéjszaka) és Erósz

Canova: Ámor és Pszükhé

Erósz neve is kapcsolatban áll az erotika szóval. Kedvese Pszükhé (a Lélek, vagyis a „psziché”), aki egyszer véletlenül megsúrta az ujját Ámor nyilával és olthatatlan szerelemre gyulladt iránta. A tilalom ellenére egyszer éjjel Pszükhé mécsest gyújtott, hogy végre megpillanthassa titokzatos férjét, akit nem volt szabad látnia: „*minden isteni lény közül a legszebbet, a legkedvesebbet, magát*

Aphrodité fiát, Eróoszt, a Szerelmet látta maga előtt édesen mosolyogva aludni. Látta illatos hajának elszabadult fürtjeit, amint körbevették tejfehér nyakát; az egyik fürt erre állt, a másik amarra, göndör, tiszta, arany fényük mellett a mécses lángja elhalványult. Az isten vállán harmatosan ragyogtak a szárnyak, most azok is pihentek, s bár szellő sem rezdült, könnyű fehér pelyhük mégis folyton lengedezett.” (Idézet Trencsényi-Waldapfel Mitológiájából.)

Begas: Psyche és Ámor

Lotz: Psyche és Ámor

Legros: Vénusz és az alvó Psyché

Seignac: Psyche ébredése

Pszükhé és Eróosz gyermeke **Hédoné**, a Gyönyör. A császárkori Róma csak földi örömeknek élő lakóinak életfelfogását hedonizmusnak, magukat hedonistáknak nevezték. A „vaskezü” Árész tulajdonságait két gyermeke örökölte: **Phoibosz** az

Iszonyat és **Deimosz** a Rémület (akiknek ma a Mars bolygót kísérő két kis hold örökíti meg a nevét). Csaták alkalmával az öldöklő hadisten előtt rohannak a harcosok közé. Az „átkos” Árész szent állata – stílusosan – a vadkan.

Poussin: Bacchus (Dionüszosz) gyermekkora (Louvre)

Carracira: Bacchus és Ariadné menyegzője – az első bacchanália

Árésznek és Aphroditének egy lánya született, Harmónia, az Összhang. Harmónia egyik lánya **Szemelé**, akit a „mennydörgő” Zeus elcsábított. A lány könnyörgésére Zeus igazi, villámszóró alakjában is megmutatkozott neki, de az isteni fény halálra égette a „széparcú” Szemelét. Zeus megmentette születendő gyermeküket, akikből utóbb nagyhatalmú isten vált: a „gondúzó” **Dionüszosz**, a Bor és a Mámor megtestesítője. A „repkénykoszorús” Dionüszosz (latinul Bacchus) rendkívül népszerű lett a szőlőművelő görögök körében. Tiszteletére orgi-

ákká fajuló népünnepélyeket rendeztek, ahol az „asszonyörjítő” mámoristen imádói, a **bakkhánsnók**, és részeges férfi imádói, a **szatírok** tomboltak. Az első bakkhánsnók (mainaszok) anyja maga Szemelé, akit fia felhozott az alvilágból és a „viharzó” **Thüoné** néven ő lett a Dionüszosz ünnepek istennője. A mainaszok apja Hermész. Az első szatír – Szatürosz – pedig Dionüszosz és a párducok, oroszlánok ázsiai nimfaistennőjének, **Kübelének** a fia. A szőlő érése idején a szőlősgazdák elfogtak egy-egy idegen utast vagy vándort és a jó termést biztosítandó, Dionüszosznak áldozták fel. A boristen kultuszának központja Naxosz szigete volt. Állítólag innen terjedt el a szőlő az egész világon, ez a szőlő igazi őshazája. Dionüszosz és saját örökifjú dédmamája – Aphrodité – gyermeke **Priaposz** a férfiúi Nemzőképesség, a Termékenység és a Kertészkedés istene. Dionüszosz gyermekei még a Szőlővirulás, a Szőlőfürt és Borivás megszemélyesítései. Anyjuk a krétai Ariadné, aki az athéni Thészeusznak segített legyőzni saját torzszülött testvérét a bikatestű Minótauroszt; Thészeusz „Ariadné fonala” segítségével jutott ki az emberevő bika labirintusából, de hazafelé hajózáván, Naxosz szigetén „felejtette” Ariadnét, akit maga Dionüszosz vigasztalt meg és a szőlőművelés ottani nimfájává lett.

Caravaggio: A fiatal Bacchus (Uffizi)

Tiziano: Bacchus és Ariadné

A „messziredörgő” Zeusz számtalan félrelépésének eredménye istenek és halandó mondabeli alakok népes csoportja. Mnémoszünétől, az Emlékezettől született lányai a Helikon-hegyen élő, „ibolyakoszorús” **múzsák**, a művészetek istennői. A „széphangú” Kalliopé az Eposz, a „megörvendezettő” Euterpé a Zene, a „vágykeltő” Erató a Líra, az „ünnepi” Thalia a Vígjáték, az „éneklő” Melpoméne a Tragédia, a „táncoló” Terpszikhoré a Tánc, a „dicsőítő” Kleió a Történetírás, az „égi” Uránia a Csillagászat, végül a „sokhimmuszú” Polihümnia a Him-

nusz pártfogója. Szent növényük az ibolya és a babér, szent állatuk a méhecske és a kabóca.

Momper: Minerva (Athéné) látogatása a múzsáknál

A Helikon-hegye, a múzsák kedvenc lakhelye

Giovane: Apollón és a múzsák

Studwick: Moirák (Párkák) a Sors istennők

Nüx, az Éjszaka és Erebosz, az Örök Sötétség utódai az emberek sorsát megszabó öreg **Moirák** (latinul párkák): a „fonó” Klothó, aki Sors Fonalát fonja; az „osztó” Lakheszisz, aki kiosztja a halandók sorsát és az „elháríthatatlan” Atroposz, aki kijelöli a halál óráját. A sorsistennők találták fel az ABC-t; jelképük a mozsártörő, szent növényük a len, amiből a görögök ruházatukat fonták. Amit ők elhatároznak, azon még az istenek ura, Zeusz sem változtathat.

Themisztől, a Törvénytől született Zeusznak a három hóra, az évszakok istennői. A „fehérkarú” **Horák** mindig Zeusz mellett állnak: Eunomia a Rend istennője, vagy más néven Anatole, a Tavasz; Eirené (latinul Pax) a Béke istennője, vagy Thalló néven a Nyár; és végül Diké a Jog és az Igazság istennője (latinul Justicia), aki bekötött szemmel, egyik kezében mérleget, másikban kardot tartva – igazán pártatlanul – ítélik a bűnösök felett. Évszakként ő Karpó, az Ősz.

A karthágói Démétér (Ceres) a gabona istennő

Diké (Justícia) az igazság istennője

A knidoszi Démétér (British Múzeum)

A „szőke hajú” **Démétér** (latinul Ceres) a Gabona a Termőföld és a Termékenység „földi” istennője. Szent növénye a mák, mert Démétér papjai az ópium keltette révületet alkalmazták misztikus termékenységi szertartásaikon. A „sötétköpenyű” árpa-anya kultusza Thesszáliából terjedt el. Ő szülte a nagy Zeusznak Perszephonét, az alvilág királynőjét, az alvilági Zagreuszt és **Iakhoszt** az Öröm és az Ujjongás istenét. Iaszióntól, a Termékenység istenétől való gyermeke **Plutosz** a Gazdagság és a Jólét istene. Ha az istenek kedvelnek valakit, Plutoszt küldik a házába vendégnek – szól a görög mondás.

Az „érinthesetlen” Phoibé titanisznak Koiosz titántól két szép lánya született: a „csillagos” Asztéria és a „szelíd” Létó. **Asztéria** (Hekaté anyja) – Zeusz elől menekülve a tengerbe ugrott, s belőle keletkezett Délosz (a Fény) szigete. **Létót** – akit viszont Zeusz teherbe ejtett – Héra megátkozta, hogy „ne legyen szilárd föld, amely megtűrné a hátán szüléskor”. Így esett, hogy Létó a kopár, kicsiny, újonnan keletkezett Délosz szigetén szült, amely addig úszó szigetként lebegett a tengeren. Létó „roppanterejű” fiúsarja a „messzire ható”, „ezüstíjas” **Apollón** (latinul Apolló) a Kultúra, a Gyógyítás, a Járvány, a Fény és a Zene istene. Apollón születése után egy óriási vasláncsal a tengerfenékhez erősítette Déloszt, hogy ne sodródjon tovább, s száműzte a szigetről a Halált, ezért onnan a haldoklókat, az idős embereket és a betegeket el is szállították, mivel senkinek sem volt „szabad” meghalnia a fény szigetén. Apollón megölte Pythont és Delphünét, a Földanya kígyó gyermekeit, akik Héra parancsára a terhes Létót üldözték. Ők lettek Apollón főpapjának (Püthia) és központi jósdájának (Delphoi) névadói. A nagyanyja után Phoibosznak (ragyogónak) nevezett Apollón volt ugyanis az ókorban nagyra becsült jóstehetség pártfogója és istene is. Szent állata, az egér,

ugyancsak jóstehetségű a görög néphit szerint. Apollón kultuszának központja a Tempé-völgy, kedvenc nagyvárosa viszont a kisázsiai Trója volt. Szent növénye a nyárfa; jelképe a lant és az íj. Ha Apollón nyilával célba vesz egy-egy várost, vagy vidéket, ott járvány pusztít. A „fénylő” Apollón utódai között találjuk az orvostudomány istenét, a „mindig nyájas” **Aszklépioszt**, akinek szent állata a kígyó, szent növénye a gyógyító erejű fagyöngy, s kultuszának központja Epidauros. Testvére **Hügieia**, az egészség istennője (nevéből ered a higiénia, higiénikus kifejezés). Anyjuk **Korónisz**, a varjú-nimfa (Atlasz titán és Aithra ókeánisz egyik lánya, Kalüpszó nővére). Az ókori népek az orvosságként is használatos kígyóméreg okán a kígyónak gyógyító erőt, a rendkívül hosszú életű varjúnak egészséget tulajdonítottak. Ezért látható kígyó az európai civilizáció gyógyszertárainak emblémáján még ma is. Az eposz műzsája, Kalliopé szülte Apollónak **Orpheuszt**, a híres énekest és **Hümenaioszt**, a nászéjszaka, a nász és a menyegző istenét (kinek neve a szűzhártya orvosi elnevezésében maradt fent). Próteusznek a Tengeri Bölcsnek és Pszamathé néreisznek, a tengerparti homok istennőjének lánya volt a Folyami Sellő istennője, **Eidothea**; ő szülte Apollónak **Arisztaioszt**, a méhészet feltalálóját és megszemélyesítőjét. Apollón egyszer leszólta, játékszernek nevezte Erósz, a Szerelmek kicsiny íját, s az bosszúból szerelemre gyullasztotta Apollónt egy nimfa, bizonyos **Daphné** iránt, akiben viszont ellenérzést keltett. Az Apollón elől menekülő Daphné végül babérfává változott – innen ered az Apollón (és az ókorban a megbecsült művészek) fejét övező babérmákoszorú viseletének szokása.

Délosz, a fény szigete

Artemisz és Apollón szülőföldje

Apollón ikertestvére és nővére a „zajongó” **Artemisz** (latinul Diana) az Erdők, Vadak és a Vadászat, a szabad és érintetlen Természet szűz istennője. A peloponnészi táj, Árkádia erdeinek csendjét gyakran veri fel az „aranyíjas”, „csengőszavú” Artemisz és az őt követő, vadászó nimfák csoportjának vidám zaja. A görögök szerint a „jók fiatalon hálnak meg”, tekintve, hogy a gyermekek ártatlan szelleme az Elíziumba, az alvilági mennyországba jut. A gyermekek hirtelen halálát okozó isteni nyíllövés Artemisz aranyíjából származik, de ő oltalmazza a vajúdó asszonyokat is. A „nyílszerető” Artemisz szent állata a szarvas

és a fűrj. Ő a Déloszhoz közeli Ortügia szigetén született, s közvetlenül utána – tisztéhez híven – már segített is anyjának Déloszon, Apollón megszületésénél.

Artemisz (Diana) a Természet és a Vadászat istennője

Erós megsebzzi Apollónt

Bernini: Apollón és Daphné

Hygieia, az Egészség és Asklépiosz az Orvostudomány

Delphoi, az Apollón jósda romjai

Girardon: Apollón és a nimfák

Tiziano: Aktaión halála (részlet)

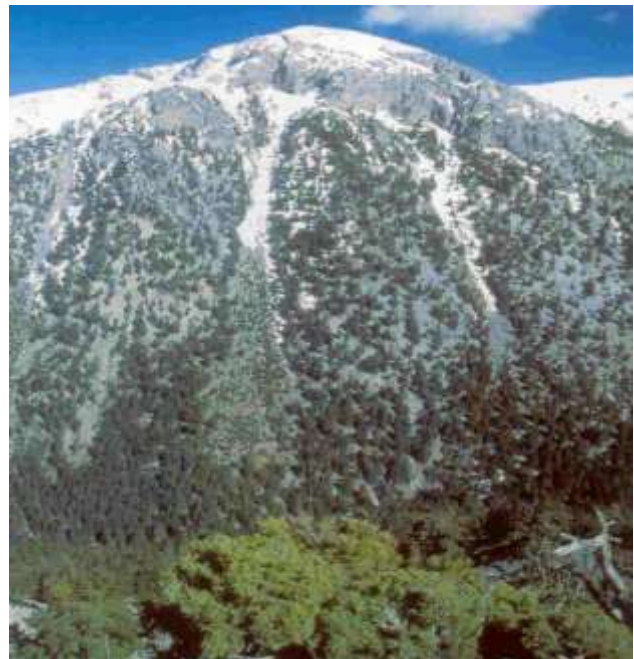

Büchner: A fürdőző Artemisz

Atlasz titán és **Pléióné** ókeánisz lányai a Görögországban igen fontos, esőt hozó Fiastyúk csillagkép istennői, a **pleiászok**. Közöttük van **Meropé**, a Szégyenkezés, akinek férje, Sziszüphosz miatt kell lesütnie szemét. A „sötétfátylas” **Élekt-ra**, a Gyász, aki Tróját gyászolja, tekintve, hogy tőle és Zeustól származik Dardanosz, a trójai birodalom megalapítója és testvére **Iaszión** a Termékenység istene. **Taügeta** pleiász, az első spártai királyok anyja; róla nevezték el a hírhedt Taigetosz sziklát, ahonnan az életképtelenek, gyengének ítélt gyermekeket állítólag letaszították a spártaiak.

Vallejo: Atlasz titán

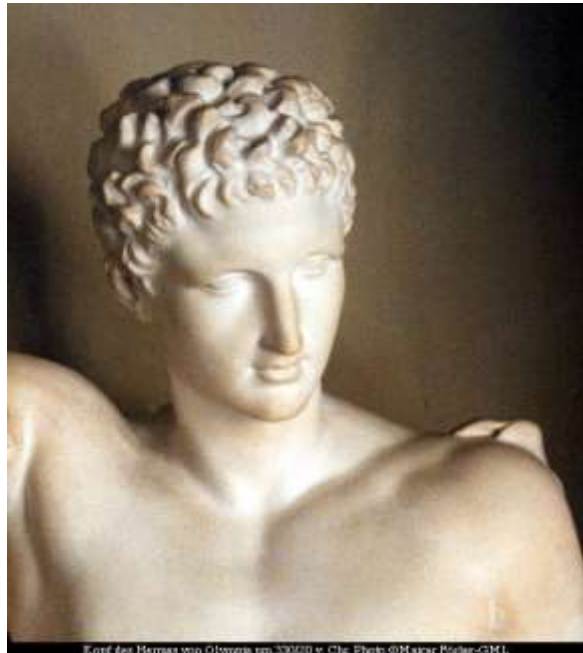
Az árkádiai Külléné-hegy, ahol Hermész született

Egy másik pleiász, a „szépsarujú” **Maia** (május névadója) az árkádiai Külléné-hegy egyik árnyas barlangjában Zeusszal enyelgett. A megszületett kisfiú már egynapos korában ellopta Apollón tehéncsordáját, és teknősbékapáncélból megalkotta az első lantot, amelyet engesztelésül később Apollónak ajándékozott. A

csalfa, „cselszövő” fiú lett a „nyájas szavú,” „nagynevű” **Hermész** (latinul Mercurius), a kereskedelem, az utazás, a hírközlés, a pásztorkodás és a tolvajlás istene (figyeljük csak a találó ókori csoportosítást!). Ő a találó beszéd istene, szent állata a darumadár. Hermész az „éji fürkésző”, ő tereli az álmokat és ő adja tudtára az embereknek – legtöbbször álmukban – az istenek akaratát. Hermész és Aphrodité fia az elnőiesedett férfi, a nőies szépségű, kétnemű istenség: **Hermaphroditosz** (lásd hermafrodita).

Hermész
(Merkur) isten

Praxitelész: Hermész a gyermek Dionüszossal
(részlet)

A kereskedők, utazók
védnöke

A „nyájas szavú” Hermésznek egy hegyi nimfától, **Drüopétól** (a Harkálytól) született fia a „zajszerető” **Pán** (latinul Faun), az erdők, mezők és a pásztorok kecskepatájú, kecskeszarvú istene. Anyja „páni rémületbe” esett, amikor először meglátta a fiát. Hermésznek azonban nagyon tetszett a fiú, s az olimposzi istenek sem estek „pánikba” amikor megpillantották. Mivel mindannyiuknak tetszett, elnevezték „pán”-nak, ami „mind”-et jelent (innen a pánamerikai, páneurópai, pánszláv elnevezés). Pán a hegyek ormán, mély szakadékokban, ligetekben kóborol, vagy a nádasok partján fújja az általa feltalált pásztorsípot (a pán-sípot), teszi a szépet a nimfáknak – többnyire sikertelenül. Pán kecskelábú fiainak (a pánoknak, vagy faunoknak) és a tántorgó **Szilénosz**nak (a Részegségnek) Kübelé, a párducnimfa az anyja. Szilénosz utódai a szilénoszok Dionüszosz kíséretében vannak. Ha valaki megsérti az erdők, mezők nyugalmát, Pán akkorát ordít a rendbontóra, hogy az pánikszerűen elmenekül. Gyakran kóborol Pán társaságában **Ekhó** (a Visszhang) nimfája, aki Héra féltékenysége miatt csak a mások hangját tudja utánozni, s aki reménytelenül szerelmes **Narcisszus**ba, az önimádat megszemélyesítőjébe. A minduntalan saját tükörképét bámuló, s utóbb egy forrásba fulladt Önimádatnak (a nárcizmusnak) a nárcisz virág a jelképe és névadója.

Waterhouse: Ekhó és Narcisszus

Pán zenélni tanítja Daphniszt (a Pásztor-dalt)

*Pán a fürdőző Aphroditének teszi a szépet (sikertelenül),
aki papucsával próbálja elhajtani (Praxitelész szobra)*

Hermésznek egy Philonisz nevű nimfától fia **Autolükosz** a Tolvajlás megszemélyesítője, Odüsszeusz (latinul Ulyses) nagyapja. Khióné nimfa pedig a Pásztor-dalt (**Daphniszt**) szülte Hermésznek.

A mindenható Zeusz egyedül hozta a világra Athéné (latinul Minerva) istennőt. Ez a monda már a férfijogú társadalom teljes győzelmét tükrözi az anyajogú, ősből társadalom felett. A legfőbb isten elcsábította az Értelm (Métisz) nevű ókeániszt. Rövidesen megtudta a Földanyától, hogy ha Métisz fiút fog szülni, az

éppúgy megfosztja majd hatalmától, mint Kronosz Uranoszt, és mint ő maga – Zeusz – Kronoszt. A „messzire dörgő” Zeusz megijedt és hirtelen bekapta az Értelmet. Kilenc hónap múlva iszonyú fejfájás kezdte gyötörni, amikor éppen Észak-Afrikában, a líbiai Tritónisz-tó partján sétált. Kérésére Héphaisztosz kalapácsával rácsapott egy nagyot a fejére, mire abból „kipattant az isteni szikra”, az Értelmek szikrája, mégpedig egy teljes fegyverzetben ragyogó, tündöklő lány. Ő lett a Bölcsesség, a Tudományok (beleértve a haditudományt is), a Mesterségek, a Kézművesség és a Városvédelem szűz istennője, a „bagolyszemű” **Pallasz Athéné** (latinul Minerva). Székhelye az ő nevét viselő Athén városa lett; szent növénye a hasznos olajfa, szent állata – a bölcsesség és a tudomány jelképe – a bagoly. A legyőzhetetlen istennő lett a görög nép legnagyobb pártfogója.

Pallasz Athéné (Minerva) a Bölcsesség istennője és városa: Athén

Zeusz és utolsó szeretője, egy **Alkméné** nevű „igen haragos” mükénéi királynő fia volt a „herkulesi erejű” **Héraklész** (latinul Hercules); nevének jelentése: „Héra dicsősége”. Már a bölcsőben (amit apjának harci pajzsa helyettesített) megfojtott egy kígyót, akit a házasságtörést mindig üldöző, féltékeny Héra küldött ellene. Héraklész számtalan hőstettet vitt végbe. Szó szerint legyőzhetetlen volt, mi több, nem tudta elviselni, ha bárki, bármiben meg akarja előzni, s hirtelen haragú, meggondolatlan lévén Hérának sokszor sikerült bűnbe kergetnie. Megölte például saját gyermekeit is, akaratlanul megölt néhány barátját, egy-egy öleléssel, pofonnal – akkora volt az ereje. A meggondolatlanul elkövetett bűnökért többször vezekelnie kellett; ilyen vezeklés volt a híres „tizenkét munka”. Ennek során megölte az embereket pusztító nemeai oroszlánt (1) és a lernai feneketlen mocsárban lakó vízi kígyót, a Hidrát (2). Elfogta a szántóföldeket feldúló, bronzpatájú kerünieiai szarvast (3) és az erümanthoszi vadkant (4). Egy nap alatt kitisztította – egy folyó elterelésével – Augeiasz király hihetetlenül mocskos istállóit (5); elűzte a sztümphaloszi mocsárból a rézcsőrű, emberpusztító madarakat (6). Elfogta azt a krétai fehér bikát, amely egykor Zeusz parancsára és az ő képében hozta át Európét Föníciából Krétára (7); megfékezte Diomédész

király emberevő lovait (8). Elhozta Hippolitét amazonkirálynő övét (9); elhajtotta a háromtestű Gérüón óriás gulyáját (10). Elhozta az Alkonyat istennőinek, a heszperiszeknek az aranyalmát az akkori világvégéről, azaz Gibraltárból (11); végül felhozta Kerberosz kutyát az Alvilágból (12). Ezen kívül számtalan hőstettet hajtott végre; többek között egy nap alatt elfoglalta Tróját – mindössze hat hajóval –, mikor egy generációval később az egyesült görög sereg sok száz hajóval érkezett és tíz évig vívta a várost.

Héraklész ...

... harca a lernai hidrával ...

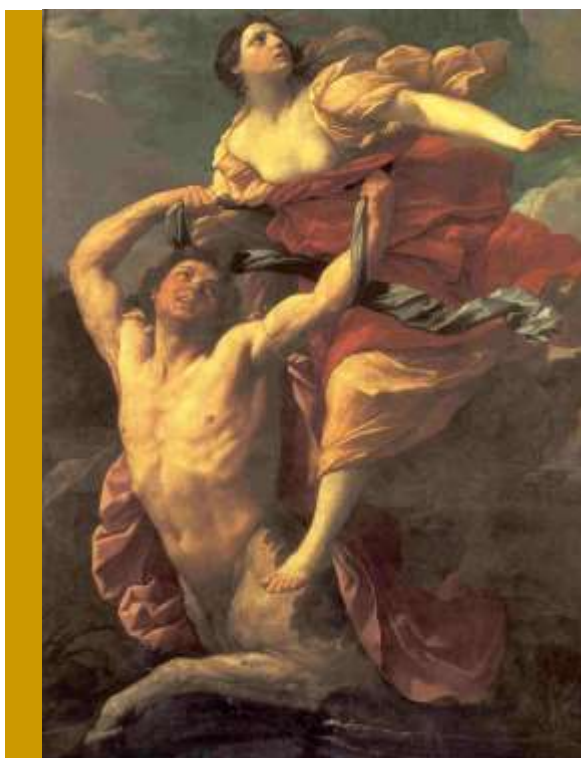

... a nemeai sebezhetetlen oroszlánbőrrel.

A Földanya kígyótestű óriás gyermekei, a gigászok egyszer az olümposzi istenekre támadtak. Pélion-hegyéről tövestől kitépott égő szálfákat és üszköt dobáltak az Olümposz-hegyre, majd megrohmozták az istenek lakhelyét. A „gigászi küzdelemben” minden isten és istennő derekasan helytállt, de a kegyelemdőfést mindig az ember Héraklész adta meg a kígyótestű óriásoknak, hiszen a „föld szülötteit”, a gigászokat az istenek nem pusztíthatták el. A hódító dór, jón és akháj görög törzsek jelképe a halandó, de mégis legyőzhetetlen Héraklész tetteivel végül kiérdemelte, hogy halála után megistenüljön, s ő legyen a „mennyesz ország kapusa” az Olümposz-hegyen. Halálát utolsó feleségének, Déianeirának a féltékenysége okozta: egyszer egy folyón átkelve egy Nesszosz nevű kentaur – a révész –, erőszakoskodni próbált a lánnyal, mire a folyó túlpártjáról íjával mellőtte. A haldokló kentaur – aki tudta, hogy Héraklésznek a Hidra vérébe mártott nyila a legerősebb mérge –, arra bízta a lányt, hogy kiömlő vérével itasson át egy inget, és ha úgy érzi, hogy a hős már nem szereti, azt adja rá, hogy szerelmét újra felébressze. Később az asszony csakugyan ráadta az inget Héraklészre, de a méreggel átitatott ing „égető volt, mint Nesszosz vére,” s elviselhetetlen fájdalomában Héraklész máglyán elégette magát, önként vetett véget földi életének. Halála után az Olümposz kapusa lett – Szent Péter prototípusa –, s Zeusz hozzá adta egyik „törvényes” (Hérától való) lányát, Hébét (Juventust) a fiatalság istennőjét – akinek a fejes saláta a jelképe.

Frederic Leighton: Héraklész birokra kel a Halállal, Thanatosszal és visszahozza Alkésztiszt (Wadsworth Atheneum Múzeum, Hartford, Connecticut)

René: Nesszosz kentaur elrabolja Héraklész feleségét, Deinairát (Louvre)

Jerichau: Héraklész és halála utáni felesége, Hébe, az Ifjúság istennője

A Viszály istennőjének, Erisznek is született Zeusztól három lánya: a Könyörgés (**Litai**), a Mészárlás (**Enuüó**), valamint a „bársonytalpon lopakodó” Hízélgés, Ámítás és Megrontás istennője (**Áté**). Ez utóbbi volt Zeus legidősebb lánya, akit a főisten a Héraklész születése körüli „családi perpatvar” során dobott le az Olümposzról az emberek közé. Áté ugyanis segített Hérának; elterelte Zeus figyelmét, mialatt Héra parancsára, lánya Eleithüa (a szülés istennője) Hekaté (a

Vajúdás) képében, Alkméné házában küszöbén ülve, keresztbe tett lábakkal és összeszorított ököllel késleltette Héraklész megszületését. Emberi ravaszság mentette meg Alkménét; egyik szolgálólánya kiszaladt a házból, örömmel kiáltozva, hogy megszületett a gyermek. Eleithüa meglepetten felugrott, s a varázs pillanatnyi megtörését kihasználva, Héraklész világra jöhetett. Eleithüa erre menyétté változtatta a cselédet, arra kárhoztatva, hogy ezen túl csak a (hazug) száján keresztül hozhasson világra utódokat (a menyét száján keresztüli szülésének azon téves megfigyelésén alapul, hogy a szárazföldi ragadozó emlősök a szájukban viszik veszély esetén kicsinyeiket). A menyét viszont – e kettős tévedésnek köszönhetően – azóta is Hekaté szent állata. Átét pedig az utóbb haragra lobbant Zeus megforgatta hosszú aranyhajánál fogva, és ledobta a földre az emberek közé. Azóta mindennapos a hízélgés, az ámitás, a hazudozás az emberek között.

Waterhouse: a forrásnimfák lerántják magukkal a mélybe Héraklész fogadott fiát, Hülaszt

Zeusz leghíresebb halandó lánya a spártai „szép” **Heléna**, a legszebb földi asszony (akit Aphrodité játszott Párisz kezére, kirobbantva ezzel a trójai háborút). Heléna fiú ikertestvérei Polideukész (az Édes Bor) és Kasztór (a Hód) ők a harcot és a vihart lecsendesítő ikrek, dioszkurosok (latinul gemminik), vagyis az Ikrek csillagkép. Anyjuk **Léda**, akit Zeus hattyú képében környékezett meg. Ő lett a Hattyú csillagkép halála után. **Danaét** aranyeső formájában csábította el Zeus, s fia a „pusztító” görög hős, Perszeusz, a Medúza legyőzője, Androméda megszabadítója, a műkénéi királyság megalapítója, s így Héraklész egyik felmenője is. Zeus által ugyancsak elcsábított ló Hera fehér tehénné változtatta. A görög mitológia szerint a fehér tehén képében bolyongó **Ió** (Adraszteia és Amalthea húga, a Kőrifa nimfája) szülte Zeusztól az első egyiptomi uralkodót (Epaphoszt). Ma a Jupiter bolygó nagy holdjai viselik Zeus halandó szeretői nevét: Ió és **Kallisztó**. Kallisztót, akit a féltékeny Hera medvévé változtatott, kis

híján saját fia, a vadász Arkasz lőtte le, de Zeus idejében az égre emelte őket: így vált Kallisztó a Nagy-Medve, vagyis a Göncölszekér csillagkép megszemélyesítőjévé; fia, Arkasz (Arkádia névadója), pedig a Kis-Medve csillagkép, illetve a Kis-Göncöl csillagkép lett. **Himalaia** nimfa (az Aratás) szülte Zeusznak a Vetést (Szparteuszt), az Érést (Kronioszt) és a Betakarítást (Citioszt), vagyis a Vaskorban általánossá vált földművelés pártfogóit és jelképeit.

Rubens: Léda a hattyúval (Drezdai Képtár)

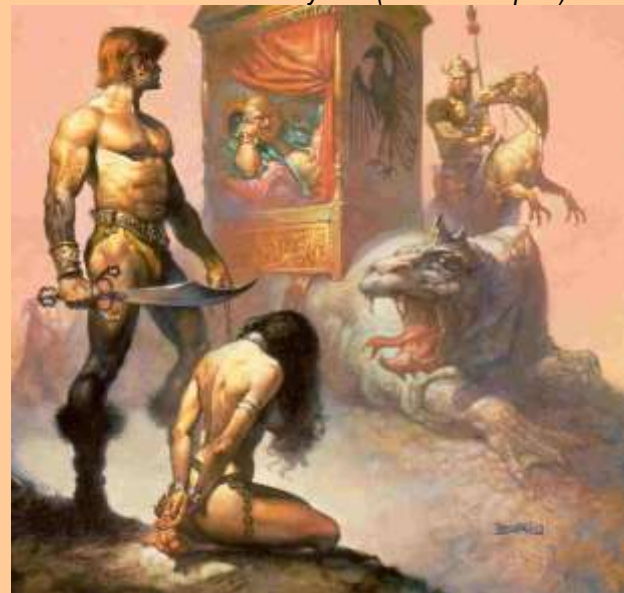

BALRA: Danaé fia, Perseusz és Androméda Vallejo értelmezésében.

FENT Lund: Az aranyalma (Erisz, a Viszály istennője „a legszebbnek” feliratú aranyalmát gurított a Thetisz és Péleusz lakodalmán összegyűlt istenek közé, mert Thetisz őt nem hívta meg.

LENT BALRA Héra, Athéné és Aphrodité versengett az almáért, melyet a döntőbíró, a trójai Parisz királyfi – természetesen – Aphroditének ítelt. (Albani: Parisz ítélete – Prado)

LENT JOBBRA Jutalmul a legszebb földi asszonyt, Léda lányát, Helénát kapta (David: Parisz és Heléna szerelme – Louvre)

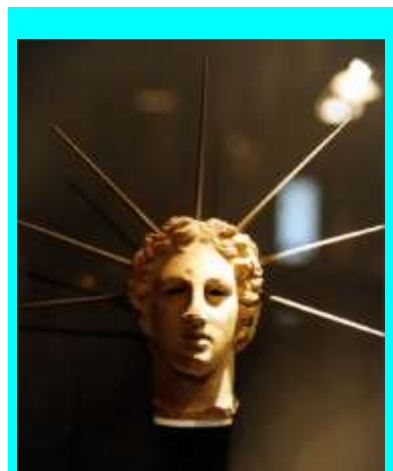

Parisz trójai királyfi a legszebb földi asszonnyal, a „spártai” Szép Helénával, Léda és Zeusz lányával (a Trója című filmből)

A „széltében ragyogó” **Theia** titanisz és **Hiperiön** titán gyermekei: a Napisten, **Héliosz** (latinul Sol /ebből erednek a szoláris, szolárium szavak/); a Holdistennő, a Hajnalistennő és a Felhőistennő. Mikor a „fellegtorlaszoló” nagy Zeusz szétosztotta a görög szigeteket az istenek között, megfélekedezett a „fáradhatatlan” Hélioszról, aki tüzes szekerén akkor is az égen utazott. A ragyogó Nap erre kiemelte magának a tenger hullámaiból Rodosz szigetét, a legkeletibb görög szigetet, s azóta innen indul minden reggel az égre, hogy alkonyatkor az Ókeánosz habjaiba merüljön a messzi nyugaton. Rodosz tehát a görög „felkelő nap szigete”.

Rubens: Phaeton bukása

*Héliosz, a Napisten
(titán)*

A „messzire látszó” Héliosz maga is titán. Nem avatkozik bele az istenek és az emberek dolgaiba, mindenki felett áll, örök változatlanóságban. Szent állata a hajnalban kukorékoló, öt ébresztő kakas. Perszéisz és Klüméné ókeániszoktól született gyermekei: **Kriké**, a varázslónő (aki a mai Dalmácia Krk nevű szigetén élt) és **Phaeton** (a „foton”), aki egyszer elcsenve atyja tüzes szekerét, maga vágatott az égre, de hol alacsonyan perzselve, hol túl magasra szállva, ezért Zeus villáma lesújtott rá, s a fiú a Pó folyóba zuhant. Phaeton húga, **Próté** ekkor keserves sírásra fakadt: az ő könnyei a borostyánkövek. (Ma a Jupiter és a Mars bolygók közt található, sok millió kisebb nagyobb meteoritból álló, ún. Aszteroida övezetet tekintik a Jupiter tömegvonzása miatt egykor szétrobbant Phaeton bolygó maradványainak. Ez is egyike a görög mitológia zseniális megsejtéseinek.)

Phaeton (a „foton”) húga, Próté (mások szerint a szintén lezuhant Ikarosz húga, Erigóné) bátyját siratta: ő lett a Szűz csillagkép; könnyei a borostyánkövek

A Mars és a Jupiter között az „összetört bolygó”, a Phaeton maradványai alkotják az Aszteroida övezetet

Kirkének Odüsszeusztól született fia Latinosz, a latinok névadója. Kirké mostohatestvére – Klüméné és egy halandó király lánya – Atalanté, a kalüdóniai vadászát hősnője, egy arkádiai amazon. Héliosz húga, a Hajnal „rózsaujjú”, „ködből kélt” istennője **Éósz** (latinul Auróra), aki bátyját megelőzve jelenik meg, s rózsaszínűre festi az égboltot. Az „aranytrónusú” Hajnal szülte a csillagos Asztraiosz titánnak a szeleket és a csillagokat. A „fürge” **Notoszt**, a déli szelet; az esőt hozó, „nedves” **Zephüroszt**, a nyugati szelet (innen a zefír szó); a „fényt hozó” **Euroszt**, a keleti szelet; és az ellenséges trákok lakta északi vidékről fújó **Boreászt**, a „vad thrák” északi szelet. A csillagok legfényesebbike az Esthajnalcsillag (mint később kiderült ez nem más, mint a Vénusz bolygó) görög neve **Phosphorosz** (innen a foszforeszkálni és a foszfor szavunk). Phosphorosz latinul Lucifer – a „bukott csillag”. Vagyis az a csillag, amelyről kiderül, hogy nem is csillag, hanem bolygó – a Vénusz. Lucifer jelentése: „fényt hozó”, hiszen hajnalban ragyog legfényesebben. Éósz az első etióp király (a Trója védelmében elesett Memmón) anyja is. Memmón apja az örökéletű, de nem örökifjú vénség: Tithónusz, a Tücsökzene, akinek már csak a hangja maradt meg. Éósznak egy-

szer Aphroditével támadt nézeteltérése, mire Aphrodité halandó férfiak iránt ébresztett szerelmet a Hajnalban. Éosz azóta is mindig irul-pirul szégyenében, innen a „rózsaszínűsége”. Egy másik magyarázat szerint a Hajnal istennője az Éjszaka teremtményeit követve jelenik meg a földön naponta, s azért pirul el, mert elsőnek pillantja meg azok (elsősorban Philotész, a Szeretkezés) hajnali bujaságát.

*Szeléné és Endymiön
(Poussin festményén, balra, a háttérben Éosz, a Hajnal, a Napisten szekere előtt)*

Szeléné (latinul Luna) a Hold „széles szárnyú”, „nyájas” istennője, aki halandó férfiakba szeret bele. Görögországban, a Latmosz-hegy barlangjában alussza ma is örök álmát szerelmese, egy Endümiön nevű vadász. **Nephelé** (latinul Nubes, s mint ilyen a Núbiai-sivatag névadója) a felhők istenasszonya és a deréktól lefelé ló testű emberek, a **kentaurok** ősanja. A bozontos, vad kentaurok legendája a görögök előtt Hellászban élt őslakosság egyik olyan anyajogú társadalmából ered, amelynek ló volt a totemállata. A görög mondákban ezek a négy lábú harcosok legtöbbször asszonyrabló ellenségként szerepelnek.

Böcklin: Kentaurok

Nephelé fia, Kentaurus Thesszáliában a Pélion-hegyen tanyázott. Apja Ixión volt, az a lapitha király, aki Héra megtámadása miatt került a Tartaroszba. Nephelé halandó kislánya **Hellé** volt. Ő a felhők között száguldó arany kos hátáról a tengerbe zuhant, s róla nevezték Hellén-tengernek (Hellén Pontosznak) a mai Márvány-tengert.

Nephelé egy aranygyapjas kos hátán menekítette gyermekeit Görögországból, ez a kos lett később a Kos csillagkép, irhája volt az Aranygyapjú

Prométheusz titán – az emberiség pártfogója és felemelője, Iapetosz és Ázsia fia – is helyet kapott Héraklésszel együtt az olimposzi istenek asztalánál. Prométheusz tanította meg az embereket a legtöbb mesterségre és arra, hogy az áldozati állatoknak csak a belső részeit és a véréit áldozták az istenek, a húsát egyék meg maguk. A görög kultúrától nem befolyásolt, nem európai társadalmak szokása szerint (pl. Kínában) az állatok belső részeit éppúgy elfogyasztják – ma is – mint a húsát. A tűz Zeusz villámának a megjelenési formája volt az őskorban. Prométheusz egy tökhéjban ellopta az Olümposzról a tüzet, és az embereknek adományozta. A tökhéj lámpás volt az első lámpa és a tűz szállítási módja. A tűz hamarosan akkorra hatalommá vált az emberek kezében, mint a mondában a villám Zeusz kezében. A „sötétfelhős” Zeusz haragjában kétszáz éven át leláncolva tartotta Prométheuszt a Kaukázus-hegység csúcsán. Máját egy keselyű tépte örökösen. Héraklész szabadította meg, mikor lelőtte a keselyűt. Ezt a dögevő madarat a régi európai népek az emberiség ellenségének tekintették. Prométheusz kibékült az istenekkel, de a Kaukázus kövének egy darabját, s láncának egy láncszemét – rabságára való emlékezésül – egy köves gyűrű formájában mindig az ujján hordta. Innen ered a köves gyűrű, amit az emberek azóta is Prométheusz tiszteletére viselnek. A megbékélt Zeusz kérésére Héphasztosz agyagból egy asszonyt gyúrt Prométheusznak, életet lehelt belé és felszólította az istenek, hogy lássák el minden jó tulajdonsággal az asszonyt: így született meg **Pandóra**, a „mindennel megajándékozott”. Feleségül adták Prométhe-

usz testvéréhez, az emberiség ősapjához, Epimétheusz titánhoz. Az ő lányuk Pürrha, aki viszont Prométheusz fiának, Deukaliónnak lett a felesége. Ők ketten éltek túl – Noé módjára – Zeusznak az emberek elpusztítására küldött özönvizét, s bárkájuk, ha nem is az Araráton, de a Parnasszus-hegyen ért földet. Deukalión és Pürrha fia Hellén, a görög föld névadója, a dór, a jón és az akháj törzsek ősapja. Pandórához visszatérve: az istenek az összes bajt és betegséget egy kis dobozba zárták, hogy azok ne háborgathassák az embereket többé, és rábízták Pandórára és Epimétheuszra, hogy vigyázzanak a dobozra. Az asszony azonban – mint a keresztény mitológiában Éva –, kíváncsi volt. Tudni akarta, mit rejt a ládikó, s kinyitotta „Pandóra szelencéjét”. Abban a pillanatban a sok bajt, szerencsétlenséget és betegséget megszemélyesítő szellem kiszabadult, s szétszéledt a földön az emberek között. Ijedten csapta le a doboz fedelét Pandóra, de a láda fenekén már csak egy kis zöld szemű szellemecske maradt meg az emberiségnek: a Remény!

Prométheusz titán, az emberiség nagy tanítómestere (Cosimo: A Prométheusz mítosz)

Griepenkat: Prométheusz ellopja a tüzet az alvó Zeusztól és Ganymedestől. JOBBRA: Moreau: Prométheusz büntetése. Waterhouse: Pandóra

*Az istenek lakhelye: a „sokszakadékú”, megköze-
líthetetlen Olümposz*

*A naprendszer legmagasabb hegye, a 32 km (!)
magas Olümposz, a Mars bolygón*

Észak-Görögországban a 2917 m magas, felhőkbe burkolózó, „sokszakadékú” Olümposz-hegy havas ormain lakik a „fellegtorlaszoló” Zeusz a halhatatlan istenekkel. Az oszlopcsarnok kapujában a legnagyobb hős, Héraklész ül. Az istenek a nagy asztalnál ülve ambróziát esznek, és nektárt isznak. A poharakba Hébe önti az italt. Zeusznak külön pohárnoka van, a szép ifjú trójai királyfi, Ganümédész (a Vízöntő csillagkép és a Jupiter bolygó legnagyobb holdja), akit Zeusz sas madara ragadott az égbe. Az „oltalmazó” **Zeusz** mellett a Győzelem, az Igazság és a Törvény áll (Niké, Diké és Themisz). Ott vannak az évszakok és a báj istennői, a hórak és a khariszok is. Lantzene szól, és az „ibolyakoszorús” múzsák élén bevonul Létó „fényes” fia, **Apollón**. Leteszi félelmetes ezüst íját az oszlopcsarnok fehér márványára, és helyet foglal Zeusz atya mellett. Ott ül a „hókarú” **Héra** úrnő, a „bőkezű” **Démétér**, a „szűz” **Hesztia**, az „aranyos mosolyú” **Aphrodité**, a „meggondolt” **Athéné**, a vadászatról megtért, „aranyrokkás” **Artemisz**, a „híres” **Héphaisztosz**, a „szörnyű erős” **Árész**, a „ravasz” **Hermész** és a „gazdag” **Dionüszosz** – az „égbenyúló” Olümposz tizenkét halhatatlan istene.

A „tizenkét olümposzi”

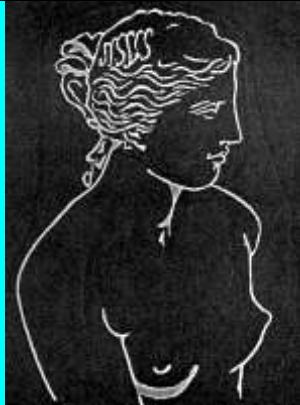
Héra (Júnó)

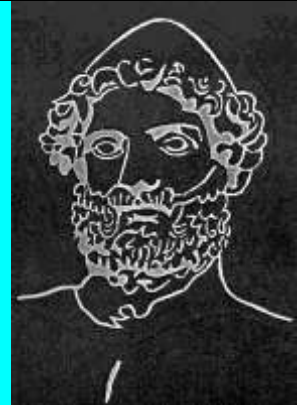
Zeusz (Jupiter)

Pallasz Athéné (Minerva)

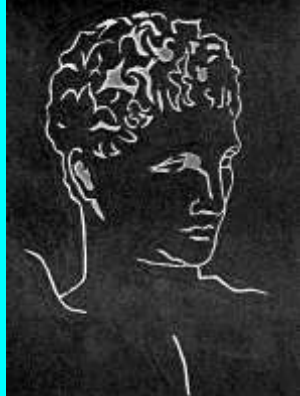
Aphrodité (Vénusz)

Héphaisztosz (Vulkanosz)

Árész (Mars)

Hermész (Merkur)

Déméter (Ceres)

Dionüszosz (Bakhusz)

Phoibosz Apollón (Apolló)

Artemisz (Diána)

Hesztia (Vesztá)

A görög mitológia és az európai kultúra

A II. világháború óta folyamatosan átalakul a magyar alap- és középfokú iskolarendszer tananyaga, egy tendencia azonban mindvégig jellemzi: a latin kultúrát ezen keresztül a klasszikus műveltséget közvetítő latin nyelv nem kapta vissza korábbi privilégiumát. Ennek nem csak a nyelvtanítás hatékonysága látja kárát; nagyobb baj, hogy a középkorú és a fiatal generációk a klasszikus témákat feldolgozó művészeti alkotások értelmezése terén szinte analfabéták. A mindennapi élet részét képező európai kulturális, civilizációs szokások, szólások és szállóigék eredetét sem ismerik.

Az európai civilizáció és kultúra bölcsője a görög mitológia, amely a latin nyelv közvetítésével épült be évszázadokon át az európai társadalmi tudatba és a művészetekbe. Ezért lenne lényeges, hogy ha latin nyelvet, az ezzel közvetített klasszikus irodalmat és retorikát sajnos nem is tartalmaz a tananyag, legalább magát a forrást, a görög mitológiát ismerhessék meg azok, akik ennek hiányát érzik.

Az ún. klasszikus műveltség **alapja** két nagy részre osztható:

I. Theogónia (az istenek eredete és családfája). Ebbe olyan ismeretek tartoznak, mint a titánok nemzedéke, az istenek családja, az alvilág istenei, a tenger istenei, a föld és az ég istenei, a 12 olimposzi isten – és a hozzájuk fűződő legendák.

II. Mitológia (mondák, eposzok, himnuszok és tragédiák alapján). Ennek a nyolc leglényegesebb témaköre, amelyet minden művelt európainak illene ismernie: 1. a *thébai mondakör* (Kadmosz, heten Théba ellen, epigonok, Oidipusz, Antigoné); 2. *Perszeusz*, 3. *Thészeusz*, 4. a *kalüdoniai vadászat* története; 5. *Héraklész* élete és munkái; 6. az *argonauták* expedíciója (az aranygyapjú, Iászón és Médeia történetével); 7. az *Iliász*, vagyis a trójai háború, valamint 8. az *Odüsszeia* (Odüsszeusz bolyongásai).

A görög mitológia évszázadai Európában

IDŐ	FŐBB MŰALKOTÁSOK, TRENDEK	KORSZAK	
Kr.e. 6000-800	Mondák, mítoszok és a hitvilág keletkezése (szájhagyomány útján)	5200 év Újkőkor, Bronzkor	
Kr.e. 700	Homérosz: <i>Iliász, Odüsszeia, Himnuszok</i> Hésziodosz: <i>Theogónia, Munkák és napok</i>	Vaskor	
Kr.e. 600		Görög vi-rágkor	
Kr.e. 500	Pindarosz: Ódák		
Kr.e. 400	Aiszkhülosz: <i>Heten Théba ellen, A leláncolt Pro-métheusz</i> Szophoklész: <i>Oidipusz, Antigoné, Élektra</i> Euripidész: <i>Médeia, Iphigeneia, Heléna, Trójai nők</i> Hérodotosz: <i>História</i>		
Kr.e. 300			
Kr.e. 200	Apollodórosz: Mitológia		
Kr.e. 100		Római vi-rágkor	
0	Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok		
100	Vergilius: Aeneas Ovidius: Metamorfózis (Átváltozások)		
200 300	Képzőművészet (görög szobrok másolása), mozai-kok, irodalom, előadó művészet		
400 500 600 700 800 900 1000 1100 1200	Keresztény kolostorok (tudás átmentés kódexírás-sal)	A sötétség évszázadai	
1300 1400 1500			Egyházi iskolák (tudás átmentés a latin nyelv okta-tásával)
1600	Reneszánsz festészet, szobrászat és irodalom		Új virágkor
1700	Barokk festészet, szobrászat és irodalom		
1800	Klasszikus festészet, szobrászat és irodalom		
1900	Klasszikus műveltség = társadalmi értékrend alap-ja (Graves: <i>Mitológia</i>). Előadó művészet.		
2000	1945 után: a civilizációs tudatlanság kora		

Az ókori klasszikus műveken kívül ajánlott olvasmányok:

- Szabó Árpád: *A trójai háború* (mítosz-regény)
- Robert Graves: *Mitológia I-II.* (részletes tudományos rendszerezés)
- Robert Graves: *Aranygyapjú* (bronzkori történelmi regény az argonautákról)
- Trencsényi Waldapfel Imre: *Mitológia* (monda gyűjtemény felnőtteknek)
- Trencsényi Waldapfel Imre: *Görög regék* (monda gyűjtemény gyerekeknek)
- Vojtech Zamarovszky: *Istenek és hősök a görög-római mondavilágban A-Z* (lexikon, almanach)
- Guus Houtzager: *A görög mitológia enciklopédiája* (színes gyűjtemény)
- Folco Tempesti: *Asszonyunk, Szép Heléna* (Heléna férjhez adásának, elcsábításának a története Odüsszeusz szemszögéből)
- Gerold Dommermuth-Gudrich: *Híres mítosz* (az 50 legismertebb antik görög mítosz, irodalmi és képzőművészeti illusztrációkkal)
- Román József: *Zeusz* (mitológiai történetek elbeszélés-kötete)
- Richard Buxton: *A görög mitológia világa* (tudományos rendszerezés)
- Michael Foss: *Istenek és hősök* (mítoszok narratív bemutatása)
- Cox György: *Görög regék* (monda gyűjtemény)
- Cox György: *A mitológia kézikönyve* (tudományos rendszerezés)
- Edith Hamilton: *Görög-római mitológia* (mítoszok, idézetek és magyarázatok)
- Mary Renault: *A királynak meg kell halnia* (bronzkori történelmi regény Thészeusz életéről, a matriarchátus és a patriarchátus átmenetéről)
- Christa Wolf: *Kasszandra* (bronzkori monológ-regény; a trójai háború Kasszandra emlékezésében)
- Lindsay Clarke: *Trója* (bronzkori történelmi regény a Trójai háborúról)
- Lindsay Clarke: *Visszatérés Trójából* (történelmi regény a trójai háború görög vezéreinek további sorsáról)
- Coleen McCullough: *Trója éneke* (bronzkori történelmi monológ-mozaik-regény)
- Maurice Druon: *Zeusz emlékiratai* (monológ regény)
- Giorgio Panini: *Mitológiai atlasz* (tematikus, képes mítosz magyarázat)
- Alain Quesnel – Jean Torton: *Görögök* (a Mítoszok és legendák sorozat kötete rajzokkal, gyerekeknek)
- Stelio Martelli: *Iliász, a trójai háború* (az eposz átírata, rajzokkal)
- Stelio Martelli: *Odüsszeia, Odüsszeusz kalandjai* (az eposz rajzos átírata)

- **Ernie Bradford: A megtalált Odüsszeusz** (az Odüsszeia mítosz valóság-alapú dekódolása, magyarázata)
- **Petz György: Igen-nem kérdések és válaszok a görög mitológiáról** (magyarázatok)
- www.hellados.ru cirill betűs (orosz) internetes portál, nagyon sok mitológiai tárgyú képzőművészeti alkotás képével

A mitológia színes világa az információs társadalom filmművészetében

A digitális 3D technológia látványos és korlátlan eszközt teremtett a theogóniai és a mitológiai ismeretek bemutatásához

Az istenek és a títánok harca

A mitológia színes világa

		
<p>Az Argonautika</p>	<p>Médeia és Iaszón tragédiája</p>	<p>Herkules filmen</p>
		
<p>A gigászok az Olümposzt ostromolják</p>	<p>Aiasz (Ajax); Menelaosz Patroklosz holttestével</p>	<p>Az Odüsszeia és a Trója filmen</p>
		
<p>Oidipusz megátkozza gyermekeit</p>	<p>Tiziano: Urbinoi Vénusz</p>	<p>Thészeusz és a Minótauros</p>
		
<p>Oresztész és a fúriák</p>	<p>Trójai faló</p>	<p>Odüsszeusz nyomában</p>
		
<p>Kasszandra</p>	<p>Odüsszeusz és a küklopsz</p>	<p>Kirké</p>

1. Szemelvény az Athéné doktrína jegyében

PALLASZ ATHÉNÉ

Athéné (Athén, Akropolisz Múzeum)

Az Athéné doktrína háttere az európai identitás jegyében

TÓZSA ISTVÁN

egyetemi tanár, Neumann János Egyetem

Az Athéné doktrína

John Gerzema a társadalomtudományok tükrében vizsgálja, hogy a vezetési etika és a céges kultúra milyen hatással van a fogyasztói viselkedésre és a pénzügyi teljesítményre? Kifejezetten sokat foglalkozik a nők vezető szerepével, és hogy melyek a modern vezető meghatározó személyiségjegyei? Az új vezetői jellemvonásokat GERZEMA – D'ANTONIO (2013) Pallasz Athéné görög istennő személyéhez kapcsolja. Egy 13 országra és 64 ezer vezetőre kiterjedő vizsgálat során a megkérdezettek 70-80 százaléka szerint a világ jobb hely lenne, ha a férfi vezetők gondolkodásmódja jobban közelítene a nőkéhez. Az empátia, a kedvesség, az együttműködés, a türelem és az észérvek jellemzik – többek között – a jövő vezetőit. Ez a szemelvény az Athéné doktrína központi személyének, a bölcsesség görög istennőjének a megismertetését tűzi ki célul az európai identitás jegyében.¹

Én is Arkádiában születtem (Schiller)²

A kőkorszak évezredei alatt a *homo habilis*, a *homo erectus*, a *homo neanderthalensis* és a *homo sapiens* emberfajok egyedei családokban, nemzetségekben, kis hordákban kóboroltak Afrika és Eurázsia hatalmas területein. A csoportokat mindig a legerősebb, a védelmet és a vadászatot, vagyis a nemzetség életben tartását biztosítani tudó hím, az alfa hím, az apa, az atya vezette.

¹ A kézirat megjelent: a Közszerzési és Közigazgatástani Műhely 2018. évi tanulmánykötetében pp 135-146. Nemzeti Közszerzési és Közigazgatástani Intézet, Budapest 2019.

² *Auch ich war in Arkadien geboren*

Ha a családfő – aki a nők birtoklása felett is rendelkezett –, elvesztette erejét, vagy meggyengült, megöregedett, akkor egyik utódja, kihívója, egy másik, fiatalabb hím vette át vezető szerepét – akárcsak az állatvilágban. Igen ám, de az ember irigy, leleményes, nagyravágyó, s célja elérésében nem mindig tartja be a *fair play* szabályait. Az állatvilágbéli példákkal ellentétben, az embercsoportokban egyre gyakrabban megtörtént az, hogy a vezért idő előtt eltették láb alól, még akkor is, ha egyetlen kihívó nem bírt vele. Összefogott két-három gyengébb, fiatal férfiutód, s együttesen végeztek az atyával (ez ám az „eredendő bűn,” az apagyilkosság – Freud szerint legalábbis). Meg is egyeztek, hogy az időmérés akkori eszköze, a hold ciklusainak változása szerint, azonos időtartamig, felváltva vezetik a nemzetséget az apagyilkos fiúk. A sok százezer apagyilkosság társadalmi szintű „lelkiismeret-furdalása” vezetett a totemállatoknak – a meggyilkolt atya szellemét képviselő – megjelenéséhez, az intézményesített vallás küszöbéhez. Igen ám, de az ember irigy, leleményes, nagyravágyó, s célja elérésében nem mindig tartja be a megkötött egyezségeket sem. Így esett, hogy a vezérnek a holdhónapok, vagy a holdév elteltével nem akaródzott átadni a hatalmat tettestársának, testvérének. Így a testvér-klán időszakát a közösség fennmaradását veszélyeztető belharcok, testvérháborúk terhelték. Valakinek fel kellett lépnie döntőbíró képében, aki kényszeríti a vezért, hogy ha lejárt az ideje, adja át a hatalmat a másik vezérnek. Kire hallgathattak a féktelen, erős hímek, az „apagyilkos” fiúk? Kinek az ítéletét fogadhatták el egyedül? Az édesanyjukét. Ő lett a szintén az állatvilágból is ismert alfa nőstény. Így született meg a kőkorszak évezredei alatt az anyajogú társadalom, a matriarchátus.

Európában egészen a bronzkorig tartotta magát ez a társadalmi rend, immáron nem kóborló hordákat, hanem államépítő népeket uralva. A mediterrán világ társadalmainak életét és erkölcsét, vallását, művészetét immár nem a totemállatok, hanem az anyaistennők tisztelete szabályozta. Ez a nőuralom, évezredekken át egészen a vaskor hajnaláig tartott. Addig tartott, amíg meg nem született Zeusz – Árkádiában.

Mint tudjuk, Zeusz (Jupiter) a villám megszemélyesítője, Kronosznak (Szaturnusznak), az idő titánjának legfiatalabb gyermeke volt. Az Idő felfalta gyermekeit, nehogy úrrá legyenek rajta. Kronosz felesége, az időnek leginkább ellenálló európai fa, a tölgyfa megszemélyesítője, Rhea titanisz volt. Hatodik, legfiatalabb gyermekét titokban szülte meg, s helyette később egy pólyába csavart követ adott át férjének. Elrejtőzött az árkádiai Lyakón-hegy barlangjában, s néma szülési fájdalmában mind az öt ujját mélyen belevájta a barlang vörös agyagjába. Mivel Rhea hatalmas istennő volt, a körmei nyomán kifordult agyagból kis istenségek, a daktyloszok (ujjak) keletkeztek: a Vas, az Acél, az Üllő, a Kalapács és a Kés! Bizony, itt született meg az európai vaskorszak. Zeusszal együtt. Zeusz a vas és a zabolátlan férfierő istene volt, s a világ új ura lett, Gaia, a Földanya által addig teremtett, és általa ellenőrzött istenkirályok, Uranosz (az Ég) és Kronosz (az Idő) után. Atyját, az Időt legyőzve, ő lett a halhatatlan olimposzi istenek királya.

A vaskorszakban megjelenő *high technology*-t a vasfegyverek képviselték, s a legerősebb férfiak által vezetett fegyveres rablóbandáknak és seregeknek nem tudtak ellenállni az anyajogú társadalmak, városállamok kő- és bronzfegyverekkel rendelkező védői.

Sok ezer év elteltével ismét a férfiak lettek a királyok, a vezérek, s az őskori alfa hímek uralma után újra beköszöntött a patriarchátus, az apajogú társadalom – máig tartó – időszaka. A vallás – ahogy a görög mitológiában elsősorban Robert Graves munkásságának köszönhetően kimutatható – átalakult: az anyaistennők uralma véget ért. Az anyaistennők, a mediterrán világ három évszakához idomult formában jelentek meg: a fiatal lány (a tavasz), a vonzó nő, az

anya (a nyár) és a vénasszony (a tél). Még a magyar mondavilágban is tükröződik ez a hármasság, a kereszténységgel átítatva: kis-boldogasszony (kisasszony), nagy-boldogasszony (Szűz Mária, Jézus anyja) és kara-asszony (karácsony = a „sötét” asszony).

Az anyaistennők uralma véget ért, de – ahogy a testvér-klánok időszakában a meggyilkolt apák szelleme – most a meggyalázott, elűzött istennők, papnők, királynők emléke vezetett társadalmi szintű „lelkiismeret-furdaláshoz” újfent, a bronzkor és vaskor közötti évszázadokban. Így, amikor a vaskori Zeusz a férfitársadalom nevében visszavette az abszolút hatalmat, valami „jóvátételt” kellett fizetnie a nőknek; s mint ahogy egykor a testvér-klán tagjai a totemállatokkal adóztak a sok ezerszer meggyilkolt atya emlékének, úgy most a vallásban az új istenségek közül a legokosabbat, a legszebbet és a legfélelmetesebbet a nők közül választották. A legokosabb volt Athéné (vagy Minerva, az egykori mediterrán anyaistennő „szűzlány” alakja, a tavasz); a legszebb volt Aphrodité (vagy Vénusz, az egykori anyaistennő szépasszony formája, a „hab-szülte” nyár) és a legfélelmetesebb volt Perszephoné (az alvilág úrnője, a „pusztulást-hozó” tél).

Arra „vigyázott” az apajogú társadalom új vallása, hogy mind a három hatalmas istennő Zeusz – a férfi atyaisten – lánya legyen! Athénének Métisz, a „szikrázó” Értelem; Aphroditének Dióné, a „megtermékenyítő” Eső; Perszephonénak Démétér, a „gabonaszóró” Termékenységek az anyja.

Pallasz (jelentése: „hajadon, szűz”) Athéné istennő, az „atya lánya” családfája (saját szerkesztés)

„Pallasz Athénét kezdem énekelni” (Homérosz)³

A „nőfaló” Zeusz egyik szerelme volt egyik unokatestvére, az Atlanti-óceánt és a Földközi-tengert megszemélyesítő titán (Ókeanosz) és titanisz (Tethys) egyik leánya, az Értelem istennője, Métisz. Mivel Zeusz olyan jóslat birtokába jutott, hogy a Métisztól megszülető leány után születő fiú megfosztja őt a hatalomtól, ahogy Kronosz tette Uranossal, és ahogy ő maga, Zeusz is tette Kronossal (lásd az őskori apagyilkosságok sorozatát), hirtelen indíttatástól vezérelve lenyelte a szintén halhatatlan Métiszt. Kilenc hónappal később Észak-Afrikában, Líbiában, a Tritónisz-tó mellett sétált, amikor iszonyú fejfájás kezdte gyötörni. Hermész, Zeusz állandó, fürge és tehetséges segítője, azonnal hívta a torzonborz, sánta, ám nevének jelentése szerint „nappal is ragyogó” Héphaisztosz kovácsistent, aki Zeusz kérésére kalapácsával hatalmasat ütött a fejére. Ekkor Zeusz fejéből „kipattant az Értelem szikrája.” A keletkező repedésen át egy teljes fegyverzetű, ragyogó leány ugrott ki Zeusz fejéből, olyan dobbantással érve földet, hogy beleremegett a világ, s a tengerek megáradtak. Tehát Zeusz, a férfi istenkirály egyedül hozta világra a legragyogóbb nőt. A patriarchátus teljes győzelmét sugallja, hogy ugyanakkor Zeusz feleségének, Hérának nem sikerült az ugyanilyen kísérlete. Ő „csak” Héphaisztoszt, a kovácsok és a vulkánok esetlen istenét szülte meg – állítólag – magától, de olyan tökéletlennek találta, hogy le is dobta az Olimposzról, ezért is lett sánta. (A valóságban a kovácsnak szánt erős fiúknak az ókorban eltörték a lábát, nehogy katonának állva elhagyják a közösséget, vagy, ami még rosszabb, elvigyék magukkal vasfegyvert kovácsolni képes tudásukat.)

Athéné bronzszobra Krisztus előtt a IV. századból
Múzeum,

(Régészeti

Pireusz)

³ *Pallasz Athénét, a dicső istennőt kezdem énekelni, a bagoly szeműt, kénél bőségben van a megdöntött tanács és meglágyíthatatlan a szíve, a tiszteletre méltó szűz, a városvédőt, az erőset*

Athéné egyike lett a 12 olimposzi istenségnek, mint a bölcsesség, a tudományok (beleértve a hadtudományt és a városvédelmet is), a legtöbb mesterség és az iparművészetek istennője. Homéroszi jelzői: „ragyogószemű, bagolyszemű, meggondolt, atya lánya, városvédő, szűz, mester, előharcos, legyőzhetetlen, népet megrázó, sokleleményű.” Harcban legyőzhetetlen volt. Arész (Mars) hadistentől eltérően, aki a vad öldöklésben és az emberpusztító csata kavarodásában lelte örömét, Athéné stratégá volt, a taktika híve, aki ésszel harcolt inkább, mint erővel. Amikor a Földanya, Gaia, rászabadította a világra a Tartarossal (a pokollal) nemzett fiát, Typhónt, a füstölgő tájfun, minden isten, maga Zeusz is, elszaladt, elrejtőzött. Egyedül Athéné szállt szembe az óriási szörnyel, amitől Zeusz elszégyellte magát, s végül Szicília szigetét dobta Typhónra, aki ma az Etna tűzhányó alatt füstölög.

Athéné a mai görög főváros névadója. Poszeidón (Neptunusz) tengeristen, Athéné nagybátyja szeretett volna beköltözni az Akropolisz tetején álló templomba, s ajándéku vízét adott a későbbi athéniaknak: háromágú szigonyát beledöfte az Akropolisz oldalába, ahonnan egy háromlyukú forrás tört fel. Értékes ajándéknak gondolta a lakosság, amíg ki nem derült, hogy Poszeidón nem adhatott mást, mint a lényege: tengervízét. Athéné ajándéka viszont az olajfa volt, ami az értékes olívaolaj révén a mai napig Görögország fő kiviteli termékét adja. Így Athéné nyerte el a várost. Az olajfa ezer évig él, nincs természetes ellensége a rovarok és a növényevő állatok között, túri a szárazságot, nem igényel metszést, kapálást, permetezést vagy más gondozást, értékes a terménye és a szüretelése sem munkaigényes: mindössze egy hálót terítenek alá, mert csak a magától lehullott bogó dolgozható fel.

Athéné legyőzi Enkeladosz gigászt (amfora ábrázolás, Szépművészeti Múzeum, Rouen)

A Győzelem istennőjét, Nikét a kezében tartó Athéné szobor Bécsben, a Parlament előtt

Athéné, azon túl, hogy nőies volt, mindig humánusnak bizonyult. Elfordult azoktól, akik akár a háborúban is, megszegték az emberiség szabályait. A „heten Théba elleni” harcok során nem segített addigi pártfogoltján Tüdeuszon, amikor az, halálosan megsebesülve ellenfele levágott fejéből az agyvelőjét szívta ki, hogy visszanyerje életerejét, vagyis kannibalizmust követett el. Elfordult a görögök támogatásától, amikor Trója feldúlása közben a „kis” Aiasz az ő szobra előtt erőszakolta meg az egyik trójai királylányt, a jóstehetségű Kasszandrát.

A „leleményes” Odüsszeuszt viszont mindvégig támogatta Pallasz Athéné, ahogy az aranygyapjúért útnak induló Argonauták expedíciójának vezérét, Iaszónt is. Nő léte, az apajogú társadalmat képviselő Zeusz feltétlen híve, és engedelmes lánya volt. Megmutatkozik ez az Oresztész mondában is. Amikor a görög sereg fővezére, Agamemnón a Trója ellen való kihajózás előtt véletlenül megölte Artemisz istennő egyik szent szarvasát, olyan szélcsend következett be, amelyet csak a görög vezér lányának, Iphigeneiának a feláldozása oldhatott fel. Így emberáldozattal indultak a görögök Trója ellen. Iphigeneia anyja, Klütaimnéztra (a trójai háború *causus belli*-jeként szereplő Szép Heléna nővére) ezt megtudta, s tíz évvel később, a

háborúból győztesen visszatérő Agamemnónt (aki Kasszandrával, a rabszolgává tett trójai királylánnyal és a tőle való két gyerekével az oldalán érkezett haza) saját kezűleg meggyilkolta. Oresztész – Agamemnón fia – ezt nem tudta elfogadni, s megölte az anyját, Klütaimnésztrát. Az anyajogú társadalmi hagyományok ezt – az anyagyilkosságot – az elképzelhető legnagyobb bűnnek tartották, s az Erünniszek (Fúriák), a bosszúállás istennői az örületbe kergették Oresztészt. Végül Pallasz Athéné érte el, hogy az athéni törvényszék felmentette a gyilkost, azzal érvelve, hogy egy apa meggyilkolása még az anyagyilkosságnál is nagyobb bűn.

Az istenek között leginkább nagybátyja, Poszeidón bosszantotta, ami annak tudható be, hogy a Földközi-tengert uraló kékhajú tengeristen szorosabb kapcsolatban állt a matriarchátus hagyományaival, míg Pallasz Athéné Zeusz elkötelezett lányaként a patriarchátus új világrendjét támogatta. Megnyilvánult ez abban, hogy Poszeidón, amikor egyszer meglátta, hogy Athéné Héphaisztosz kovácsműhelyébe tart új fegyvert csináltatni magának, tréfából úgy informálta a kovácsistent, hogy Athéné szeretné, ha megerősökölné. Amikor a torzonborz kovács rávetette magát a gyanútlan Athénére, az természetesen ellenállt, s a dulakodásban Héphaisztosz véletlenül a földet, azaz Gaia Földanyát termékenyítette meg. A földből megszülető, kígyólábú fiút azonban megsajnálta Athéné, és sajátjaként nevelte fel Erikhtonioszt, aki az első athéni király lett, s halála után a „Kocsihajtó” csillagkép, mivelhogy ő találta fel a lovas kocsit. Máskor Poszeidón azzal bosszantotta Athénét, hogy az egyik legszebb tengeri istennővel, Medúzával, a Gorgóval egy Athéné templomban enyelgett. Athéné ezért kígyóhajúvá változtatta a szerencsétlen lányt, olyan rémisztőre, hogy aki ránézett, kővé vált. Később Perszeuszt segítette Athéné, aki megölte Medúzát, s fejét, a réműletes Gorgó-főt, az istennő pajzsára illesztette. Medúza halálakor adott életet Poszeidón fiának, a művészeknek ihletet hozó szárnyas lónak, a múzsák kedvencének, Pegazusnak.

Tintoretto: Athéné és Arakhné
(Pitti Galéria, Firenze)

Athéné pajzsát az a kecskebőr borította, amelyet aigisz-nek (égisznek) neveztek, s amely az egykori mediterrán papnők tradicionális ruhadarabja volt. Ha az óta valaki oltalma alatt végzünk egy tevékenységet, úgy tekintjük, mintha egy védő pajzsot tartana fölénk Athéné, s nyugodtan dolgozhatunk, élhetünk az égisze alatt. Ezért nem csak Athénben, de a görög fellegvái-

rakban épített, s Athénének szentelt templomokban – még magában Trójában is – mindenütt állt egy pajzsos, sisakos, dárdás „városvédő” Athéné, aki égiszét oltalmazólag tartotta veszély esetén a város fölé.

Amellett, hogy Athéné a legnemesebb, racionális gondolkodású, már-már férfias, atya-lánya volt, néha nőként is megnyilvánult. Ismeretes, hogy a szintén szűz Artemisz (Diána), a vadászat istennője, általában könyörtelenül elpusztította azokat a férfiakat, akik véletlenül megpillantották fürdés közben; így például Arkaszt, akiből később a Kis-Medve csillagkép lett (magyarul a „kis” Göncölszekér). Az Athénét fürdés közben véletlenül megpillantó Teiresziász „csak” megvakult, de az istennő szinte azonnal megbánta, és megajándékozta a jóslás képességével. Kicsinyesebb volt Arakhnével, amikor megmutatkozott benne a női hiúság szikrája. Arakhné igen szépen szőtt, s Athéné, mint az iparművészet istennője, inkognitóban szövőversenyre hívta ki. Mikor nem tudott hibát találni a Kréta szigetéről való Arakhné alkotásán, mert olyan szép lett az elkészült munka, akkor annak témáját (Zeusz szerelmi kalandjait) kifogásolva nyilvánította a krétai lányt vesztesnek. Arakhné bánatában felakasztotta magát, de Athéné azonnal megmentette, és – szépen szövő – pókká változtatta. A mítosz mögött Athén és Kréta textilkereskedelmi monopóliumért folytatott háborúja rejlik, amely természetesen Athén Kréta felett aratott győzelmével ért véget.

Pallas Athéné világhíres, hatalmas szobrát elefántcsontból és aranyból készítették Krisztus előtt 432-ben Pheidiász tervei szerint Athénban, az Akropolisz fellegráiban álló Parthenón templomban. Ma az USA-ban, Nashville Tennessee-ben, a Centennial Parkban az 1920-as években felépített egykori athéni templom pontos másában áll ez a 12 méter magas, aranyozott, élethű másolat, amelyet a fennmaradt római másolatok alapján készítettek 1981-1990 között, s ez egyben a nyugati félteke legnagyobb beltéri szobra.

Athéné rejtett nőies vonásának egy megnyilvánulása, amikor hiúságáról tett tanúbizonyságot. Ezúttal nem szakmai féltékenység volt a tét, mint Arakhnéval, hanem a szépség. Történt ugyanis, hogy az egyik szépséges habléányt, Thetiszt (Akhilleusz későbbi anyját), akit Zeusz szemelt ki magának, egy halandóhoz (Péleuszhoz) adták feleségül az istenek, mert a jóslat szerint Thetisz születendő gyermeke messze felülmúlja apja dicsőségét. A lakodalomra minden isten hivatalos volt, de Eriszt, a viszály istennőjét érthető okokból kihagyták a vendégseregből. Ő erre egy aranyalmát gurított közéjük „a legszebbnek” felirattal. Zeusz felesége, Héra (Júnó) úrnő, mint a világ királynéja, azonnal lecsapott az almára, de – érthetetlen módon – Athéné is igényt tartott rá, szintén a legszebbnek tartva magát. Természetes, hogy a harmadik jelentkező ténylegesen a legszebb istennő, Aphrodité (Vénusz) volt. Egy halandó férfit kerestek meg döntőbíróként – amely szerepre sem Hermész, sem Apollón nem vállalkozott érthető okokból. A kiválasztott, éppen a legszebbnek tartott halandó férfi volt, Parisz, a trójai királyfi. Ő elé járult a három istennő; Héra hatalmat, Athéné bölcsességet ígérve neki, míg a versenyt Aphrodité nyerte természetesen, aki a világ legszebb halandó nőjének (a spártai Szép Helénának) a szerelmét ígérte Parisznak. Így kezdődött a trójai háború, melyben Athéné és mostoha anyja, Héra, a görögöket, Aphrodité a trójaiakat támogatta értelemszerűen.

Rubens: Parisz ítélete
(Nemzeti Galéria, London)

A három istennő, Athéné, Aphrodité és Héra szépségversenye Parisz trójai királyfi, mint döntőbíró, és Hermész isten előtt

Pallasz Athéné emberi arcát mutatja az a kis közjáték is, hogy amikor a sípot feltalálta, bemutatta új zenetudományát az olimposzi istenek előtt. Bár mindenkinek nagyon tetszett Athéné játéka, az istennő észrevette, hogy a múzsák titokban nevetgélnek. Elment hát egyedül egy kis tó partjára, hogy annak tükrében lássa magát, miközben a sípon játszik. Megdöbbenve látta, hogy a síp fújásakor arca kissé eltorzul. Mint afféle hiú nő, azonnal messzire elhajította a sípot, amit később az erdők-mezők kecskelábú istenecskeje, Pán talált meg, s mivel maga Athéné ajka érintette először a sípot, Pán csodálatos dallamokat tudott belőle kicsalni, amivel növelte a nimfák körüli udvarlásának sikerét, s így, végül is az ő nevéhez kötötték a pán-síp feltalálását.

„Minerva baglya sötétedés után repül” (Hegel)⁴

Athénét, mint a legtöbb görög istenalakot a rómaiak átvették és saját isteneikkel azonosították. Így a Római Birodalomban Athénét Minerva néven tisztelték, mint a mesterségek istennőjét. Azonban a háborús expanzióra épülő Római Birodalomban pont fordítva alakult a háborúval kapcsolatos két isten megbecsülése, mint görög földön. Rómában Mars (Arész) tisztelete szinte Jupiter (Zeusz) jelentőségéhez közelített, míg korábban a görögöknél Arész (Mars) tisztelete meg sem közelítette Athéné (Minerva) tiszteletét, amely viszont Zeusz (Jupiter) jelentőségével vetekedett. Vagyis a római korban, az ókorban a történelem előtti, kőkorszaki és bronzkorszaki anyajogú társadalmak visszatükröződő értékrendje, hagyománya, már nem volt erős, háttérbe szorult. A férfiak irányította társadalom már nem tartotta fontosnak, hogy ezt a férfiasságot társadalom-lelkiismereti okokból, az egykori papnőkkel és királynőkkel szemben elkövetett atrocitások kompenzálásaként egy női istenalak képviselje. Jobban megfelelt erre a délceg Mars. Mégis, azt lehet mondani, hogy ha Minerva háttérbe szorult is, a római istenalakok között tovább élt a női nem reprezentációja. Vesztia (Hesztia), Júnó (Héra), Vénusz (Aphrodité), Diána (Artemisz), Ceresz (Démétér), Minerva (Athéné), Justicia (Diké), Juventus (Hébe), Pax (Eiriné), Fortuna (Tykhé), Auróra (Éósz) mind köztiszteletben álló istennők voltak. Az otthon, a család, a szépség, a vadászat, a gabona, a mesterségek, az igazság, a béke, a szerencse és a hajnal képviselői.

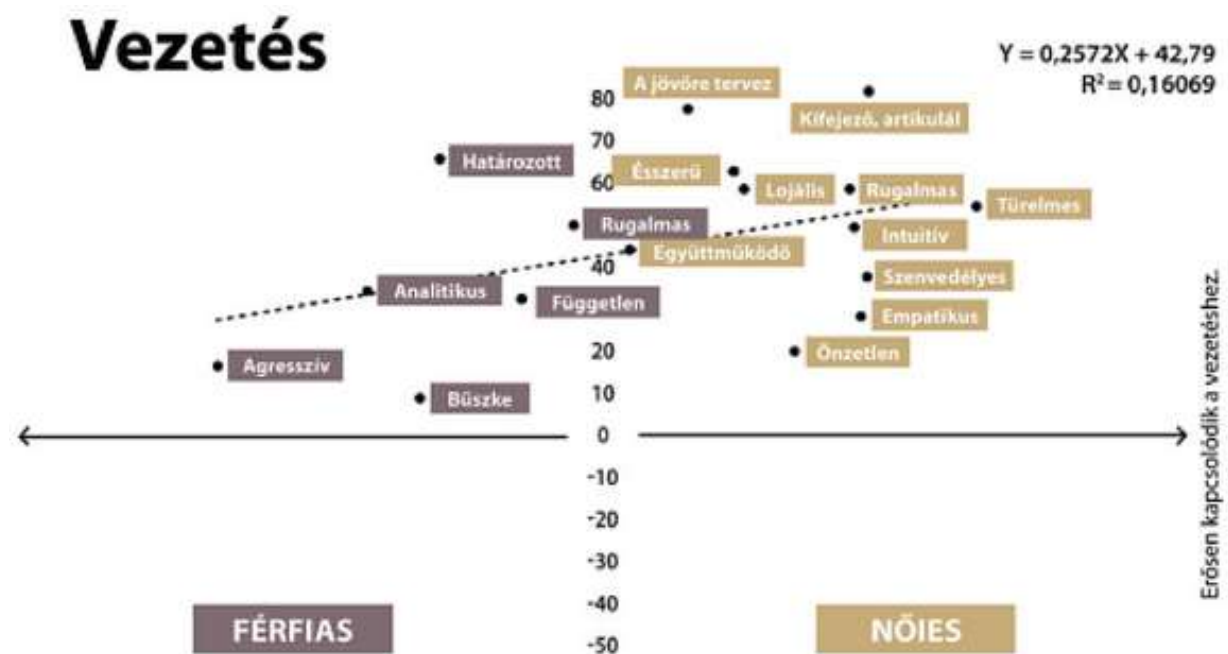
A kereszténység megjelenésével a görög-római kultúra nemek közötti kiegyenlítődése a középkori egyházi, iskolai oktatáson keresztül maradt fent. A sok ezer éven át tartó anyajogú társadalmak átmenete az utóbbi egy-két ezer évben megjelenő apajogú társadalmakba, folyamatos konfliktusokat szült, amelyek gazdag mondavilágot, mitológiát hoztak létre. Az ezt elmesélő ókori szerzőket, Homéroszt, Ovidiust, Horatiust tanították a középkor iskoláiban, és a művelt emberek kiváltsága volt az ókori, görög-római mitológia, az istenekhez és istennőkhöz kötődő történetek ismerete még az újkorban is, egészen a XX. század végéig. Mindez, a nemek kiegyenlítetttségén alapuló görög-római kultúra befolyásolta az európai kultúra másik két – jóval fiatalabb – tartópillérét, a zsidó-keresztény kultúrát és a kelta-germán kultúrát. A nők mindhárom kultúrkörben – eltekintve a férfiakra és nőkre speciálisan jellemző érdeklődési és foglalkozási köröktől – átlagosan és összességében kiegyenlítődo emberi jogokkal bírnak, gondoljunk a Szűz Mária kultuszra, a vikingek női vezéreire, mint például az első ameri-

⁴ *Die Eule der Minerva beginnt erst mit der einbrechenden Dämmerung ihren Flug*

kai gyarmatokat Kolumbusz előtt 4 évszázaddal létrehozó Freida Ericdottirra, a középkorban Jean d'Arc-ra, vagy a középkori lovagi kultúra nők iránti feltétlen tiszteletére.

Az athéni pénzeken már a kezdetekkor a bagoly szerepelt. A bagoly Athéné szent állata, az erdők bölcsnek tartott éjjeli madara, amely sötétedés után repül. A német filozófus, Hegel, arra célzott mondásával, hogy az athéniak, akik mindig a legerősebbnek, legbölcsebbnek tartották magukat, lévén, hogy városuk nevét viselte a bölcsesség istenasszonya is, mégsem tudtak európai jelentőségű hegemoniára szert tenni, mint például Róma, vagy később London, Párizs, vagy Berlin. Vagyis, akkor okosak, akkor bölcsek, amikor már túl késő van – utólag.

Van ennek a szólásnak azonban egy modern értelmezése is: Minerva baglya – a bölcsesség – életre kelhet a sötétségben is, amikor az iskolában már nem tanulják a nebulók a Metamorfózist, az Aeneaszt, az Iliászt és az Odüsszeiát. Amikor az európai kultúra régi festményeiben, szobraiban megjelenő, ma még múzeumokban és köztereken látható mitológiai tartalom ismerete már nem a művelt ember fokmérője. Pallasz Athéné öröksége azonban az évszázadok során tovább élt az európai kultúrában, ma újra hat az Athéné doktrína megalkotásával, amire nagyon is illik Hegel szállóigéje.

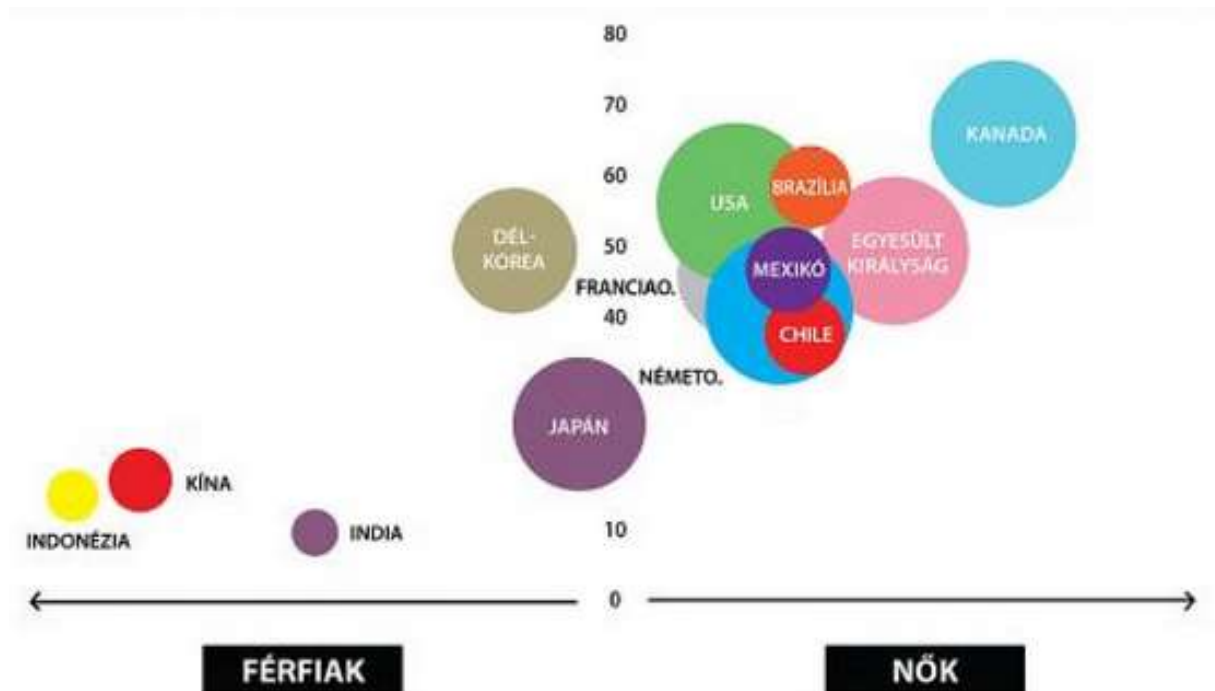
Az Athéné doktrína főbb jellemzői

A férfiak és a nők vezetésére jellemző főbb tulajdonságok (férfiak – csökkenő sorrendben: agresszív, büszke, analitikus, független, rugalmas, határozott; nők – növekvő sorrendben: ésszerű, együttműködő, lojális, jövőre tervező, önzetlen, empatikus, szenvedélyes, intuitív, rugalmas, kifejező – artikulált, türelmes).

Forrás: CSIZMADIA, 2016.

A „sötét” középkor évszádaiban a görög-római műveltség tovább élt a kolostorokban és az egyházi iskolákban. Az európai műveltség jegyében az újkor képzőművészetében, előadóművészetében, zenéjében, irodalmában a legtöbb műalkotás, amely nem kifejezetten a kereszténységre épül, feltételezi a görög-római mitológia ismeretét! Ennek csak a szovjet kommunista világrend vetett véget Kelet és Közép-Európában. És innen Petőfi után szabadon lehet idézni: *Megvirradott a huszonegyedik század, s Európára éj következék.* Korunkban, az Internetnek az emberi tudást átrendező szerepe az, amely többek között az európai kultúra legerő-

sebb tartóoszlopát, a görög-római mitológiai ismereteket az Internet hatalmas tárházában a passzív ismeretek közé sorolta. Így az igazi sötétség csak a XX. század végén és a XXI. század elején borult az európai műveltségre, amennyiben nem csak a görög-római mitológia, de a Bibliában összegzett zsidó-keresztény és az Észak-Európában túlélő kelta-germán kultúrkör elemei is kiesnek a digitális bennszülöttek mindennapjaihoz tartozó aktív tudásanyagból. A művelt ember ma már nem „fehérek között egy európai” – ahogy József Attila írta, hanem az, aki készség szintjén használja a mobilapplikációkat és gazdaságilag kreatív, jókor van jó helyen és identitását tekintve mindegy, hogy milyen nemzetiségű, hogy melyik földrészről származik, hiszen egyik földrész, vagy régió kulturális gyökereit sem ismeri. Ezért nem is azonosulhat egyikkel sem.

A nemek szerepe és fontossága az egyes országokban (férfiak – csökkenő sorrendben: Indonézia, Kína, India, Japán, Dél-Korea; nők – növekvő sorrendben: Németország, Franciaország, Chile, Mexikó, USA, Brazília, Egyesült Királyság, Kanada). Forrás CSIZMADIA, 2016.

Ilyen sötétségben várjuk, hogy Hegel mondása szerint Minerva baglya újra repüljön, s erre ad reményt a XXI. században a hagyományos női szerepek újraértékelése, a Pallasz Athéné doktrína megjelenése, s az is, hogy az istennő neve – és vele együtt a klasszikus európai, human műveltség újra megjelenjen. Vagy legalább ne tűnjön el nyomtalanul, s hogy az ilyen írásokra még él az igény, a figyelem, az érdeklődés – Európában.

Források

- CSIZMADIA N. (2016): Geopillanat – a 21. század megismerésének térképe. Kiadó: L'Harmattan 407 p. ISBN 978-963-0414-147-1.
- FREUD, S.: Totem és tabu (2012): Kiadó: Fapadoskönyv. 208 p. ISBN 978 9633 297 8834.
- GERZEMA, J. – D'ANTONIO, M. (2013): The Athena Doctrine. Kiadó: Jossey-Bass a Wiley Imprint, San Francisco. 278 p. ISBN 978-1-118. 45295-0.
- GRAVES, R. (1981): A görög mítoszok 1. Kiadó: Európa. 1981. 546 p ISBN 963 07 1959 2
- TRENCSENYI-WALDAPFEL I. (1963): Mitológia. Kiadó: Gondolat. 401 p. ISBN GO 33 f 6364

2. Szemelvény a geográfia jegyében

Az alvilág földrajza⁵

Tózsza István

egyetemi tanár, Neumann János Egyetem

Joachim Patinir: Khárón átkel a Styx folyón (Prado Múzeum, Madrid)
Joachim Patinir: Charon Crossing the River Styx (Prado Museum, Madrid)

ÖSSZEFOGLALÁS

A görög-római mítoszok világa az európai kultúra egyik fő tartóoszlopa a zsidó-keresztény vallás és a kelta-germán hagyományok oszlopai mellett. Ez az írás a görög hitvilág egyik nagy „földrajzi” egységét, az alvilágot mutatja be a festő- és szobrászművészet, valamint az európai civilizáció legősibb legendáinak segítségével. A görög-római mitológia alvilág-képe a mítoszokban sokszor jelenik meg; ismerete az európai műveltség része. Gondoljunk Héraklész, Orpheusz, Aeneas és Odüsszeusz alvilági látogatásaira, Perszephoné házasságára, Sziszifusz, Tantalosz, vagy a Danaidák büntetésére. Kharónra, a révészre, az érchangú Kerberoszra, vagy a Felejtés vizére, a Léthére. Az alvilág istene és uralkodója Hadész saját nevét kölcsönözte a görög túlvilágnak, amely mélyen Európa alatt található az Atlanti-óceántól a Fekete-tengerig, illetve a Kaukázusig. Amikor a Föld és az Ég (Gaia és Uranosz) egyesülése után az Idő (Kronosz, vagy latinul Szaturnusz) által vezetett titánok uralkodása után az istenek vették át a hatalmat a világon, a három fiú felosztotta azt egymás között. A legfiatalabb, Zeusz (Jupiter) uralkodik a földön és az égen; a középső fiú, Poszeidón (Neptunusz) a tengereken; míg a legidősebb, Hadész (Plútó) lett az alvilág ura.

⁵ A tanulmány – illusztrációk nélkül – megjelent a Polgári Szemle 16. évf. 4-6. szám, 2020, 243-257.

Geography of the Underworld

SUMMARY

The world of Greco-Roman myths is one of the main pillars of European culture alongside the columns of the Judeo-Christian religion and Celtic-Germanic traditions. This writing presents one of the great “geographical” units of the Greek myths, the underworld, with the help of paintings and sculpture, as well as the ancient legends European civilization. The underworld image of Greco-Roman mythology appears many times in myths; its knowledge is part of the European literacy. Think of the underworld visits of Heracles, Orpheus, Aeneas, and Odysseus, the marriage of Persephone, the punishment of Sisyphus, Tantalus, or the Danaids. Think of the stern Charon, the gloomy ferryman, and the metallic toned Kerberos, or the water of oblivion, the River Lethe. The god and ruler of the underworld, Hades, lent his own name to the Greek afterlife land; located deep below Europe and extending from the Atlantic Ocean to the Black Sea and the Caucasus Mountains. When, after the unification of Earth and Heaven (Gaia and Uranus), the gods took over the world after the reign of the Titans led by Time (Kronos, or Saturn in Latin), the three great god brothers divided it among themselves. The youngest, Zeus (Jupiter) reigns over the Earth and the skies; the middle boy, Poseidon (Neptune) over the seas; while the eldest, Hades (Pluto) became lord of the underworld.

AHOL A MADÁR SEM JÁR

Kharón ladikja nem akkor indul velünk, midőn lezárul és befagy a szem. Zord átkelők soká nyitott szemmel megyünk a végzetes vízen – írja Illyés Gyula a Kharón ladikján című versében. Arra az európai kultúrában elterjedt ókori elképzelésre utal, hogy halálunk után a lelkünket a lélekkísérő Hermész isten kalauzolja el a távoli nyugatra, jelesül az Atlanti-óceán partjára, ahol alászállva, egy folyón kell átkelnünk; egy zord révész – Kharón – ladikján, feltevé, ha tudunk neki fizetni egy pénzermével, amit hozzátartozóink a halálunk után a szemünkre helyeztek. Ez a folyó, amely Európa atlanti partvidéke alatt található a mélyben, jéghideg, mozdulatlan vizű, s a neve Styx, ő a Gyűlölet istennőjének megszemélyesítője. Ez határolja az Európa alatt elterülő Alvilágot, melynek neve – az uralkodójáról, Zeusz idősebb testvéréről elnevezve – Hadész.

Az Alvilágot ezen a nyugati határfolyón, a Styx-en kívül még öt másik folyó osztja részekre. A halottak lelkei, miután Kharón átszállítja őket a Styx-en, áttetsző szellemalakok formájában, lebegnek a hatalmas hamuszürke Aszphodéloszi mezőkön, ahol a csendet csak az érchangú, pokoli örkutya, a Kerberosz csaholása töri meg. Az aszphodélosz egy liliomfajta, amit az ókorban sírokra szoktak ültetni; ez a kis virág a Könny istennőjének megszemélyesítője. Az alvilági Aszphodélosz Nyugat- és Közép-Európa alatt terül el; északról – nagyjából az Északi-és a Balti-tenger alatt – az Akherón nevű folyó határolja; ő az örömtelenség, vagyis a Bánat istenét személyesíti meg. Az alvilági folyók istenei, mint a felvilági folyókéi is, mindannyian a hatalmas Ókeanosz titán, az Atlanti-óceán és Thetisz titanisz, a Földközi-tenger gyermekei. Aszphodéloszt délről, tehát nagyjából Dél-Európa alatt a Kókütosz, vagyis a Jajveszékelés folyója határolja. Kelet felől, Kelet-Európa alatt pedig a híres Léthe vize határolja a hamu-mezőket. Ez a Felejtés vize; ide járnak inni a holt lelkek. Minél többet isznak a Léthéből, annál inkább elfelejtik őket a felvilági rokonaik, leszármazottjaik. Csak azok a holt lelkek nem szomjaznak meg, akiket gyakran emlékezetükbe idéznek az élők, akiket gyakran emlegetnek. Az ókorban még áldoztak a halottnak, az áldozati állatok földre csurgatott vérére a

föld beszívta, s lent a Hadészban a holt lélek, ha ezt megitta, újra, rövid időre élőnek érezte magát.

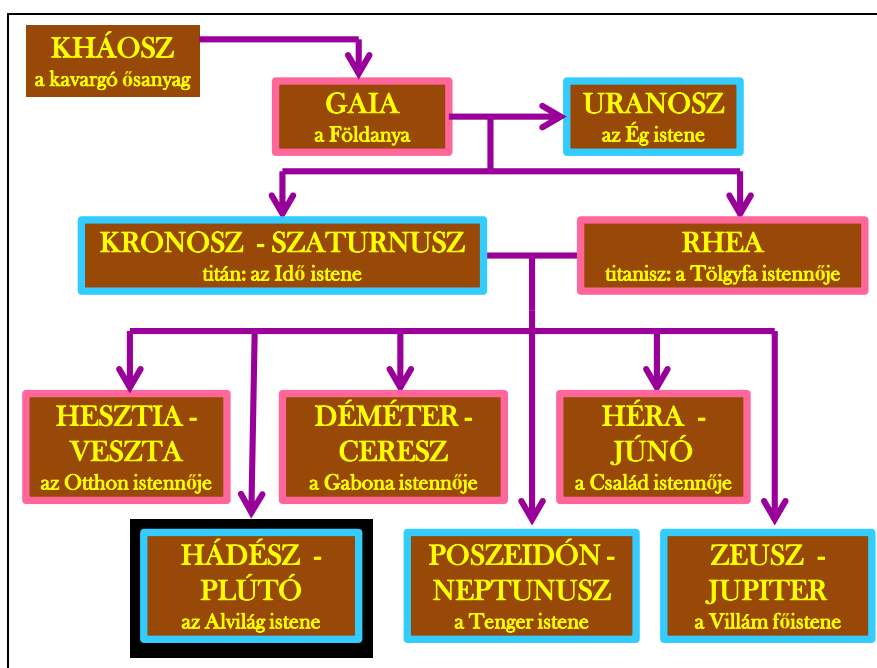
A Léthe vizén túl – tehát Kelet-Európa és a Kaukázus vidéke alatt – egy rettenetes ércműzöb mögött irdatlan, örök sötétség uralkodik. Ennek a vidéknek a névadója és uralkodója Erebosz, az örök Sötétség istensége, aki a Káoszól kiemelkedő négy első létező egyike, s Gaia Földanya testvére. Itt lakik Nyx, Erebosz másik testvére, az Éjszaka istennője, aki minden napszálltakor felszáll a világra, és ráborítja éjszínü leplét. Itt áll Hadész palotája is, benne az Alvilág ura, Hadész, latinul Plútó, és felesége, a Pusztulást hozó Perszephoné istennő. Itt élnek az alvilági istenek. Köztük a legismertebb Hekaté a Boszorkányság és a Bűbájosság istennője. Továbbá itt élnek az éjszaka gyermekei. Ők Nyx és Erebosz utódai. Elsősorban Thanatosz a Halál, és testvére Hypnosz az Álom, valamint Erisz, a Viszály istennője. Rajtuk kívül még számos istenség tanyázik itt, akik Nyx utódai és éjszaka, vele szállnak fel az emberek közé. Ők a pénz, a betegség, a gyilkosság, az öregség, az irigység, a bosszú, a gúnyolódás, a csalás, a butaság, a szeretkezés, a kéjvágy, a nyomor, a düh, a hiba és az örület istenei, és a gyermekeket elragadó vámpírok.

A Dél-Európa alatt húzódó, jajveszékelő Kókütosz folyón túl sötét, izzó, sziklás hegyormok látszanak a Földközi-tenger alatt. Ez maga a Pokol, melynek neve és istensége Tartarosz, ő is egyike a négy első létezőnek. Itt bűnhődnek a bűnösök. A Tartaroszt délről, Észak-Afrika partvidéke alatt a Pyriphlegethón, vagyis a Lángolás nevű tűzfolyó határolja. Végül az Akherón folyó túlsó partján, észak felé, tehát Észak-Európa és Skandinávia alatt található az alvilági Mennország, ahová a jó emberek és a hírességek szellemárnnyai, lelkei kerülnek. Szürke, vígasztalan égbolt alatt végeleáthatatlan almáskertek vannak itt; ez az Elízium, a boldogok szigete, amit Kronosz (latinul Szaturnusz) az Idő titánja – Zeusz apja – kormányoz. Sziget, mert, hogy ezt északról, nagyjából az Északi-sarkvidék alatt ismét egy folyó határolja: az Aornis – jelentése: a madár nélküli. Vagyis ott, ahol a madár sem jár, az a világ vége. Az alvilágé is.

HADÉSZ

A legősibb európai teremtéstörténet, a Theogónia, amely Krisztus előtt a nyolcadik században Hésziodosz görög költő és történetíró nevéhez kötődik. A Theogónia, vagyis az istenek származástana szerint a mindent megelőző, kavargó őanyagból, a Khaoszból emelkedett ki a négy első létező entitás. Két hímnemű: az örök Sötétség, Erebosz) és az alvilág mélye, a Pokol (Tartarosz); valamint két nőnemű: az Éjszaka istennője, Nyx, aki minden éjjel ráborítja sötét fátylát az egész világra, és a Földanya istennő, Gaia, „aki az ifjakat felneveli.” Gaia, a földanya, maga megteremtette meg a saját párját, a föld első urát, az ég királyát, Uranoszt. A Föld és az Ég egyesüléséből születtek a „nagyratörő” titánok és női párjaik, a titaniszok. A titánok vezére, az „álnok” Idő (Kronosz vagy latinul Szaturnusz) megölte atyjukat, Uranoszt, s ő, az Idő vette át a hatalmat a világ felett. Feleségül vette Rheát, az időnek leginkább ellenálló tölgyfa titaniszát, s hat halhatatlan isten gyermeküket lenyelte, nehogy egyszer azok fosszák meg hatalmától, ahogy ő a tette saját apjával. Hat isten gyermekük közül három leány volt. A legidősebb Hesztia (Vesztia) az otthon és a házi tűzhely őrzője. A középső Déméter (Ceresz) a gabona és a termékenység istennője. A legfiatalabb Héra (Júnó) a család istennője. A három fiú közül Hadészt és Poszeidónt szintén elnyelte az Idő titánja. De Rhea, a tölgyfa istennője megelégette Kronosz eljárását, s a hatodik gyermekét titokban szülte meg Árkádiában a Lyakón-hegy barlangjában. Hogy fájdalmát csendben kibírja, fogai közé egy tölgyfaágat szorított, s ujjait a szülési fájdalom hatására mélyen belevájta a barlang talajába. Mivel Rhea hatalmas istennő volt, az így kivájt barlangi földből azonnal kis istenségek alakultak ki: az Ujjak (Daktyloszok), a Vas, az Acél, a Kalapács, az Üllő és a Kés – ők fémjelzik a

mitológiában a Zeusz megszületésével kezdődő Vaskorszakot az európai őstörténelemben. Rhea, a tölgyfaistennő a megszületett legfiatalabb fiúgyermek, Zeusz helyett egy követ tett a pólyába, azt adta át Kronosz titánnak; míg a gyermeket Kréta-szigetén a Dikté-hegy barlangjában rejtette el. A gyereket egy Amalthea nevű kecske nimfára – akinek a szarva lett később a bőségszaru, a Szerencse istennőjének Tykhének (Fortunának) a jelképe – és két fegyveres nimfára, a Kurészek őrizetére bízta, akik ércpajzsukat összeverték, ha a csecsemő Zeusz sírt, nehogy az apja meghallja a gyermeksírást. Kronosz rájött, hogy rászedték, és égre-földre kereste Zeuszt, de sem égen, sem földön nem találta. Azért, mert Rhea a barlang előtt egy tölgyfa ágára akasztotta Zeusz bölcsőjét, s így a gyermek sem a földön, sem az égen nem volt. Innen az Európa szerte elterjedt „égen-földön keresi” szólás eredete. Zeusz felnőve és megerősödve legyőzte az Időt és kiszabadította testvéreit – ezzel halhatatlanná váltak. Zeusz, a győztes legfiatalabb fiú – mint a mesékben –, a villám isteneként uralkodott a földön és az égen. A középső, Poszeidón kapta tőle a tengereket, míg Hadésznek, a legidősebbnek az alvilág jutott.

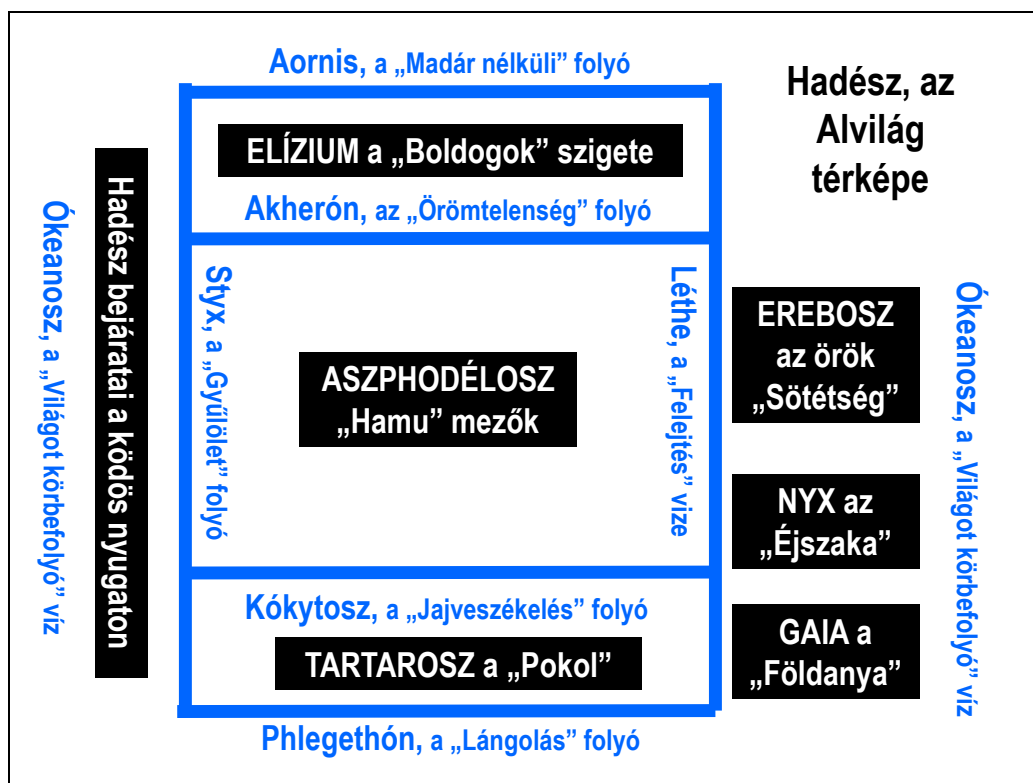

Hadész származása (saját szerkesztés)

Ez az írás a **Hadész** által uralt és kevesek által ismert mitológiai alvilág földrajzát, tájait és lakóit mutatja be. Az ókori görög mitológia az első, és a bronzkortól a vaskoron át évezredek óta máig fennmaradt első valódi, és kizárólag európai vallás tükörképe. Ismerete az európai identitás kognitív része. A görög mitológia történetei, alakjai, az Olimposzi istenek családja még helytel-közzel ma is ismert, bár mióta az alap- és középfokú oktatásból a II. világháború utáni hét évtizedben teljesen kiszorult a latin nyelv oktatása Horatius, Vergilius, Ovidius művei alapján, az európaiak görög mitológiára vonatkozó aktív tudása is megcsappant. Az európai, klasszikus műalkotások, festmények, szobrok zömét is hovatovább már csak mobiltelefonos segítséggel tudják értelmezni. A görög mitológia talán legkevésbé ismert régiója pedig éppen ennek a tanulmánynak a témája, az alvilág, a Hadész, amelyet Európa alatt képzel el az ősi görög civilizáció.

Az alvilág négy nagy tartományból áll, melyet hat folyam választ el egymástól. Nyugaton, az Atlanti-óceán partvonalánál, éppen a mai Portugália alatt folyik, vagy inkább mozdatlanul áll a jéghideg és mérgező vizű **Styx**, a „Gyűlölet”, az alvilág legnagyobb határfo-

lyója. Ebbe négy folyó torkollik: az Északi-sark alatt az alvilág egyik szélső, északi tartományát északról határoló **Aornis**, a „madár nélküli” – innen az európai népmesei szólás: hol jársz itt, ahol a madár sem jár? Tudni illik: a világ végén. Az **Akherón** az „öröm nélküli”, vagyis a Szomorúság folyója az alvilág legnagyobb tartományát, a holt lelkek többségének lakhelyét határolja észak felől. A holtak lakhelyét az alvilági istenek lakhelyétől és Hadész palotájától a **Léthe**, vagyis a „Felejtés” vize határolja, ahová a holtak inni járnak. Minél többet isznak a Léthe vizéből, annál kevesebbet gondolnak rájuk élő rokonaik és ismerőseik. Az alvilág mélyének, a pokolnak a két határfolyója a **Kókytosz**, a „Jajgatás” és a **Phlegethón** a „Lángolás”.

A Hadész alvilági tartományai és vizei (Forrás: saját szerkesztés)

Az alvilág nagy tartományai közül egyik a „mennyország,” az **Elízium**, a Boldogok-szigete az Aornis és az Akherón vize között. Ezt a régiót Európa alatt, a ködös északon, azaz – utólag mondhatjuk: stílszerűen – a mai Skandinávia és Észak-Európa alatt képzeltek el a görögök. Ez a táj földrajzi szempontból meglehetősen vigasztalan: ködös, végláthatatlan almáskertek alkotják, melyet szürke égboltként fed le az alvilági boltozat. Ide a jó emberek mellett a királyok és uralkodók szellemalakot öltő lelkei kerülnek. Az Elízium egyik kijárata a Fekete-tenger mai romániai partvidéke mentén található kopár sziget, a Kígyó-sziget, amelyet a rómaiak száműzetési helyként, börtönszigetként használtak. Itt írta például János evangélista száműzetésében a Jelenések könyvét. A kis szigeten sokáig volt szentélye Akhilleusznek és Szép Helénának, akiket elíziumi álompárként tartottak számon az ókorban. Akhilleusz viszont azt mondta a vele pár szót váltó Odüsszeusznek, amikor az bolyongásai során az Akherón kapujánál (torkolatánál) találkozott vele, hogy inkább lenne a legnyomorultabb, de élő szántóvető ember, mint király a holtak birodalmában.

Elíziumi tájkép. Dosso Dossi: Aeneas az Elíziumi mezők bejáratánál
(Kanadai Nemzeti Galéria, Ottawa)

Holt lelkek szellemei az Elíziumban. Arthur Bowen Davies: Elíziumi mezők
(Phillips Gyűjtemény, Washington)

Az alvilág kapuja a beözönlő holt lelkekkel.
A mitológiai alvilág határfolyójának mintáját a Nílus adhatta (Kép forrása:
<http://cypriotnews.blogspot.com/2017/07/where-was-river-styx-situated.html>)

„Hadész kapuja,” melyet Jézus is meglátogatott. Egykor egy megmérhetetlen mélységű tó volt a barlangban, gyakorlatilag a Jordán forrása, amely ma már földrengés miatt nem a barlangból folyik ki Izrael állam É-i részén, Caesarea Philippinél. Forrás: http://www.generationword.com/Isra-el/caesarea_philippi.htm

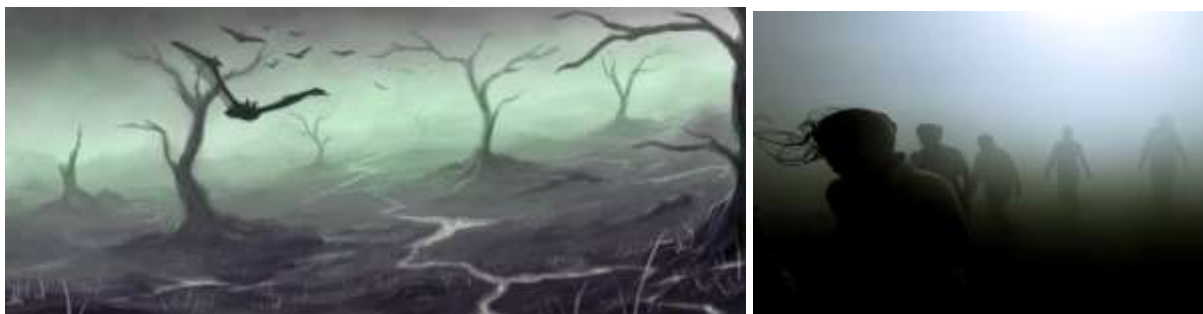

Hadész „hivatalos” bejáratának romjai ma: az ókori Hierapoliszban (ma a törökországi Pamukkaleben) épített templom, amely egy – ma is – vulkáni utóműködés miatt mérges gázokat kibocsátó barlangra épült. Forrás: https://index.hu/tudomany/tortenelem/2013/04/02/megtalaltak_az_alvilag_lejaratat/

A Styx, az Akherón, a Léthe és a Kókytosz vizei által határolt hatalmas régió a holt lelkek szellemalakjainak lakhelye, az **Aszphodélosz**. Ez az alvilági régió Nyugat- Dél- és Közép-Európa hatalmas földalatti vetülete. Egy kis sárga virágról, az aszphodéloszról kapta a nevét, amellyel a sírokat díszítették. A tájkép lehangoló: egy homoksivataghoz hasonló, végtelen hamu-mező, kisebb nagyobb dombokkal, melyre fekete égboltozatként borul a föld. Az aszphodéloszi hamumezőkön kóborolnak, vagy denevérekhez hasonlóan repdesnek céltalanul a holt lelkek – élő formájukhoz hasonlatos szellemalakzatként milliósámra, a fecskék csiviteléséhez hasonló hangokat kiadva. A fecske a Halál (Thanatosz) és az Álom (Hypnosz) testvérpár szent madara, a testből a halálkor és az alváskor egyaránt elszálló lélekkel azonosították. A holtak szellemei csoportosan járnak inni az Aszphodéloszt az örök sötétség honától elválasztó ércműzöb mentén található Léthe folyó vizéhez. Egyetlen örömük, ha a felső világban vér folyik a földre – jelesül, ha élő rokonaik véráldozatot mutatnak be tiszteletükre, vagy emlékükre, s az áldozat (kezdetben ember, később állat) véré a földre csorgatják. Ilyenkor, ha ihatnak a föld által beszívott, nekik szánt vérből, áttetsző szellemalakjaik átszínesednek, és egy ideig ismét embernek érezhetik magukat. Ahogy ezek az áldozatok elmaradnak, vagyis egykori rokonaik, barátaik mindinkább elfeledik a holtakat, azok már csak a Léthe vízával tudják csillapítani szomjukat, s ezért egyre áttetszőbbé válnak, mígnem végleg szétoszlanak – azaz elfelejtődnek. Léthe nem csak a Felejtés, de a Megbocsájtás vize is, ezért minél többet iszik egy holt lélek a vízből, annál inkább csak a jó dolgokra fognak emlékezni az élő hozzátartozói. Innen ered az európai mondás: „halottakról vagy jót, vagy semmit.”

A komor hangulatú alvilági ítélőszék. (Gustave Doré: Mínosz király; illusztráció Dante Infernójához)

Aszphodéloszi tájkép, ahol a holtak szellemei denevérként csapongnak, a „vasszívű” Thanatosz a halál istene, akit az európai mondák az Idő (Kronosz/Szaturusz) jelképével, az életet (gabonát) learató sarlóval – később kaszával – ábrázoltak. Az Aszphodélosz: a holtak virága. (Képek forrása: Internet)

Amikor egy ember meghalt a civilizáció hajnalán és az ókorban, akik eltemették (el-égették) a szájába, vagy a szemére egy rézpénzt tettek az *obulust*. Ez a Révész díja volt, e nélkül a holt lelke nem juthat le az alvilágba és visszajár kísérteni élő rokonait. Hogy ennek ne tegyék ki magukat, a gyászolók bekenték korommal az arcukat, megszagatták ruhájukat, megkarmolták, összevérezték az arcukat, hogy a megholt szelleme ne ismerje fel őket. Innen az európai gyászruha fekete színe, bár magának a halálnak a színe a vörös volt, a vérre asszociálva, hiszen a történelmi időkben az erőszakos halál gyakorisága igen nagy volt. A holt lelkeket az utasok istene, Hermész – az egyik hatalmas olimposzi – isten „lélekkísérőként” kalauzolja, vezetni nyugatra, ahol a ködbe vesző végtelen óceán határolja Európát. Itt – tehát a mai Portugália alatt – található az alvilági főbejárat, ahol egy ködös, fekete nyárfa ligetben várakoznak a holtak szellemei a jéghideg, és mérgező vizű, gyűlöletes Styx folyó partján.

Képek forrása: <http://www.aelia-sivota.gr/en/location-sivota/kontines-diadromes/21-axerontas-potamos>
<https://www.napalete.sk/jaskynu-domica-objavil-pred-90-rokmi-jaskyniar-jan-majko/>

Magyarországon is van egy Styx folyó, mégpedig a hatalmas, aggteleki Baradla-barlangnak ma a Szlovákiába átnyúló Domica nevű ágán folyik végig. Az aggteleki barlang részre megérkezve, a Hangverseny-teremben torkollik az Akherónba a Baradla másik alvilági nevű folyójába. Innen Akherón néven folyik végig a Baradla fő ágán Jósvafő felé, s a hatalmas Óriások-terme előtt egy víznyelőben eltűnik. A máig felfedezetlen, aktív, vízzel kitöltött Alsó-barlangban folyik néhány kilométert, s Jósvafőn a Tengersizem mellett immár Jósva-patak néven jut napvilágra – bővizű forráspatakaként. A görög mitológia nem eléggé rendszerezett ismerete miatt a két magyarországi földalatti patak, a Styx és Akherón névadása fordítva történt; nem a Styx folyik az Akherónba, hanem fordítva, s ezért a Jósva-patak földalatti részét Styxnek, s nem Akherónnak kellett volna nevezni.

Ahová a holtak inni járnak, az Aszphodélosz határán; háttérben az Elíziumi mezők.

Minél többet isznak, annál inkább feledik őket az élők.

John Roddam Spencer Stanhope: A Léthe vize (Art Gallery, Manchester.)

Léthe, a Felejtés és Megbocsájtás vizének istennője. A holtak szellemei minél többet isznak a Léthe vizéből, annál inkább áttetszővé válnak, annál inkább feledésbe merülnek élő rokonaik és ismerőseik körében. Mivel Léthe a Megbocsájtás istennője is, innen a szólásunk: „holtakról vagy jót, vagy semmit” hiszen elsőként bűneiket megbocsájtjuk meg és felejtjük el.

Kép forrása: <https://www.lethe-daimonawas-the-personified-spirit-or-daimona-of-forgetfulness-and-oblivion/999983643504868/>

Visszatérve a mitológiai Styxre, a holtak szellemei a náluk lévő rézpénzzel kifizetik a zord alvilági révészt, Khárónt, aki átviszi őket – már akit tisztességesen, viteldíjjal ellátva indítottak útnak a hozzátartozói – az aszphodéloszi hamumezőkre. Innen már nincs visszaút. Egy rettenetes, érchangú, háromfejű, pokoli kutya őrzi a Styx partját – a Kerberosz.⁶ Khárón – aki Nyx, az Éjszaka és Erebosz, a Sötétség fia – igen keveset beszél: a holt lelkek kérdésére, hogy hová fognak kerülni, mi az úti cél, csak ennyit felel: „az út hosszú, és a célnak nincs neve.” A sötét túlparton a holt lelkek egy alvilági bíróság elé kerülnek. Minósz a főbíró. Ő Zeusz egyik halandó fia a föníciai Európé királylánytól, s ő volt a krétai, minószbi birodalom megalapítója⁷. Zeusz másik két halandó fia közül Aiakosz az európai, Rhadamanthysz pedig a kis-ázsiai holtak felett bíraskodik. Ha előkelő származású, királyi, uralkodói család tagja a megholt, akkor mindenképpen a viszonylag kedvezőbb adottságú Elíziumba jutott, és akkor is ha nagyon jó ember volt az illető. Ha nagyon rossz volt, akkor a pokolba a Tartaroszba került; s ha sem nagyon jó, sem nagyon gonosz nem volt az illető – ahogy a legtöbb ember – akkor az Aszphodéloszba került a szellem alakja.

Holt lelkek a "lélekvezető" Hermész isten körül, az Akheron alvilági folyó partján
Adolf Hirémy-Hirschl: Akheron lelkei (Dorotheum palota, Bécs)

⁶ Hadész kutyája Kerberosz. Ennek a pokoli kutyának egyik testvére az európai népmesék hétfejű sárkánya prototípusa, a lernai mocsárban élő hidra, akit Héraklész győzött le. Másik testvére a thébai szfinx, az aszszonyfejű szárnyas oroszlán, aki azért lett öngyilkos, mert Oidipusz a későbbi thébai király megfejtette a találós kérdését. Európa legrégebbi találós kérdése így hangzott: ki az, akinek fiatalom négy lába van, később két lába van, idősen három lába van, de a leggyorsabb akkor, amikor csak két lába van? Illik kitalálni a megfejtést mindenkinek, hiszen már Oidipusz is kitalálta. Kerberosz apja az ismert kígyóhajú tengeri istennő, a Medúza egyik fia, anyja Ekhidna, a kígyónő.

⁷ A minószbi birodalom maradványa a mai Kréta szigetén a Knósszoszi palota romja, amit a Szantorini vulkán kitörését követő szökőár pusztított el, s ezt az eseményt azonosítják sokan a Platón által említett Atlantisz pusztulásával. A bikaviadal európai szokása is a minószbi kultúrából ered, amikor Minósz király félig bikaformájú fia, a Labirintusban élő Minótaurosztisz tiszteletére fiatal lányok ugrottak át – a feljüket rohanó bikák szarvát megragadva – egy szaltóval a megvadított állatokon egy arénában – mozaikmaradványok tanúsága szerint.

TARTAROSZI TÁJKÉPEK

Az Aszphodéloszt délről a Jajveszékelés folyója, a Kókytosz határolja Dél-Európa alatt. Nagyjából a Földközi-tenger alatt található maga a pokol, a **Tartarosz** – erről nevezték később el a könyörtelen mongol hódítókat pokolfajzatnak, vagyis tartaroknak, illetve magyarul tatároknak. A Tartarosz az alvilág legmélyebb része, egy sziklás, szakadékos, félelmetes sötét hegylánchoz hasonlít. Fekete és forró szikláit délről Észak-Afrika alatt a lángoló tűzfolyó, a Phlegethón festi meg vörös fénnel. A későbbi európai keresztények pokol képét a Tartarosz ihlette: a lángolást, a jajveszékelést, a bűnös lelkek égését, örök szenvedését. A hanghatásokat tekintve; míg az Elíziumban teljes a csend; az Aszphodéloszon csak a holtak halk csivitelése hallatszik, addig a Tartaroszban a Kókytosz folyó partján kínozott szellemek szakadatlan üvöltése, jajgatása és a déli határfolyó vörös lángolása kelt baljós és félelmetes hangulatot.

Tartarosz, a pokol megszemélyesítője, az egyik első létező, az Etna tűzhányó alatt fekvő, az istenekre támadó Typhón (Tájfun) atyja a lángoló Phlegethon folyó partján. Az ő nevéből származik a tatár – mint „pokolfajzat” szavunk.

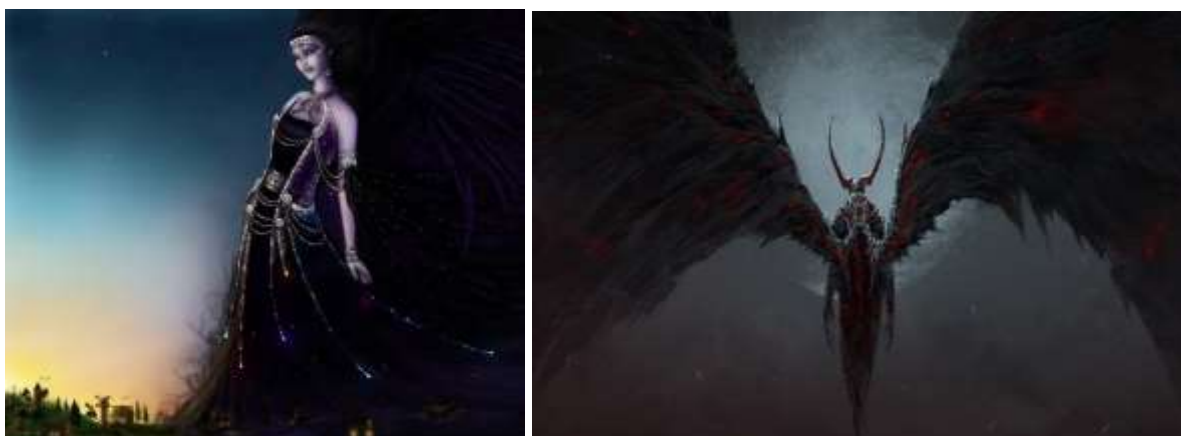
Kép forrása: <https://i.pinimg.com/originals/c1/54/bc/c154bc78731b069b9c5b3268e7fd3691.jpg>

Egyes mitológiai alakok büntetése közismert. A Tartaroszban vannak leláncolva az istenekre támadó titánok – Ókeanosz, az Atlanti-óceánt megszemélyesítő titán kivételével. Gaia a Földanya kétszer is megelégette unokája, Zeusz autoriter hatalomgyakorlását, s egyszer a gigászokat (a félig kígyó, félig ember alakú óriásokat a „föld szülötteit”) szabadított az istenekre; egy másik alkalommal pedig magától Tartarosztól született fiát, egy vulkán-szerű tűzokádó óriást küldött Zeusz és az olimposzi istenek ellen. Ez utóbbi a Typhón, akinek a nevéből a tájfun szó keletkezett, s akire Zeusz végül rádobta Szicília szigetét. Most Typhón a Tartarosz központjában van a földre szegezve, s felette füstöl az Etna tűzhányó. A gigászok szintén a Tartaroszban vannak bebörtönözve. A legismertebb büntetések a hiábavaló munkát képviselik; a 49 férjgyilkos, líbiai Danaida herceglány büntetése – amiért a nászéjszakán megölték az egyiptomi uralkodó 49 fiát –, hogy egy lyukas hordóba kell vizet hordaniuk, amíg az meg nem telik. Sziszifusz, amiért rászedte Zeuszt, megtévesztette Thanatoszt, a halált, majd becsapta magát Hadészt is, olyan „sziszifuszi munkára” ítéltetett, hogy egy követ kell felgöngyölnie egy hegyoldalon, s az minduntalan visszagördül a völgybe, mindig újra kell kezdenie.

A saját gyerekét az istenek lakomáján feltálatló Tantalosz⁸ büntetése az örök szomjúság és éhség, miközben vízben áll, feje felett gyümölcsös ág van, de akár fel, akár lehajol, az inni és ennivaló visszahúzódik előle; ezt nevezzük „tantaloszi kínok kiállításának.” Olyan nagy erejű hősök is találhatók itt, akik elbizakodottságukban az istenekhez mérték magukat. Ilyen Ixión, aki egy tüzes kerékhez láncoltan forog; ő Hérára támadt, akit az utolsó pillanatban Zeusz kicserélt egy hirtelen Hérát-formázó felhőre, azaz Nephelére, a felhő istennőre, s így fogant meg Kentauroszt, az első kentaur, a félig ember, félig lótestű nép, akik a felhő gyermekeinek tartották magukat. A hatalmas erejű Aóleusz testvérek a Pélión-hegyről égő szálfákat dobáltak az Olümposz-hegyre az istenek lakhelyére. Elbizakodottságuk oka az volt, hogy egy jóslat szerint sem más ember, sem isten nem ölhette meg őket. Ezért megesküdték a Styx vizére, hogy Zeusz egyik lányát, a szűz Artemiszt, a vadászat istennőjét magukévá teszik az Olümposzon. Végül maga Artemisz ugrott közéjük fehér szarvas képében. A fivérek egyszerre nyilaztak a gyönyörű vadra, ám a célt elhibázva egymást találták el, így a jóslat érvényét veszítette – hiszen egymást megölhették – és így meghaltak. A Styx partján ülnek a Tartarosban egy oszlophoz láncolva, hogy örökké emlékezzenek be nem tartott esküjükre.

A Tantaloszi kínok és a Szisifuszi munka
(Képek forrása: Internet)

Ketten az első létezők közül: Nyx az éjszaka istennője, és párja Erebusz, az örök sötétség.

Képek forrásai: <https://hu.pinterest.com/pin/495607133976873009/> és <https://erebusconquer.blogspot.com/2017/09/this-is-test-post.html>

⁸ Tantalosz szintén Zeusz egyik halandó, kedvenc fia volt. Az ő fia, Pelopsz alapította az első, hatalmas görög királyságot, a trójai birodalmat legyőző Mükénéét. A mükénéi királyok annak emlékére viseltek elefántcsont páncélt bal vállukon, mert amikor Tantalosz Pelopszot felszolgált az istenek lakomáján, azok – átlátva a szörnyűséget – nem nyúltak az ételhez ez egy Démétér kivételével, aki lányát gyászolta, s figyelmetlenül megevett egy lapockát. Ezt, amikor az istenek összerakták Pelopszot, elefántcsonttal kellett pótolni.

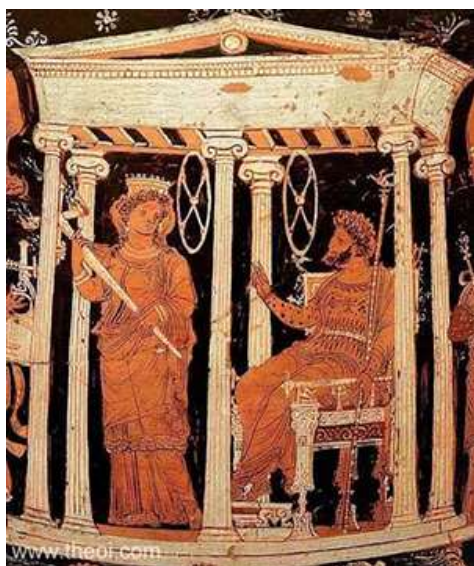
Martin Johann Schmidt: A Danaidák hordója (Szlovén Nemzeti Galéria, Ljubljana)

Alexander Litovchenko: Khárón holt lelkeket szállít (Orosz Állami Múzeum, Szentpétervár)

EREBOSZI TÁJKÉPEK

Az alvilág legsötétebb régiója **Erebosz**, amit az egyik első létezőről neveztek el, s ez az ő (a Sötétség), valamint Nyx, az Éjszaka istennőjének a lakhelye is. Az Erebosz alvilági vetületét a hatalmas Kelet-Európai síkság és a Kaukázus alatt kell elképzelni az ókori görögök szerint. Ebben az alvilági tartományban könnyű a tájképet lefesteni: teljes és mérhetetlen sötétség és csend. Ezt bárki könnyen megtapasztalhatja egy kalandtúrán az Aggteleki karszt nagy barlangjainak egyikében, ha az egész csoport lekapcsolja a lámpákat és mindenki csendben marad. Ha kevesen vannak, vagy egyedül van valaki ilyen helyzetben, olyan tökéletes a csend a nagy barlangok mélyén, hogy előbb utóbb hallani fogja – erősen – a saját szíve dobbanását is. Az Aszphodélosztól a Léthe, a Felejtés vize, és egy vasfal, az Ércküszöb választja el Ereboszt. Ez az alvilági régió Kelet-Európa, a Fekete-tenger és a Kaukázus alatt képzelhető el Európa alatt. Itt emelkedik az alvilág uralkodójának, Hadésznek az éjszínű palotája is, amely a teljes sötétség miatt láthatatlan – ahogy maga Hadész is az. Itt élnek – de csak nappal – Nyx, az Éjszaka gyermekei. Éjjel a felső világra mennek. A legismertebb testvérek a Halál és az Alvás, valamint az Álomkép (Phantaszosz, innen a fantázia szavunk). A halál és az alvás ókori társításának ténye, hogy ők ketten testvérek. Az Éjszaka gyermekei nagyrészt ártalmas, nem kívánatos, de sajnos nagyon is létező istenségek. Az Öregség (Gerosz, innen a gerontológia az örökséggel foglalkozó tudományterület elnevezése), a viperával ábrázolt Irigység (Battus), a vörös ajkú Gyilkosság (Kér), a Szegénység (Pauritas), a Nyomor (Mizéria), a Düh (Mánia), a Vétek és a Hiba (Error) és a Rosszakarat (Malevolentia). Az éjszakai, számlábú gyermekrabló kísértet és démon (Empusza és Lamia), a Csalás (Apáté), a Kivégzés és a Bosszúállás (Nemesis), a Butaság (Momos), a Kapzsiság (Mammon). Végül a trójai háborút a „legszebb istennőnek” szánt aranyalmával végső soron kirobbantó Viszály (Erisz) és a Szeretkezés (Philotész) – így megkülönböztetve a szexet a Szépség istennőjétől (Aphroditétól, ill. Vénusztól) és annak fiától a Szerelem istenétől (Erósztól illetve Ámortól), akik viszont nem az Éjszaka gyermekei.

Hadész és Perszezhóné, az alvilág uralkodói
(Állami Antikgyűjtemény, München)

Érdekes módon, Zeusznak Erisztől, a Viszály istennőjétől is született egy lánya, Áté, a Hízélgés és Megrontás istennője, aki olyan szépen tudott beszélni, hogy a hiú Zeusz az Olümposzon tartotta maga mellett. Egyszer azonban, amikor azonban a Héraklész születése körüli eseményekbe a féltékeny Héra – Zeusz felesége – is beavatkozott, Héraklész megszületését kísérletetve, Áté – Héra kérésére hízelkedve lekötötte Zeusz figyelmét. Így a műkénéi királyi

trón nem Héraklészre, Zeusz utolsó és legerősebb félisten fiára, hanem annak unokatestvérére szállt. Zeusz ezért megharagudott – nem a feleségére, Hérára, hanem Átéra; felkapta, és hosszú aranyhajánál fogva megforgatta az istennőt, és ledobta az Olümposzról a földre – az emberek közé –, ahol azóta a „bársonyalpú” hízelgés, rábeszélés jelen van.

Az Ereboszban lakik Hekaté az egyik vérbeli alvilági istennő. Édesanyja Asztéria, annak a Létónak a testvére, aki Artemiszt és Apollónt szülte Zeusznak. Hekaté három alakja a mediterrán régió Vaskor előtti anyajogú társadalmának az ősi istennőjét, annak is a sötét, misztikus változatát idézi: kanca, szuka és oroszlán képében jelenhet meg, a bűbájosság, a boszorkányság fáklyás istennője, akinek éjfélkor, keresztutaknál fekete kutyát áldoztak az ókoriak, hogy ezzel a kegyébe férkőzve, védve legyenek a boszorkányok rontásai ellen. Hekaté még a halottak kincseinek őre a sírkamrákban oszlopot emeltek tiszteletére és jelenlétének biztosítására. Az asszonyok szülési fájdalmáért is ő felel – megkönnyítheti, vagy megnehezítheti a szülést –, mint a Vajúdás istennője, Prothyraia néven. Szent növénye a fekete nyárfa, szent állata a fekete kutya mellett a menyét – amiért Héra a felelős. A már említett Héraklész születési késleltetést Héra Hekaté alakját felvéve, mint a Vajúdás istennője végezte: öregasszonynak álcázva, keresztbetett lábakkal és kezekkel leült a ház elé. Amíg így ott ült, a saját lánya, a „megsegítő” Eleithya, a Szülés istennője nem jöhetett a házhoz, ahol Alkméné, Héraklész anyja vajúdott. Látták ezt a házbelielk, sejtették, hogy a Vajúdás istennője ül ott összefonott lábakkal, vénasszony képében, de hiába fohászkodtak Zeuszhoz, az nem volt sehol, éppen Áté, Hízelkedés csevegését hallgatta. A háziak pedig egy istennővel nem mertek kikezdeni. Ekkor az egyik szolgáló rászedte Hérát. Kiszaladt a házból és azt kiáltozta, hogy megszületett Héraklész. A Hekaté szerepét játszó Héra meglepetésében felugrott, feladva a szülést gátló testhelyzetet, mire csakugyan megszületett Héraklész. Héra azonban így is elérte a célját (Héraklészből nem lett mükénéi király), de azért, ahogy távozott, egy pillanat alatt még menyétté változtatta a szolgálólányt, akit – mivel az egy, a száján kimondott hazugsággal rászedte – arra ítélte, hogy ez után ő meg a száján keresztül szüljön. Ehhez tudni kell, hogy az ókori görögök, látván a menyétet, ahogy kicsinyeit viszi, azt gondolták, a menyét a száján keresztül szül. Így vált a menyét Hekaté – a Vajúdás istennőjének – egyik szent állatává.

Hekaté a boszorkányistennő, Hadész az alvilág ura Kerberossal és Perszephóné az alvilág királynője (Veronese Art szobrok)

Az Erebosz lakói még a Bosszúállás és a Lelkiismeret-furdalás kutyatestű, asszonyfejű, denevérszárnyú istennői (az Erinnysek, vagy ismertebb latin nevükön a Fúriák), akik Uranosz tengerbe csepegő véréből születtek. Jelképük a korbács, amellyel a bűnöst hajtják szüntelen. Hárman vannak: Alléktó (a Szüntelen) Tisiphoné (a Megtorlás), Megaira (a Harag).

Az éjfürtű Hadész fő jelzője a „kérlelhetetlen” volt, hiszen mindenki meghal, így hozzá nem is könyörögtek az emberek, nem voltak templomai, szentélyei sem. Imádkozni is csak szemrehányás formájában, a tehetetlen düh által vezérelve „imádkoztak” hozzá az emberek: öklükkel a földet döngették. Hadész kiszemelte magának feleségül egyik nővérének, Démétérnek, a Gabona istennőjének a lányát, Kórét a múlandó Lányság istennőjét, akinek maga Zeusz volt az apja. Hadész megkereste Zeust a kéréssel, aki beleegyezését adta bátyjának, de mivel mindketten sejtették, hogy nővérük nem engedné szeretett lányát az alvilágba távozni, abban maradtak, hogy a házasság leányrablásként, titokban történjen. Démétér szeme világa, Kóré, társnőivel Nüsza mellett éppen virágot szedett egy réten, amikor megnyílt a föld és éjfelete lovak vontatta szekéren az alvilág uralkodója dübörgött a felszínre. Felnyalábolta Kórét, és eltűnt vele. Az alvilági palotában étellel-itallal kínálta Kórét, akit ettől kezdve az alvilág úrnőjének, Perszephonénak (pusztulást hozónak) neveztek. A lány tudta a szokást: az ókorban a házasság akkor válik „törvényessé,” amikor az asszony először fogad el a férje kezéből ételt. Innen származik az európai szokás, miszerint egy nő egy férfitől édességet, virágot és parfümöt elfogadhat, anélkül, hogy kimutatná, hajlandóságát a férfi iránt. Viszont ételt – vacsora vagy ebéd meghívást – ha elfogad, ezzel kifejezi, hogy hajlandó akár házastársként is elfogadni az udvarlót. Ezért tehát Perszephoné nem evett semmit Hadész házában.

Christoph Schwartz: Plútó elrabolja Perszephonét (Fitzwilliam Múzeum, Cambridge)

Joseph Heintz: Perszephoné elrablása (Alte Meister Gemälde Galéria, Drezda)

Nicolas Mignard: Perszephoné elrablása (magángyűjtemény, Olaszország)

Hadész elragadja Kórét. Lorenzo Bernini: Perszezhóné elrablása (Borghesia Galéria, Róma)
Hermész isten felhossa az alvilágból Kórét az anyjának, Déméter istennőnek. Lord Frederick Leighton:
Perszezhóné visszatérése (Leeds-i Múzeum, Leeds)

Déméter hosszú keresésbe kezdett a lánya után és végül Hekaté tanácsára Héliosz napisten mondta el neki, hová tűnt Kóré. Déméter azzal állt bosszút Zeuszon, hogy nem adott gabonatermést az embereknek, nem tette a dolgát, s elmaradtak a Zeusznak szánt áldozatok is. Végül Zeusz beleegyezett, hogy Déméter kössön egyezséget Hadésszal, hogy csak az év egy bizonyos szakát kelljen Perszezhonénak az alvilágban töltenie – ez stílusosan a tél lett, amikor a gabonaszóró Déméter istennő bánkodik a lánya után. Amikor Déméter leszállt az alvilágba Hadész házához, első kérdése az volt: ettél-e valamit lányom Hadész házában? Nem – felelte a lány, de Aszkalaposz, Hadész kertésze közbeszólt: ő bizony látta, hogy Perszezhóné elfogadott egy gránátalma magot Hadész kezéből, s ezzel „hivatalosan” is az asszonya lett. Azóta a vörös bélű gránátalma – mint piros belsejű, azaz a halállal rokon növény – Perszezhóné szent növénye. Déméter, mint hatalmas erejű istennő – a görög mitológia istenei eredeti alakjukban kettő és fél méter magasak voltak – egy hatalmas sziklát gördített Aszkalaposzra, a rossz hír mondójára, majd Hermész, a lélekkísérő isten segítségével magával vitte a lányát a felszínre –, igaz, csak őszig.

Deptosh Bose: Déméter
átöleli Perszezhonét
(Sacred Source szobor)

POKOLJÁRÁSOK

Az alvilág látogatói híres mitológiai alakok. Az alvilágba a lejutás – az élők számára – nem a főbejáraton, a távoli nyugaton, az Ókeánosz partján lévő fekete nyárfaligetben történt; ott csak a holtak szellemei gyülekeztek. Az élők a föld hasadékaiban, mély barlangokban ereszkedtek alá. Elsőként az athéni hős, a Minotaurus legyőzője, Poszeidón fia, Thészeusz kísértette meg a sorsot az alvilági utazással. Barátja, Peirithoosz azt vette a fejébe, hogy megkéri Perszezhóné kezét magától Hadésztől. Thészeusz bátran elkísérte őt a lehetetlen vállalkozásra. Hadész udvariasan meghallgatta a kérést, majd helyet kínált őket a sötét palotája előtti hatalmas kőből faragott széken, ahonnan – kővé válva – képtelenek voltak felállni többé. Ezt követően Héraklész, a valaha élt legnagyobb mitológiai hős érkezett az alvilágba, híres tizenkét munkája során az utolsó az a – szintén lehetetlen – kívánság volt, hogy hozza fel a rettegetes Kerberosz kutyát. Héraklész azonban nem ismert lehetetlent. Leszállt az alvilágba. Az aszphodéloszi mezőkön bandukolt az Erebosz felé, lépteitől messze rengett a hamumező, s a holtak szellemei szerteszét szaladtak ijedtükben. Egyedül két alak várta be félelem nélkül. Egyikük a Medúza volt, az a kígyóhajú gorgó, akit Perszeusz, a Pusztító ölt meg Athéné istennő segítségével. A másik egy görög hősnek, a Kaledóniai vadászat megrendezőjének, Meleagrosznak a szellemalakja volt, Héraklész egykori fegyvertársa. Meleagrosz kérte Héraklész, hogy hűgára Denaeirára vigyázzon, vegye feleségül. Héraklész meg is ígérte, teljesítette is a kérést, s majdan ennek a lánynak, az utolsó feleségének a féltékenysége okozta a vesztét.⁹

Az alvilágban Héraklész először Hadész palotájához ment, hogy engedélyt kérjen nagybátyjától a kutya elhozására. Ez meg is történt, s visszafelé megpillantotta Thészeuszt és Peirithooszt a kőszékben ülve. Thészeuszt, Poszeidón fiát egy hatalmas rántással ki is szabadította, de Peirithooszt nem bírta, őt ott kellett hagynia. Aszkalaposzról is lehengerítette a sziklát; de a kertész Démétér istennő átka alatt azon nyomban éjjeli bagollyá változva repült fel a felső világra. Azóta is, a bagoly halálmadár, a huhogás pedig a rossz hír mondását jelenti az európai kultúrákban¹⁰. Héraklész felvonszolta Kerberoszt a földre, ahol a napsugártól megijedt, csaholó pokolkutya szétfreccsenő nyálából keletkezett a mérgező sisakvirág nevű növény.

Egy másik alkalommal Héraklész utazása során meglátogatta egyik barátját, Admétosz thesszáliai királyt véletlenül éppen akkor, amikor annak felesége, Alkésztisz meghalt. Előzőleg ugyanis Admétosz pontosan megtudta szükségszerű halálának időpontját Apollón istentől, azzal a kitéttel, hogy megválthatja azt, ha valaki más hajlandó meghalni helyette. Admétosz sorra kereste már évekkel halála időpontja előtt a legszegényebb koldusokat és legbetegebb embereket, kincseket és jó életet kínálva nekik a fatális dátumig, ha hajlandók meghalni helyette. Senki nem vállalkozott erre, még a legnyomorultabb ember is görcsösen ragaszkodott

⁹ Ismeretes a magyar irodalomból például Arany János verssora: „Pályám bére égető, mint Neszszusz vére:” Amikor Héraklész utolsó feleségével, Denaeirával hazafelé tartott, egy folyón keltek át, ahol egy Neszszusz nevű kentaur volt a révész. Először a nőt vitte át, de a folyó közepén erőszakoskodni kezdett vele, mire Héraklész nyilával lelőtte. A haldokló Neszszusz – hogy bosszút álljon – arra bízta a lányt, hogy fogja fel a vérét, s ha egyszer úgy érzi, hogy Héraklész már nem szereti, akkor az ő vérebe mártott inget adja rá. A kentaur ugyanis tudta, hogy Héraklész minden nyílhegye mérgezett, miután az általa megölt hidra vérebe mártotta; s így az áldozatainak a vére is mérgezővé vált. Így is történt, s Héraklész (Zeusz utolsó halandó fia és a legnagyobb görög hős), amikor a hidra méreg okozta csillapíthatatlan, égető fájdalmat már nem tudta elviselni, önkezével vetett véget életének, egy máglyán elégetve magát.

¹⁰ Emlékeztet, hogy Aszkalaposz, Hadész kertésze, a későbbi halálmadár, a bagoly mondta el, huhogta el a rossz hírt Démétér istennőnek, miszerint a lánya menthetetlenül Hadész felesége lett. Az éjjeli ragadozó, a bagoly egyébként rá is szolgált a halált hozó madár imázsra, amennyiben régen, csak akkor égették a mécesest éjjel, ha nagy beteg volt a háznál, s a fény az ablakhoz vonzotta az éjjeli ragadozó madarat, a baglyot. Az ilyenkor bekövetkező halálesetet aztán a szerencsétlen bagoly számlájára írták.

az életéhez. Még a király szüleinek sem – akik beteg és idős emberek voltak – akarózt megváltani fiúk életét a magukéval. Egyedül szerető feleségének, Alkésztisznak nem szólt Admétosz erről az opcióról, amit azonban véletlenül megtudott a nő, és Admétosz tudta nélkül felkínálta lelkét Thanatosznak, a halál istenének, aki a Hadészből jött fel a királyért, illetve azért az emberért, aki kész megváltani. Itt is megmutatkozik a szerelem halálnál is erősebb ereje. Admétosz kétségbeesett, amikor rájött, hogy mi történt, ráadásul éppen ekkor érkezett a házába a nagybecsű vendég, Héraklész. A rettenthetetlen, féktelen hőst gazdag lakoma várta, s ő nem értette, hogy vendéglátója miért nem mulatozik vele? Amikor megtudta a gyász okát, Alkésztisz alvilágba tartó szelleme után eredt, s a „vasszívű” Halált, Thanatoszt, rövid szóváltás után úgy földhöz teremtette, hogy az elengedte Alkésztiszt, akit Héraklész így „a sírból hozott vissza” a férjének.

Christian Griepenkerl: Héraklész megszabadítja Thészeuszt az alvilágból
(Művészeti és Kultúrtörténeti Múzeum, Oldenburg)

Lorenzo Mattielli: Héraklész felviszi Kerberoszt a tizenkettedik munkája során
(Hofburg, Bécs). Kerberosz az alvilág őre (Ian Lester: Sonata for Tuba Hades God of the Underworld)

Frederic Leighton: Herkules birkózik Thanatossal, a Halállal, hogy visszavegye tőle Alkésztisz szellemét (Wadsworth Atheneum Múzeum, Hartford, Connecticut)

Ferdinand-Victor-Eugène Delacroix: Héraklész visszahozza Alkésztiszt a halálból Adamétosznak (Phillips Gyűjtemény, Washington DC)

Amikor maga a Szerelem, Erősz (Ámor) isten is szerelmes lett, kedvesét Pszykhét (a Lélek megszemélyesítőjét) a rossz anyósának bizonyuló Aphrodité, a szépség istennője az alvi-

lágba juttatta, mégpedig úgy, hogy egy szelencét bízott rá, amiről a kíváncsi nőként viselkedő Pszikhé úgy tudta, hogy valami szépség kenőcs van benne. Természetesen kinyitotta, de abban mélységes alvilági álmom volt, amely azonnal végzett vele. Erősz később felhozta kedvesét az alvilágból. Rajta kívül, halála után még egy valaki menekülhetett ki az alvilágból. Szemelé, aki Zeus egyik halandó kedvese volt, s addig könyörgött Zeusnak, hogy mutatkozzon meg előtte valódi mivoltában, hogy Zeus végre engedett, s Szemelé porrá égett az isten jelenlétében. Viszont közös gyermeküket – aki a legfiatalabb, hatalmas olimposzi isten, Dionyszosz (Bacchus) a bor és a mámor istene lett – még meg tudta menteni. Amikor Dionyszosz „felnőtt,” természetesen leszállt az alvilágba, megkereste az anyjának Szemelének a szellemalakját és Thyóné néven, a tombolás megszemélyesítőjeként halhatatlanná téve hozta fel magával.

Spencer Stanhope: Khárón és Pszikhé (magángyűjtemény, Anglia)

Francois Perrier: Orfeusz Plútó és Perszephóné előtt az alvilágban (Louvre, Párizs)

A következő látogató, aki vissza is tért az alvilágból, Orpheusz volt, a thrák csodaénekes, aki dalával mindent el tudott érni. Szerelmét, Eurüdikét vipera marta meg, s meghalt. Orpheusz mély gyászában leszállt az alvilágba, s dalával meglágyította Hadész és Persephóné szívét; visszaengedték a lányt – azzal a feltétellel, hogy Orpheusz egyszer sem nézhet hátra, hogy követi-e őt Eurüdiké. Amikor azonban Orpheusz mégis hátranézett, Eurüdiké szellemalakja végleg visszalebegett az Aszphodéloszba.

Jean-Baptiste-Camille Corot: Orpheusz vezeti Eurüdikét az alvilágban
(Szépművészeti Múzeum, Houston)

Thetiszt tengeri habléányt, az Elrendező elv istennőjét egy halandóhoz, Péleuszhoz adták nőül az istenek. Halandó gyermeke, Akhilleusz lett a trójai háború leghíresebb hőse. Thetisz a gyereket születése után levitte az alvilágba és sarkánál fogva belemártotta a Styx vizébe – így mindenütt sebezhetlenné vált – kivéve a sarkát, ahol fogta, s ahol Páris nyila később eltalálta. Innen a valaminek a gyenge pontjára utalás: valaminek az „Akhilleusz sarka.”

A trójai háborúból visszatérve Odüsszeusz tíz éven át bolyongott a Földközi-tenger vidékén, s többek között eljutott – messze nyugaton – az Ókeanoszig, oda, ahol az Akherón folyik a Styx vizébe.

Donato Creti: Thetisz belemártja Akhilleuszt a Styx-be
(Pinacoteca Nazionale, Bologna)

Itt, az alvilág határán, az Akherón kapujánál fekete kost áldozva beszélhetett néhány meghalt ismerőse szellemalakjával, akiknek megengedte, hogy igyanak az áldozati bárány véréből. Itt tudta meg, hogy anyja is, meg a görög sereg fővezére, Agamemnón is meghalt távolléte alatt, s hogy hogyan juthat haza végre.

Az utolsó ismert alvilági utazó Aeneas volt, Aphrodité istennő halandó fia, aki a trójaiakat segítette a trójai háború idején, s Trója eleste után, a feldúlt városból elmenekülve, Odüsszeuszhoz hasonló kalandos utazást tett a Földközi-tengeren. Itáliában telepedett meg, s ő lett az első római királyok őse. A delphoi jósda jósa, a Sibylla kíséri le egy látomásban, s bemutatja neki leszármazottai jövőjét egészen Augustus császár uralkodásáig a római birodalomban. Jan Brueghel egész festmény sorozaton ábrázolta az alvilági tájat Aeneas alvilági látogatása kapcsán.

Jan Brueghel: Aeneas és Sybilla az alvilágban
(Művészettörténeti Múzeum, Bécs)

Jan Brueghel: Aeneas és Sybilla az alvilágban
(Szépművészeti Múzeum, Budapest)

Jan Brueghel: Aeneas és Sybilla az alvilágban
(Thorvaldsen Múzeum, Kopenhága)

Jan Brueghel: Aeneas és Sybilla az alvilágban
(Salomon Lillian Galéria, Amsterdam)

Orfeusz énekel Plútó /Hadész/ és Perszephoné előtt
(Johnny van Haefen Ltd, London)

Aeneas és Sibylla leszáll az Alvilágba
(Ismeretlen festő, Yale Egyetem, New York)

Hadész és Kerberosz ókori ábrázolása
(Archeológiai Múzeum, Kréta)

Hadész és Perszephóné modern ábrázolása.
Ignacio Bazan Lazcano: Hades
www.artstation.com/artwork/ZarZ8

HADÉSZ SZEREPE AZ ÓSI EURÓPAI KULTÚRÁBAN

Az olimposzi istenek általában semmiféle kapcsolatban nem állnak az alvilággal, nemigen merészkedtek le a Hadészba, bár azért akadt néhány kivétel. Dionüszosz például lement oda, hogy visszahozza anyját a halottak közül. Vagy például Hermész, akinek egyik feladata, hogy a halottak lelkét kísérelje a Hadészba. Déméternek, mint termékenységistennőnek is voltak alvilági jellemzői, hiszen a földbe elültetett magok a halált és a megújulást egyszerre jelképezték (temetés és újjászületés). Azok az istenségek, akik az alvilágban lakoztak, csak ritkán merészkedtek ki onnan. Az égi és az alvilági istenek kultusza a fény és a sötétség, az élők és a halottak, a föld fölötti és a földalatti világ ellentéteit tükrözte. Az égi isteneket következőképpen nappal, templomokban, vagy oltárokon bemutatott áldozatokkal tisztelték. Mivel az alvilági istenek a föld alatt laknak, a nekik szánt áldozatot éjjel mutatták be, és közvetlenül a földbe juttatták. A tej-, vér- vagy mézáldozatot egy-egy gödörbe öntötték, s ha állatáldozatról volt szó, az alvilági isteneknek szánt állat fekete volt.

Az ősi, kereszténység előtti európai alvilág képben, ahol Hadész az alvilág ura és a halottak lelkei fölött uralkodik, nem ő okozza az emberek halálát, nem viszi el a lelküket, de nem felel meg a kereszténység Sátánjának sem. Hadész nem volt bukott angyal, nem volt go-

nosz, és nem csábította a halandókat a bűnbe, mint a Sátán, vagy más néven Lucifer – Isten egykori kedvenc, de lázadóvá lett arkangyala. Ennek megfelelően Hadész alvilági birodalma nem felel meg a keresztény vallásban szereplő pokolnak sem. Az ókori görög-római mitológiában tükröződő alvilág egyszerűen a testetlen holt lelkek országa, komor lakhelye. Hadésznek nem igazán voltak kultuszhelyei a régi görög civilizációban. Nem létezett például Hadész-templom, és nem voltak – ókori – szobrai sem. Az egyetlen kivételt képező kultuszhelye Görögországban Élisz mellett volt, a Menta-hegyen, egy elkerített szent terület formájában, ahogy Sztrabón leírja. Hadésztől inkább félték, mint tisztelték, hiszen már az ókori görögök sem tudták biztosan, mit jelent a halál, van-e halál utáni élet biztosan. Még a nevét sem szívesen ejtették ki, inkább pozitív jelzőket mondtak a neve helyett. Leggyakrabban a földalatti gazdagságra, vagy a föld termőerejére utalva, úgy emlegették, hogy „gazdag,” vagyis Plutón. Ezt vették át később a rómaiak, amikor Hadész római megfelelője Pluto lett. Hadésznek az alvilág uraként az volt a feladata, hogy élőket lehetőleg ne engedjen be a birodalmába, s holtakat ne engedjen ki az alvilágból.

Viszont, ha nem Hadész a halál okozója, akkor ki? Az ősi európai vallásban tehát, az ókori görögöknél egyetlen mitológiai alak sem feleltethető meg a zsidó-keresztény „halál angyalának.” A halálnak volt ugyan önálló istene, Thanatosz személyében, de ezt a megszemélyesített halált ritkán említi, vagy ábrázolja az ókori görög művészet. Amikor szóba kerül, akkor általában ikertestvérével, Hypnoszal, az Álommal együtt említik. A halál nem félelmetes, sokkal inkább gyors és szelíd, mint az álom. Thanatosz általában nem öli meg az embereket, nem viszi el a lelküket sem. A régi európai kultúra szerint a lélek, a psziché egy kis szárnyas, fecske-szerű lény, amely a halál pillanatában elszáll, s csak lent a Hadészban, az Aszphodéloszi hamu mezőkön ölt ismét az emberre emlékeztető testet. Hogy a halál pillanata mikor következik be – öregség, betegség, baleset, vagy az ókorban leginkább gyilkosság formájában – azt a Sors istennők, a Moirák döntik el. Az ő akaratukat Hadész az alvilág ura sem tudja befolyásolni, de még maga Zeusz, a főisten, sem. Nem egy halandó fiát, például Szárpedont, vagy Héraklészt Zeusz akaratára ellenére veszítette el.

A három Moira istennő nagyon ősi. A Földközi-tenger vidékén a késő kőkorszaktól a bronzkoron át a vaskorig évezredek át uralkodó anyajogú társadalom, a matriarchátus túlélését jelentik az ókori görög vallásban. Nyx, az Éjszaka egyik lánya Ananké a Szükségszerűség alvilági istennője. Neki saját apjától, Ereosztól, az örök sötétségtől született három lánya, a három Sors istennő, a Moirák, vagy a rómaiaknál a Párkák. Az első Klothó; ő a Fonó, aki az emberek sorsát fonja – jelesül lenből, ami egyben a sors istennők szent növénye. A második Lakheszisz, a sorsot az embereknek Kiosztó, ő osztja ki születésük pillanatában az emberek sorsát meghatározó lenfonalat. A harmadik sors istennő Atroposz, az Elháríthatatlan; ő határozza meg, hogy kinek milyen hosszú az élete fonala – ahogy sok európai kultúrában ma is nevezik az élet hosszát. Jelképük a könyörületet szintén nem ismerő, nehéz kőből, vagy fémből készített mozsártörő. A sors istennők ugyan – földrajzilag – a Hadész legsötétebb tartományában, apjuk szűkebb pátriájában, az Ereboszban élnek, mindentől távol, senki által nem befolyásolva, szenttelenül végzik örök munkájukat, az emberi életek fonalának készítését, kiosztását és elvágását – melynek pillanatában a lélek elszakad az enyészetnek induló testtől. Ezt a lelket csak ritkán kíséri a Styx folyóhoz Thanatosz, vagy Hypnosz. Ez az utolsó utaskísérés az utazás istenének, a „háromszor is nagy” Triszmagisztoz Hermésznek a feladata, akit ezért pszichopomposznak, azaz „lélekkísérőnek” is neveznek.

FORRÁS

Robert Graves: A görög mítoszok I-II. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1981. 550 p. 607 p.